

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**ADALET PARTİSİ İÇERİSİNDE BİR MUHALİF:
SADETTİN BİLGİÇ**

**Sedat TURHAN
1230204125**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Murat KILIÇ**

ISPARTA – 2015

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Sedat TURHAN	
Anabilim Dalı	Tarih	
Tez Başlığı	Adalet Partisi İçerisinde Bir Muhalif: Sadettin BİLGİÇ	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)		
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 09/10/2015 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için; ☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU² ile aşağıdaki kararı almıştır. ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Yrd. Doç. Dr. Murat KILIÇ Süleyman Demirel Üniversitesi	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Süleyman SEYDİ Süleyman Demirel Üniversitesi	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK Dokuz Eylül Üniversitesi	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gerekçini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum, “*Adalet Partisi İçerisinde Bir Muhalif: Sadettin Bilgiç*” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Sedat TURHAN

09.10.2015

ÖZET

TURHAN, Sedat, “Adalet Partisi İçerisinde Bir Muhalif: Sadettin BİLGİÇ”,

Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2015.

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Murat KILIÇ

Bu tez, Sadettin Bilgiç’in siyasi hayatını ele almaktadır. Bilgiç, 1960 ve 1980 yılları arasında, Türk siyasetinde aktif rol oynamış, özellikle teşkilatçı yapısı ve muhalifliği ile derin izler bırakmıştır. Mesleki hayatta doktor olan Bilgiç, Adalet Partisi’nin kuruluş çalışmaları içerisinde bulunmuş ve 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerde, AP Isparta Milletvekili seçilmiştir. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın 5 Haziran 1964 tarihinde vefat etmesi üzerine, AP Genel Başkan Vekili seçilen Bilgiç, 30 Kasım 1964 tarihinde yapılan kongreye kadar da bu görevde kalmıştır. Genel başkanlık meselesi, AP açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum, aynı zamanda parti içi muhalefetin gün yüzüne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bilgiç, hemşerisi Süleyman Demirel ile girmiş olduğu genel başkanlık mücadelesini, 30 Kasım 1964 tarihinde kaybederek, genel başkanlığı Demirel’e kaptırmıştır. Genel Başkan Yardımcılığı, Ulaştırma ve Milli Savunma Bakanlığı yapmış olan Bilgiç, 41’ler olarak adlandırılan bir grup arkadaşı ile 11 Şubat 1970 tarihinde yapılan Adalet Partisi bütçe oylamasında, bütçeye ret oyu vererek hükümetin düşmesine sebep olmuştur. Siyaset tarihinde benzeri görülmemiş bu olay, Bilgiç ve arkadaşlarının AP’den ayrılarak Demokratik Parti’yi kurmalarına sebep olmuştur. Bilgiç, Milliyetçi Cephe Hükümeti’ni desteklemek amacıyla, kurucusu olduğu Demokratik Parti’den istifa ederek, 7 Ekim 1976 tarihinde AP’ye geri dönmüş ve genel başkan yardımcılığına getirilmiştir. 12 Eylül 1980 darbesine kadar Türk siyasetinde aktif rol alan Bilgiç, 1988 yılında Doğru Yol Partisi Genel İdare Kurulu’na seçilmiştir. 19 Aralık 1992 tarihinde yapılan AP Büyük Kongresi’nde, Adalet Partisi’nin açılabilmesi üzerine fiili politika hayatına son vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Muhalefet, Adalet Partisi, Demokratik Parti, Sadettin Bilgiç.

ABSTRACT

**TURHAN, Sedat “*An opponent in the Justice Party: Sadettin BİLGİÇ*”,
Master’s Thesis, , Isparta, 2015.**

Thesis Supervisor: Assist. Prof. Dr. Murat KILIÇ

This thesis addresses the political life of Sadettin Bilgiç. Between 1960 and 1980, Bilgiç played an active role in Turkish politics and left traces especially known by his organizational point of view and being an opponent. Bilgiç who was a medical doctor, joined the foundation of the Justice Party and was elected the deputy of the Justice Party representing Isparta on October 15th 1961. On the death of the Justice Party’s chairman Ragıp Gümüşpala on June 5th in 1964, Bilgiç was elected as the vice-chairman of the Justice Party and continued his work until the Great Congress of the Justice Party held on November 30th 1964. Being the chairman of the Justice Party had become a very important turning point in the sense of the opposition within the party. Bilgiç being a candidate of the chairman of the Justice Party like the compatriot Süleyman Demirel, had lost the election and Süleyman Demirel became the chairman of the Justice Party on November 30th 1964. Being the vice chairman and Minister of Transport and National Defence, Bilgiç with a group of friends called 41’s, in the party’s budget meeting giving no votes caused fell of the government. This unprecedented event in the history of politics, had led the foundation of the Democratic Party by Bilgiç and his friends. Bilgiç, being one of the founders of Democratic Party, resigned to support Nationalist Front Government and returned to the Justice Party on October 7th 1976 and became the vice-chairman of the party. Bilgiç, who had an active participation in Turkish Politics until the September 12 1980 Turkish coup d'état, was elected to the General Administrative Board in the congress of True Path Party in 1988. In the Great Congress of the Justice Party held on December 19th 1992, he put an end to his political life because of the deactivation of the Justice Party.

Key Words: Political Opposition, The Justice Party, The Democratic Party, Sadettin Bilgiç.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI.....	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SADETTİN BİLGİÇ'İN BİYOGRAFİSİ

1.1. Aile Hayatı, Çocukluğu ve Okul Yılları.....	5
1.2. Meslek Hayatı	7
1.3. Siyasi, Düşün ve Yayın Hayatı.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

SADETTİN BİLGİÇ'İN SİYASİ HAYATI

2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Darbe Sonrası Genel Durum.....	14
2.2. Adalet Partisi'nin Kuruluşu ve Bilgiç'in Siyasete Girişi	16
2.3. Adalet Partisi Genel Başkanlık Meselesi ve Liderlik Yarışı	27
2.4. 1965 Genel Seçimleri ve Parti İçi Muhalefetin Ortaya Çıkması	46
2.5. 1969 Genel Seçimleri ve Bilgiç'in Partiden Ayrılması	53
2.6. Bilgiç ve 72'ler Muhtırası	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SADETTİN BİLGİÇ VE DEMOKRATİK PARTİ

3.1. Demokratik Parti'nin Kuruluşu ve Bilgiç.....	63
3.2. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Demokratik Parti.....	69
3.3. 1973 Genel Seçimlerinde Demokratik Parti ve Bilgiç'in Partiden Ayrılması	74

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ'NE DÖNÜŞ

4.1 Adalet Partisi'ne Dönüş ve Sonrası Sadettin Bilgiç	80
4.2. 1977 Genel Seçimlerinde Adalet Partisi.....	84
4.3. 1980 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Bilgiç'in Adaylığı.....	85
4.4. 12 Eylül 1980 Darbesi.....	89
4.5. 12 Eylül 1980 Darbesi Sonrası Bilgiç	90
SONUÇ.....	95
BİBLİYOGRAFYA.....	99
EKLER.....	104
ÖZGEÇMİŞ.....	138

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.g.m.	:	Adı Geçen Makale
AP	:	Adalet Partisi
BCA	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	:	Bakınız
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	:	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CKMP	:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	:	Demokratik Parti
DYP	:	Doğru Yol Partisi
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MMTD	:	Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MHP	:	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	:	Milli Selamet Partisi
s.	:	Sayfa
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
Vd.	:	Ve diğerleri
YTP	:	Yeni Türkiye Partisi

ÖNSÖZ

Sosyal bir varlık olan insanın kişiliğinin oluşmasında, içinde yaşadığı ortamın çok büyük etkisi vardır. İnsanın kendisini bu etkinin dışında tutması da mümkün değildir. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra gerçekleşen siyasi oluşum içerisinde aktif rol almış bir devlet adamını daha iyi tanımlayabilmek için; hangi şartlar içerisinde yaşadığını, kişiliğinin nasıl bir ortam ve olaylar içerisinde şekillendiğini, özellikle aile ve sosyal hayatını tümüyle ele almak gerekir. Ancak tüm bunlar göz önüne alınarak yapılan bir çalışma da bir insanı tam anlamıyla ifade etmeye yetmez. Çünkü insan, görebildiğini ya da farklı bir tabirle, görmek istediğini görür.

Yapılan bu çalışmada 27 Mayıs 1960 darbesinin buhranlı günlerinin sona ermesi ve demokrasinin tekrar işlemeye başlamasıyla; Demokrat Parti'nin mirasçısı olan Adalet Partisi'nin kurucuları arasında yer alan, daha sonra Adalet Partisi'nden ayrılarak Demokratik Parti'yi kuran ve Türk politika hayatında büyük rol oynamış, oynadığı bu rolde de etkin bir isim olan, “*Koca Reis*” lakaplı, Ispartalı Sadettin Bilgiç hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Kaynakça kısmında, yararlanılan bütün kaynaklar toplu halde gösterilmiş; Ekler bölümünde ise, çalışmada yer alan bilgilerin delili niteliği olabilecek arşiv belgeleri, gazete ve fotoğraflar yer almıştır.

Türk siyaset tarihinin en etkili örneği olan, Adalet Partisi içerisindeki parti içi muhalefetin lideri Bilgiç hakkında çalışma yapma fikri, tamamen bir merak üzerine ortaya çıkmıştır. Bilgiç hakkında daha önce yapılmış herhangi bir çalışmanın olmaması da bu çalışmaya heyecan katmıştır. 1960 sonrası oluşumunu hızla sürdüren siyasi yapılanmada, özellikle Adalet Partisi içerisindeki muhalefet hareketinde Bilgiç'in rolünü belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada; ağırlıklı olarak 1960 ve 1980 yılları arasında yaşanmış olaylar, tarihsel süreç içerisinde sunulacak, Bilgiç'in siyasi hayatı ele alınmıştır.

Özellikle Bilgiç'in liderlik üzerine vermiş olduğu mücadeleyi konu alan bu çalışma sürecinde; Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli ile görüşülmüş ve yine 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan seçimlerde Adalet Partisi Isparta Milletvekili seçilen Yakup Üstün ile görüşülerek vermiş oldukları bilgilerden yararlanılmıştır. Yine bu süreçte Sadettin Bilgiç'in oğlu, 23, 24 ve 25. Dönem Adalet ve Kalkınma Partisi Isparta milletvekili olarak görev yapan Süreyya Sadi Bilgiç ile görüşülmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden elde ettiğim kaynaklar, Cumhuriyet Arşivi'nden almış olduğum belgeler, Milli Kütüphane'de yapmış olduğum gazete taramaları, kaynak kitap, makale ve yayınlar, özellikle de Süleyman Demirel Üniversitesi Hasan Gürbüz Kütüphanesi'ndeki eserlerden yararlanılmıştır.

Bu çalışmanın en önemli eksiği, olayların tam anlamıyla muhatabı ve (bu tezin yazıldığı süreçte) canlı şahidi olan, Süleyman Demirel ile görüşmek için ne kadar çaba sarf etsem de sağlık problemleri sebebi ile Demirel'in görüşmeyi kabul etmemesi olmuştur. Diğer bir eksiklik de Bilgiç hakkında kaynak yetersizliğidir.

Bu çalışmada beni yönlendiren, benden desteğini hiç bir zaman esirgemeyen tezin oluşmasında çok büyük emeği olan kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Murat Kılıç'a teşekkürü bir borç bilirim. Vermiş oldukları kıymetli bilgiler sebebi ile Ferruh Bozbeyli, Yakup stn ve Süreyya Sadi Bilgiç'e teşekkürlerimi sunarım. Maddi, manevi her konuda tam anlamıyla destek gördüğüm kıymetli abim Doç. Dr. Mehmet Fahrettin nder ve hiçbir zaman hakkını ödeyemeyeceğim, özellikle tez çalışmalarım sürecinde göstermiş olduğu sabır ve vermiş olduğu destek için, biricik eşim Havva şükran'a şükranlarımı sunarım.

Sedat TURHAN
Isparta/2015

GİRİŞ

Türkiye’de 1945’te çok partili hayat ve demokrasiye geçiş, çok sağlıklı ve pürüzsüz bir şekilde gerçekleşmemiştir. 1923’ten itibaren devam eden tek parti dönemi ve bu dönemde gerçekleşen demokrasiye geçiş denemelerinin başarısız olması, demokrasiye ve çok partili hayata biraz da şüpheyile bakılmasına yol açmıştır. 1945 sonrası ise bir demokrasi ve çok partili hayattan bahsedilmesine karşın Türk demokrasinin kronik problemlere sahip olduğu rahatlıkla görülebilir. Bu problemlerden ilki şüphesiz, 1960 ve 1980 yılları arası demokrasi üzerindeki askeri vesayet ve askeri müdahalelerdir. Bu müdahalenin en önemlilerinden biri de 27 Mayıs 1960 darbesidir. 27 Mayıs müdahalesi ile tamamen durdurulan siyasi faaliyetler, 12 Ocak 1961 tarihinde tekrar serbest bırakılmış ve demokrasinin yeniden tesisine çalışılmıştır. 12 Mart 1971 muhtırası ile asker sisteme yeniden ayar vermiş ve nihayetinde 12 Eylül 1980 darbesiyle demokrasi yeniden askıya alınmıştır. Bu süreçte askeri müdahaleye muhatap olan Demokrat Parti geleneğinin mirasçısı Adalet Partisi ve onun başındaki isim Süleyman Demirel ön plana çıkmış ve söz konusu döneme damgasını vurmuştur. Şüphesiz bu noktada Süleyman Demirel’in liderliği, karizması ve Türk siyaseti üzerindeki etkisi herkes tarafından kabul görmektedir. Ancak Süleyman Demirel’in ordu-siyaset ilişkisi içerisindeki demokrasi mücadelesinin yanında, söz konusu dönemde Türk siyasetinin bir başka kronik probleminin ilk ve en etkileyici örneklerinden birini görmek mümkündür.

Bu problem, Türk siyasetinde günümüzde dahi görülebilecek olan ve Adalet Partisi içerisinde yaşanan, parti içi demokrasi ve liderlik sorunudur. İşte bu çalışmanın konusu da Adalet Partisi içerisinde yaşanan bu sorunun Demirel ile birlikte baş kahramanı olan Sadettin Bilgiç ve onun siyasi hayatıdır. Sadettin Bilgiç, Demirel tarafından domine edilen Türk siyasetinde, Demirel’e karşı bir rakip ve Adalet Partisi içerisinde bir lider aday olarak bugüne kadar gereken önemi görmemiş bir devlet ve siyaset adamıdır. Demirel’e karşı girdiği liderlik yarışı ve ortaya koyduğu parti içi muhalefet ile Türk siyasi tarihinin bu alandaki en önemli örneklerindendir. Dolayısıyla onun girdiği mücadelenin ayrıntıları, bize Türk siyaset geleneğinde parti içi demokrasi ve liderlik konusunda ve bu geleneğin oluşması ve oturması konusunda da önemli ipuçları verecektir.

Sadettin Bilgiç, 1960 ihtilali sonrası Türk demokrasinin yeniden tesisinde ve Adalet Partisi içerisinde aktif rol alan en güçlü isimlerden biridir. Parti içerisinde teşkilatçılığı ile ün yapmış ve partiye büyük hizmetleri olmuştur. Ragıp Gümüşpala'nın sağ koludur. Adalet Partisi'nin kuruluşu sırasında, ailesinin de vermiş olduğu destekle, partinin kuruluş çalışmaları içerisinde bulunmuş ve 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerde, Adalet Partisi Isparta Milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Bilgiç, 6 Şubat 1962 tarihinde Adalet Partisi Grup Başkanlığı ve sonrasında, Adalet Partisi Genel Başkan Yardımcılığı görevine getirilmiştir. Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın, 5 Haziran 1964 tarihinde vefat etmesi ile 18 Haziran 1964 tarihinde Adalet Partisi Genel Başkan Vekilliğine seçilmiş ve 27-30 Kasım 1964 tarihlerinde düzenlenen kongreye kadar bu görevini sürdürmüştür. Demirel'e karşı önderliğini üstleneceği parti içi muhalefet hareketi ve bizzat Demirel ile girişeceği liderlik mücadelesi, Bilgiç'in Adalet Partisi'nden ayrılarak, Demokratik Parti'nin kurulması ile sonuçlanacak ve bu olay Bilgiç'in siyasi hayatının mihenk noktasını oluşturacaktır.

Bir bütün olarak bakıldığı zaman Bilgiç, liderlik iddiasını; güçlü bir teşkilatçı özelliği, milliyetçi ve muhafazakâr kimliği, parti içerisindeki çalışmaları, siyasi tecrübesi ve kendisine “*Koca Reis*” lakabının yakıştırılabileceği düzeyde, siyaseti marifet ve fazilet temelleri üzerine oturtmaya çalışan kişiliği ile elde etmiştir. Fakat bir siyasal lider olarak, varlığını uzun süre devam ettirememiştir. Bilgiç'in liderliğini devam ettirememesinin sebepleri arasında; savunduğu kitle ile bütünleşmesindeki başarısızlığı, dönemimin şartları içerisinde askerin siyaset üzerindeki etkisi, basının desteğini yanına alamaması ve siyasal liderlik olarak tanımladığımız vasıflardan özellikle de halkın arayış içerisinde olduğu karizmatik liderlik özelliklerinden yoksun olarak algılanması etkili olmuştur. Liderlikte verilen mesaj kadar, liderin imajı da önemlidir. Çünkü dış etkenler tarafından siyasetçiye oluşturulan siyasal imaj, bireyi kendi kişisel benliğinden ayırır ve onu mümkün olduğu kadar geniş kesimin beklentisine uygun bir görüntüye dönüştürür¹.

Bilgiç'in liderlik vasıflarından yoksun olarak algılanması, asker ve basının Bilgiç karşısında Demirel'i desteklemesi, en büyük dezavantajı olmuştur. Siyasi konjoktör gereği bu durum, Adalet Partili delege ve milletvekillerinin Bilgiç yerine,

¹ Murat Yanık, *Parti İçi Demokrasi*, Beta Yayınları, Kasım 2002 İstanbul, s.167.

Demirel'e yönelmesine sebep olmuş ve böylelikle askerin onayladığı, basın da desteğini esirgemediği Demirel, Adalet Partisi Genel Başkanlık koltuğunun sahibi olmuştur. İki Ispartalı siyaset adamının aynı parti çatısı altında birleşerek yine aynı partinin genel başkanlığına adaylıklarını koyması, parti içi muhalefet hareketinin başlangıcı olmuş ve eşine rastlanılmamış bir olay olarak siyaset tarihine geçmiştir.

Adalet Partisi Genel Başkan Vekilliği ile başlayan, Genel Başkanlık meselesinde hız kazanarak devam eden, Adalet Partisi'nin parçalanıp Demokratik Parti'nin kurulmasına sebep olan ve yıllarca süren Bilgiç-Demirel mücadelesi, siyasi tarihimizde hem Bilgiç, hem Demirel, hem de Adalet Partisi açısından büyük önem taşımaktadır. Yine bu olay Türkiye de “*lidere rağmen*” politika yapmanın mümkün olmadığını en net örneği ve en gerçekçi kanıtı olmakla birlikte siyaset sahnesinde küçümsenmesi mümkün olmayan ve ülkenin kaderini etkilemiş siyasi bir olaydır.

Bu verilere ve amaca yönelik olarak çalışmanın içeriği, Sadettin Bilgiç'in siyasi hayatını, özellikle Adalet Partisi içerisindeki liderliğini üstlendiği muhalefet hareketini ve bu hareketin sebep olduğu yeni siyasi oluşumu kapsamaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde; Bilgiç'in aile hayatı, çocukluğu, okul yılları, meslek hayatı, siyasi, düşün ve yayın hayatı hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın odak noktasını oluşturan ikinci bölümde ise; 27 Mayıs 1960 darbesi ve darbe sonrası genel durum, Adalet Partisi'nin kuruluşu ve Bilgiç'in siyasete girişi hakkında bilgiler verilmiştir. Özellikle Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın vefatından sonra ortaya çıkan genel başkanlık meselesi ve bu olayın sebep olduğu parti içi muhalefetin 1965 seçimleri sonrası hız kazanarak devam etmesi üzerine gerçekleşen yetmiş ikiler muhtırası, bütçe olayı ve Bilgiç'in 25 Haziran 1970 tarihinde Adalet Partisi'nden ayrılması hakkında bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde; Adalet Partisi içerisindeki muhalefetin hız kazanması sonucu, Bilgiç'in, bir grup arkadaşıyla Adalet Partisi'nden ayrılıp Demokratik Parti'yi kurması, Demokratik Parti içerisindeki çalışmaları, 12 Mart 1971 Muhtırası ve Demokratik Parti'den ayrılarak tekrar Adalet Partisi'ne dönüşü hakkında bilgiler verilmiştir.

Son olarak dördüncü bölümde ise; Bilgiç'in Adalet Partisi'ne geri dönüşü, 1977 seçimlerinde Adalet Partisi'nin durumu, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Bilgiç'in adaylığı, 12 Eylül 1980 darbesi ve darbe sonrasında Bilgiç'in siyasi hayatı hakkında bilgiler verilmiştir. Özellikle 12 Eylül 1980 darbesi ile siyasi hayatı yasaklanan Bilgiç'in, 1987 yılında yapılan anayasa referandumu sonucu siyasi hakların tekrar iade edilmesi ile 1988 yılında Doğru Yol Partisi Genel Kongresi'nde Genel İdare Kurulu'na seçilmesi ve 19 Aralık 1992 tarihinde yapılan Adalet Partisi Büyük Kongresi'nde, Adalet Partisi'nin açılmaması üzerine politika hayatına son vermesi üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SADETTİN BİLGİÇ'İN BİYOGRAFİSİ

1.1. Aile Hayatı, Çocukluğu ve Okul Yılları

Sadettin Bilgiç, 23 Aralık 1920 tarihinde Isparta'nın Şarkıkaraağaç² ilçesinde din adamı ve din bilginini yetiştirmekle ünlü, çevresinde milliyetçi ve muhafazakâr olarak tanınan, köklü bir ailenin üçüncü çocuğu olarak dünyaya gelmiştir³. Babası Sadık Bey, o tarihlerde ilçede vaiz ve öğretmen olarak görev yapmaktadır. 1924 tarihinde çıkartılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu uygulanıncaya kadar da *Kale Camii*⁴ yanındaki dershanede müderrislik yaparak öğrenciler yetiştirmiş ve yetiştirdiği öğrencilerin büyük bir çoğunluğu, imamlık ve vaizlik görevlerinde bulunarak hizmet vermiştir.

Sadık Bey, 1930-1932 yılları arasında Şarkıkaraağaç İlçe Belediye Başkanlığı, 1933-1939 yılları arasında, İl Genel Meclisi ve İl Daimî Encümeni üyelikleri ve 1939 yılından 27 Mayıs 1960 darbesine kadar da, Şarkıkaraağaç İlçe Müftülüğü görevinde bulunmuştur⁵. Sadık Bey, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası müftülük görevinden alınarak emekliye sevk edilmiştir⁶. Dindar ve köklü bir geçmişe sahip olan aileye, önceki nesillerinin dindarlıkları ve imam hatiplikleri sebebi ile “*altmışaltı hatipler*” de denilmiştir⁷. İçinde müderris ve müftülerin bulunduğu muhafazakâr bir aileden gelen annesi Kadriye Hanımın ailesi de ilçenin köklü ve tanınmış ailelerindendir. Kadriye Hanım 22 Eylül 1969 tarihinde vefat etmiş, Sadık Bey, eşi Kadriye hanımın ölümüne çok üzölmüş ve eşi için kaleme aldığı şiiri eşinin mezar

² Miladi 1203 yılında Türk yurdu haline getirilen ve o dönemde adı “*Karaağaç*” olan ilçe, Denizli yöresi Kütahya eyaletine bağlıyken, şimdiki Acıpayam'ın “*Garbikaraağaç*” olarak anılmasından dolayı, İlçeye Hamitoğulları döneminde “*Şarkıkaraağaç*” adı verilmiştir. Şarkıkaraağaç, Yalvaç Karaağaç'ı olarak Yalvaç kazasına bağlı bir nahiye iken 1863 yılında İlçe olmuş, 1878 yılında Isparta'ya bağlanmıştır. İlçe statüsü Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir; <http://www.sarkikaraagac.gov.tr>; Erişim Tarihi 11.05.2014.

³ Necmeddin Sefercioğlu, *Sadettin Bilgiç*, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 33, Sayı 307, Mart 2013, s.81; Sadettin Bilgiç'in Isparta'nın Şarkıkaraağaç İlçesindeki evi; Bkz. Ek 1.

⁴ H. Hasan Ağa (Kale) Camii 1741 yılında yapılmış olan Caminin önünde bulunan derslane 1940 yıllarında yıkılmış ve şuan ki durumu ağaçlık bir bahçe halini almıştır. Şarkikaraağaç 18.12.2014; Bkz. Ek 2.

⁵ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, Boğaziçi yayınları A.Ş, Mayıs 2002, Ankara, s.3.

⁶ Süreyya Sadi Bilgiç İle Yapılan Röportaj, Ankara, 11.06.2014; Süreyya Sadi Bilgiç, Sadettin Bilgiç'in oğludur. İktisat Fakültesini bitirmiştir. 23 yıl yurtdışında özel sektörün değişik kollarında yönetici yardımcısı, üst düzey yönetici ve iş sahibi olarak çalışmıştır. 23, 24 ve 25. Dönem Adalet ve Kalkınma Partisi Isparta Milletvekili olarak görev yapmıştır; <http://www.tbmm.gov.tr/> Erişim Tarihi: 14.12.2014

⁷ Sadettin Bilgiç, *Hatıralarım*, Akasya Kitap, Temmuz 2007 Ankara, s.18.

taşına yazdırmıştır⁸. Sadık Bey de 17 Nisan 1971 tarihinde vefat etmiş ve Şarkikaraağaç ilçe kabristanlığına, eşinin yanına defnedilmiştir⁹.

Sadettin Bilgiç, 1928-1929 yıllarında Şarkikaraağaç İlkokulu'nda öğrenimine başlamış ve babası Sadık Bilgiç'in, Isparta İl Daimi Encümen Azası olması sebebi ile 1932-1933 ders yılında Isparta'ya naklolup Cumhuriyet İlkokulu'nu bitirmiştir. 1933-1934 yılında lise ikinci sınıf öğrencisi olan ağabeyi Emin Bilgiç ve ortaokul ikinci sınıf öğrencisi diğer ağabeyi Sait Bilgiç ile birlikte okumak için Afyonkarahisar'a gitmiştir. Afyonkarahisar'da 2-3 ay kadar okuduktan sonra, Babası Sadık Bilgiç'in İl Daimi Encümen Azalığından ayrılarak Şarkikaraağaç'a dönmesiyle, Sait Bilgiç ile birlikte ilçelerine yakın olan Yalvaç İlçesi Ortaokulu'na naklini yaptırmıştır. Yalvaç'a naklini yaptırmadan önce, parasız yatılı sınavını kazanan Bilgiç, Denizli'de okuyacağı haberini Yalvaç'ta almış ve iki buçuk ay sonra eğitimine devam etmek için Denizli'ye gitmiştir. Bilgiç o günün zor şartları içerisinde yapmış olduğu yolculuğu şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Denizli'ye Aralık ayı içerisinde soğuk bir kış günü ulaştığımı hatırlıyorum. Konya-Şarkikaraağaç-İzmir yolu o tarihlerde yoktu. Patıkaya yol deniyordu. Bu yollarda araçlar Konya-İzmir seferi yapıyordu. Kalorifer ve havalandırma o yıllarda hiçbir arabada yoktu. Pencereleleri doğru düzgün kapanmayan bir vasıta, aralık ayının dondurucu soğukunda Denizli'ye geldim”¹⁰.

⁸ Sadık Bilgiç, eşi Kadriye Bilgiç'in ölümü üzerine çok üzülmüş ve aşağıdaki şiiri kaleme alarak mezar taşına yazdırmıştır:

“Türbe yapsam kabrine, bekçi olsam ona ben,
Eşsiz, emsalsiz hanım, versen izin, ruhsat sen,
En büyük bir mesnedim, afif, müşfik bir eşim,
Beni nura gark eden ay, yıldızım, güneşim idin,
Eyvah ne fayda, seni elden kaçırdım
Yarım saat dolmadan kuşlar gibi uçurdum
Yüksek zekâ, zarafet, yuvamıza bağlılık,
Şiarındı daima vakar, vefa, ağırlık...
Rabbın lütuf, rahmeti üzerine olsun hep
Mahdumların feyzine oldun yekta bir sebep,
Evlatlarla torunlar, gelinleri severdin,
Her birinin uğruna canın feda ederdin
Kısa bir söz refikam, sen melektin bir melek,
Cennet olsun makamın, son sözüm bu diyecek.”

⁹ Sadettin Bilgiç'in Babası Sadık Bey ve Annesi Kadriye Hanımın Isparta'nın Şarkikaraağaç İlçesinde bulunan kabristanlıktaki mezarları, Bkz. Ek 3.

¹⁰ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.24.

Bilgiç, ortaokul iki ve üçüncü sınıfı 1934-1935 ve 1935-1936 ders yıllarında Denizli’de okumuş ve daha sonra Denizli Valisi Ekrem Ergür’ün yardımıyla, memleketine yakın olan Konya Lisesi’ne naklini yaptırmıştır. Bilgiç 1936-1938 yıllarında Konya’da eğitim hayatına devam etmiştir. Konya Lisesi’nde iki yıl, okuduktan sonra, Konya Lisesi’nde parasız yatılı olarak okuyan öğrencilere yeterli yer olmadığı için, fen şubesinde okuyacak parasız yatılı öğrencileri ile birlikte Kayseri’ye gitmiştir. Böylelikle zorlu bir eğitim sürecinin sonunda Bilgiç, 1939 yılında Kayseri Lisesi’nden mezun olarak memuriyet hayatına başlamıştır¹¹. Bilgiç, 1940-1941 Eğitim Öğretim yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde eğitime başlamış ve 1946-1947 Eğitim Öğretim yılında da, bu fakülteden mezun olmuştur. Bilgiç, 28 Eylül 1948 tarihinde büyük dayısı *Fahri Köksal*’ın kızı *İsmet Köksal* ile evlenmiş ve bu evlilik neticesinde *Beyhan* isminde bir kızı, *Fahrettin*, *Mehmet Taküyittin* ve *Süreyya Sadi* isminde de üç oğlu olmuştur¹².

1.2. Meslek Hayatı

Sadettin Bilgiç, 1939 yılında Kayseri Lisesi’nden mezun olduktan sonra, o günün şartlarının zorluğu ve maddi sıkıntılar sebebi ile hiç vakit kaybetmeden Sağlık Bakanlığı’nda, kâtip olarak göreve başlamıştır. 1940 yılında eğitime başladığı İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nden mezun olduktan kısa bir süre sonra, yani 1948 yılının başlarında, Isparta’nın Yalvaç ve Şarkıkaraağaç ilçelerine doktor olarak atanmış ve 28 Eylül 1948 tarihinde Bartın’a tayini çıkana kadar bu ilçelerde hizmet vermiştir. Bilgiç’in tayini Bartın’a çıkmıştır, fakat Bilgiç tayin olduğu Bartın’a gitmek yerine askere gitmeyi tercih etmiştir. O tarihlerde doktorlar için askerlik süresi on aydır. Bilgiç askerliğini bitirip Şarkıkaraağaç’a dönmüş ve dört ay kadar memleketinde görev yaptıktan sonra, zorunlu hizmetini yapmak üzere tayin istemiştir. Bilgiç’in tayini Ordu’ya çıkmış ve 1950 yılının şubat ayında Bilgiç Ordu’ya giderek görevine başlamıştır. Fakat 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde iktidara gelen Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi’nin yapmış olduğu tayinleri iptal etmiştir. Bu olaya istinaden Bilgiç, 1950 yılının Ağustos ayı içerisinde memleketi Şarkıkaraağaç’a tekrar

¹¹ Bilgiç, *Hatıralar...*, s.9-12.

¹² Sefercioğlu, *a.g.m.*, s.81.

dönmüştür. 1957 yılına kadar ilçesinde doktorluk görevini sürdüren Bilgiç, 1957 yılında Ankara Numune Hastanesi'nde fahri asistan olarak genel cerrahi ihtisasına başlamıştır¹³.

Bilgiç'in siyaset hayatına atılmasında; 14 Mayıs 1950 ve 2 Mayıs 1954 tarihlerinde yapılan seçimlerde Demokrat Parti Isparta Milletvekili seçilen, 27 Mayıs 1960 darbesine kadar milletvekilliği görevini sürdüren ve Milliyetçiler Derneği'nin kurucuları arasında yer alan ağabeyi Said Bilgiç'in, 27 Mayıs sonrası Yassıda da idamla yargılanması önemli bir etkidir. Yine 27 Mayıs 1960 darbesi ile büyük ağabeyi, Profesör Doktor Emin Bilgiç'in profesörlük unvanının elinden alınarak fakülteden ilişkisinin kesilmesi ve babası Sadık Bilgiç'in müftülük görevine son verilip emekli edilmesi etkili olmuştur¹⁴. Şartların bu durumda olmasına rağmen Bilgiç, ailesinin de vermiş olduğu destekle, Adalet Partisi'nin kuruluş çalışmaları içerisinde bulunmuş ve 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi Isparta Milletvekili seçilerek meclise girmiştir¹⁵. 6 Şubat 1962 tarihinde Adalet Partisi Grup Başkanlığına ve sonrasında Adalet Partisi Genel Başkan Yardımcılığı görevine getirilen Bilgiç, Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın 5 Haziran 1964 tarihinde vefat etmesi ile 18 Haziran 1964 tarihinde Adalet Partisi Genel Başkan Vekilliğine seçilmiş ve 30 Kasım 1964 tarihine kadar bu görevini sürdürmüştür¹⁶.

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimlerde, Adalet Partisi İstanbul Milletvekili seçilen Bilgiç, Süleyman Demirel'in teklifi ile 3 Nisan 1967 tarihinde Ulaştırma Bakanlığı görevine getirilmiştir. 12 Ekim 1969 genel seçimlerinde tekrar Adalet Partisi İstanbul Milletvekili seçilmiş ve Adalet Partisi içerisindeki muhalefet sonucu, 25 Haziran 1970 tarihinde bir grup arkadaşı ile birlikte Adalet Partisi'nden ihraç edilmiştir¹⁷.

Adalet Partisi'nden ihraç edilen Bilgiç, Demokratik Parti'yi kurmuş ve 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçimlerde Demokratik Parti İstanbul Milletvekili seçilmiştir. Bilgiç 30 Mart 1975 tarihinde Demokratik Parti'den ayrılmış ve 7 Ekim

¹³ Bilgiç, *Hatıralar...*, s.35-40.

¹⁴ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.23-37.

¹⁵ Süreyya Sadi Bilgiç İle Yapılan Röportaj, Ankara, 11.06.2014; *Milliyet*, 26 Kasım 1964, s.1.

¹⁶ *Milliyet*, 2 Şubat 1962, s.1; Ferruh Bozbeyli ile Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

¹⁷ Sefercioğlu, *a.g.m.*, s.81.

1976 tarihinde Adalet Partisi'ne geri dönmüştür.¹⁸ Adalet Partisi'ne dönüş yapan Bilgiç, aynı dönemde Adalet Partisi Genel Başkan Yardımcılığı görevine seçilmiştir. Sadettin Bilgiç, 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi İstanbul Milletvekili seçilmiş ve 21 Temmuz 1977 tarihinde kurulan Beşinci Demirel Hükümeti'nde Milli Savunma Bakanlığı görevine getirilmiştir. Fakat Bilgiç, kısa bir süre sonra yani 18 Ekim 1977 tarihinde istifa ederek bakanlık görevinden ayrılmıştır¹⁹. Milli Savunma Bakanlığı'ndan istifa eden Bilgiç, 12 Eylül 1980 darbesine kadar Adalet Partisi Genel Başkan Yardımcısı olarak görev yapmıştır. 1982 Anayasası ile Bilgiç'in siyasi hayatı on yıl yasaklanmıştır²⁰. Bilgiç 1983 yılı haziran ayının başından, eylül sonuna kadar Çanakkale Zincirbozan Askeri Tesisleri'nde ikamete mecbur bırakılmıştır. 1987 yılında yapılan ve 12 Eylül 1980 darbesi sonucu getirilen siyasi yasakları kaldıran anayasa referandumu olarak da bilinen referandum ile siyasi haklar tekrar iade edilmiştir. Siyasi haklarına tekrar kavuşan Bilgiç, 14-15 Mayıs 1988 tarihinde yapılan Doğru Yol Partisi İkinci Büyük Kongresi'nde Genel İdare Kuruluna seçilmiştir. 24-25 Kasım 1990 tarihinde yapılan üçüncü kongreye kadar da bu görevini sürdürmüştür. Fakat 19 Aralık 1992 tarihinde yapılan Adalet Partisi'nin 10. Kongresi'nde, Adalet Partisi'nin açılıp açılmaması üzerine fiili politika hayatına son vermiştir²¹. Bilgiç; I. Dönem (1961-1965) Isparta, 2, 3, 4 ve 5. Dönem (1965-1980) İstanbul Milletvekili olarak siyaset sahnesinde yerini almıştır²².

1.3. Siyasi, Düşün ve Yayın Hayatı

Türk siyasi hayatında Sadettin Bilgiç, sadece kendi ismi ile değil, ailece meşhur olan siyasetçilerdendir. Bilgiç ailesinin içerisinde fiili olarak siyaset hayatına ilk atılan isim Türk Milliyetçiler Derneği'nin Kurucu Başkanı olan Sait Bilgiç'tir. Sait Bilgiç, 1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti milletvekilliği yapmış, İhtilal sonrası Yassıada da idamla yargılanmıştır. Bilgiç'in siyaset ve memleket meselelerine ilgi duymaya başlaması, tamamen çocukluk yıllarına dayanmaktadır. Lise çağlarında ve özellikle de üniversite yıllarında sadece kendisi değil, bütün kardeşleriyle; Süreyya, Sait

¹⁸ Ferruh Bozbeyli ile Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

¹⁹ Sefercioğlu, *a.g.m.*, s.81.

²⁰ Süreyya Sadi Bilgiç İle Yapılan Röportaj, Ankara, 11.06.2014.

²¹ <http://www.msb.gov.tr>; Erişim Tarihi 11.09.2014.

²² Menderes Çınar, *Türk Parlamento Tarihi, (TBMM-XIII. Dönem 1965-1969)*, IV. Cilt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:147, TBMM Basımevi, Ankara 2012, s.1880.

ve Emin Bilgiç ile birlikte, milliyetçi düşünce ve muhafazakâr camianın içerisinde yer almıştır²³. Öyle ki kendisi için kullanılan “*Koca Reis*”²⁴ lakabı Bilgiç’in bu camiadaki yeri ve önemini kanıtlar niteliktedir. 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi Isparta Milletvekili seçilen Yakup Üstün²⁵ Bilgiç’in bu yönünü ve milliyetçi muhafazakâr kitleler açısından yerini şu ifadelerle açıklar:

“Sadettin Bilgiç ile 1977 seçim sürecinde Sütçüler²⁶’e gelmesi vesilesi ile tanıştım. Daha sonra arkadaşlığımız devam etti. Sadettin Bey; fikir çizgisinden hiç ayrılmamıştır. Sadettin Bey’in babacan, cana yakın ve sağlam bir kişiliği vardı. Sadettin Bey ve ailesinin ülkeye büyük hizmetleri olduğuna inanan ve bunu ifade eden bir insanım. Sadettin Bey ve Süleyman Bey arasında; temel görüşlerde, özellikle milliyetçilik anlayışlarında, politikaya bakışlarında Atatürkçülük ve muhafazakârlık gibi konularda ciddi ayrılıklar vardı. Sadettin Bey’e “koca reis” demelerinin sebebi; O’nun, milliyetçi, muhafazakâr ve bu halkı iyi bilen, iyi tanıyan hizmet insanı olmasındandır”²⁷.

Milliyetçi ve muhafazakâr siyaset, şüphesiz Bilgiç’in düşünce dünyasını şekillendiren atmosfer olmuştur. Bilgiç’in siyasi hayatında öne çıkan özelliklerinden birisi de teşkilatçılığıdır²⁸. Bilgiç, sosyal ilişkileri güçlü, insana ve insanlığa değer veren bir kişiliğe sahiptir²⁹. Teşkilatçı özelliğine kanıt olarak gösterilebilecek en önemli faaliyetlerinden birisi de *Türk Kültür Ocağı*’nın kurulmasında oynadığı roldür. Bilgiç Tıp Fakültesinde eğitimine devam ederken, farklı fakültelerden bir grup arkadaşı ile *Türk Kültür Ocağı*’nı kurmuştur.

“İktisat Fakültesi’nden; Ali Hatipoğlu, Ali Yürük, Hukuk Fakültesi’nden; Turgut Atasoy, İhsan Koloğlu, Ahmet Çavdar, Tıp Fakültesi’nden; Faruk Sükan,

²³ Süreyya Sadi Bilgiç İle Yapılan Röportaj, Ankara, 11.06.2014.

²⁴ Yavuz Bülent Bakiler’e göre siyaset dünyamızda Bilgiç; ahlakıyla, siyaseti marifet ve fazilet temelleri üzerine oturtmaya çalışan siyasetçilerimizdendir. Bu özelliği sebebi ile Bilgiç’e parti içindeki muarızları bile hep “Koca Reis” diye hitap etmiştir; <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yavuz-bulent-bakiler>, Erişim Tarihi, 22.06.2015.

²⁵ Yakup Üstün 1973 tarihi itibarı ile Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı görevinde bulunmuş, Adalet Partisi XVI. Dönem Isparta Milletvekili olarak meclise girmiş ve bir dönem milletvekilliği yapmıştır. Yakup Üstün İle Yapılan Röportaj, Isparta, 25.03.2014.

²⁶ Sütçüler, 3 mahalle 25 köyden oluşan Isparta İline bağlı müstakil bir ilçedir. <http://www.sutculer.gov.tr/> Erişim Tarihi 11.09.2014.

²⁷ Yakup Üstün İle Yapılan Röportaj, Isparta, 25.03.2014.

²⁸ Ferruh Bozbeyle ile Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

²⁹ Süreyya Sadi Bilgiç İle Yapılan Röportaj, Ankara, 11.06.2014.

Rüknettin Tözüm, Edebiyat Fakültesi'nden; Faruk Kadri Timurtaş, Muharrem Ergin, Hukuk Fakültesi'nden; Erhan Löker ve Yüksek Mühendislik Fakültesi'nden; Muzaffer Eriş ile Mükerrerem Taşcıoğlu, Türk Kültür Ocağı'nın kurucularıdır”³⁰.

Dernek merkezine ilk olarak, Çemberlitaş'tan Sultanahmet'e inen yol üzerinde adliye çay evinin üstünde ahşap bir yer temin edilmiştir. Ocağın kuruluşu tamamlanınca da; *Bahadır Dülger, Cihat Baban ve Doç. Dr. Nurettin Topçu* Hars heyetine getirilmiş ve *Türk Kültür Ocağı, Türk Milliyetçiler Derneği* faaliyete geçinceye kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Sadettin Bilgiç Türk Kültür Ocağı Başkanlığı'na, 6 Kasım 1956 tarihinde müracaat etmiş, açık olan ocak müdürlüğü görevini yarım gün yapabileceğini ve bunun kendisi için manevi bir zevk olacağını bildirmiştir. Türk Kültür Ocağı yönetimi tarafından, Türk Kültür Ocağı Müdürlüğü'ne getirilmiş, ocağın derlenip toparlanması ve daha aktif faaliyetler yapabilmesi için yoğun çalışmalar içerisinde bulunmuştur³¹. Aynı zamanda Bilgiç;

“Mehmet Turgut, İdris Yamantürk, Ömer Öztürkmen, Galip Erdem, Erhan Löker, Necati Torun, Erdoğan Okçu, Mehmet Satioğlu, Hasan Karahan, Nevzat Yalçıntaş, Sadi Pehlivanoglu, Sadi Somuncuoğlu, Ağâh Oktay Güner, Necmettin Sefercioğlu, Metin Kumal, İbrahim Metin, Yavuz Bülent Bakiler, Rıdvan Çongur, Osman Kirişoğlu, Vehbi Ünal, Hüsnü Demirkıran, Kerim Aydın Erdem, Mustafa Kafalı, Servet Bora, Vecihi Öğütçü, Latif Gökçek, Cengiz Gökçek, Abdullah Savaşçı, Nuri Güngör ve daha birçok ismi Ocak çatısı altında bir araya getirmeyi başarmıştır”³².

Sadettin Bilgiç, Türk Kültür Ocağı'nın Ankara da yapılan kongresinde ilk kez hazirun cetveli düzenlemiş ve katılanlara da imzalatmıştır. Bu kongrede yönetim değiştirilmiş, *Hamdullah Suphi Tanrıöver* başkanlığındaki Türk Kültür Ocağı'nın Ankara'ya getirilmesi kararlaştırılmıştır³³. Bilgiç, Türkiye'nin her yerinde Türk Kültür Ocağı fikrinin yayılması için yoğun çalışmalar içerisinde bulunmuştur.

³⁰ Bilgiç, *Hatıralar...*, s.19.

³¹ Bilgiç, *Hatıralar...*, s.29-32.

³² Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.43.

³³ Süreyya Sadi Bilgiç İle Yapılan Röportaj, Ankara, 11.06.2014.

Bilgiç, Türk Kültür Ocağı Başkanlığı'na ocak müdürlüğü görevini mesleği sebebi ile yarım gün yapabileceğini, 6 Kasım 1956 tarihinde bildirmiştir. Çalışmalarına devam ederken Bilgiç'e, 22 Haziran 1959 tarihli Türk Kültür Ocağı Umumi Reisi imzalı bir yazı gönderilmiş ve bu yazıda ocak mensuplarının sabahdan akşama kadar mesailerini ocağa harcamaları kararlaştırıldığından ve mesleki durumunun buna imkân vermediği nazarı itibara alındığından, genel merkez kadrolarından birine tayin edilmesinin mümkün görülmediği bildirilmiştir³⁴.

Türk Kültür Ocağı'ndan böyle bir cevap beklemeyen Bilgiç; ocak, etrafında milliyetçi ve münevver dava arkadaşlarının toplandığı bir teşekküldür. Herkes, en az kendileri kadar arkadaşlarının da böyle olduğunu kabule mecburdur. Bu teşekkül gerek temsil, gerek mesleki bakımdan yetiştirme yolunda olan gençleri, hizmetleri karşılığı ücretli ve ücretsiz görevlendirmeyi amaç edinmelidir. Kısır mesai iddiası ile bunların genç enerjilerinden istifadeden uzak kalmamalıdır. Halen ocak sinesinde bulunup yıllardır hizmet veren gençleri, tahsil ve terbiyeden alıkoymamalıdır diyerek Türk Kültür Ocağı Müdürlüğü'nden 11 Temmuz 1959 tarihinde istifa etmiş ve yine aynı yıl yapılan Türk Kültür Ocağı Kongresi'nde, Yönetim Kurulu'na seçilmiş ve 27 Mayıs 1960 darbesine kadar da bu görevine devam etmiştir³⁵.

Bu düşün ve siyasi canlılık ile birlikte Bilgiç'in yayın hayatı kısıtlıdır. “Türkiye’de Seçimler ve Seçim Kanunları”, birinci ve ikinci baskılarında “Hatıralar” ve üçüncü baskıda “Hatıralarım”, adıyla basılan iki eseri bulunmaktadır. Boğaziçi Yayınları tarafından basılan “Türkiye’de Seçimler ve Seçim Kanunları” adlı eserinde, Türkiye’deki seçimler üzerine düşünce ve fikirlerini kaleme almıştır. Bilgiç özellikle “Hatıralar” ve “Hatıralarım” adlı eserlerinde; bizzat içinde bulunduğu olayları kaleme almış ve tarih yolculuğuna canlı kaynak olarak ışık tutmuştur. Demokrat Parti dönemini ve bu dönemde Türkiye’nin içinde bulunduğu ortamı, 27 Mayıs 1960 darbesi ve darbe sonrası siyaset sahnesinde yerini alan Adalet Partisi’nin kuruluşu ve bu parti içerisinde yapmış olduğu vazife ve hizmetlerini kaleme almıştır. Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın vefat etmesi ile ortaya çıkan genel başkanlık meselesi ve birlikte adaylığını koyduğu genel başkanlık yarışında, Süleyman Demirel’in genel başkanlığa

³⁴ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.44.

³⁵ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.45-46.

seçilme süreci hakkında bilgiler vermiştir. 10 Ekim 1965 ve 12 Ekim 1969 tarihlerinde yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi'nin durumu hakkında bilgiler vermiş ve Adalet Partisi'nden kopup Demokratik Parti'nin kurulma sürecini açıklamıştır. 1973 genel seçimleri, 1980 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri ve yine askeri bir müdahale olan 12 Eylül 1980 darbesi hakkında bilgiler vermiştir.

Sonuç olarak teşkilatçı yapısı ve muhalifliği ile siyaset dünyasında başarılı bir hayat sergileyen Bilgiç; eserlerinde yaşadıklarını ve tecrübelerini paylaşmıştır. Türk Yurdu Dergisi ve dönemin gazetelerinde makaleleri yayınlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

SADETTİN BİLGİÇ'İN SİYASİ HAYATI

2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Darbe Sonrası Genel Durum

27 Mayıs 1960 tarihinde *Milli Birlik Komitesi*³⁶ tarafından bir darbe yapılmış ve bu komite, demokrasinin içine düştüğü buhran sebebi ile memleketin idaresini ele alarak duruma hâkim olmuştur³⁷. Milli Birlik Komitesi yapmış olduğu bu darbeyi; anayasa dışına çıkmış keyfi ve başarısız bir iktidarı bertaraf etmek, kardeş kavgasını önlemek, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak³⁸ ve tarafsız bir idarenin hakemliği altında, adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara teslim etmek üzere gerçekleştirdiklerini savunmuştur³⁹.

Milli Birlik Komitesi yayınladıkları bildirilerle, yapmış oldukları darbenin gerekçelerini anlatmaya çalışmış, vatandaşların; silahlı kuvvetlerin vazifelerini kolaylaştırmaları ve demokratik rejimin gerçekleşmesine yardımcı olmaları yönünde tebliğler yayınlamıştır⁴⁰. Yayımlanan resmi tebliğlere göre, gerçekleştirilen bu darbede kan dökülmeden duruma hâkim olunmuştur. Milli Birlik Komitesi; yeni kurulacak hükümetin memleket ve dünya çapında ün yapmış, fakat daha önceki siyasi partilere mensup olmayan şahıslardan oluşacağını da belirtmiştir⁴¹.

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası kurucu meclis tarafından yeni bir anayasa hazırlanmış ve bu anayasa 9 Temmuz 1961 tarihinde kabul edilmiştir⁴². 1961 Anayasası ile Türkiye’de siyasi kültür yeni bir hâl kazanmıştır⁴³. 1961 Anayasası, bir yandan iktidarları sınırlandırmış, diğer yandan da hak ve özgürlüklere birtakım güvenceler

³⁶ 27 Mayıs 1960 Darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi 38 kişiden oluşmuştur ayrıca bu komitenin en yaşlı üyesi 65 yaşında olan Cemal Gürsel ve en genci ise 27 yaşında olan Muzaffer Özdağ’dır; Mehmet Turhan, *Siyasal Elitler*, 3. Basım, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000, s.188.

³⁷ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, Timaş Yayınları, I. Baskı, Kasım 2012 İstanbul, s.173.

³⁸ Orhan Erkanlı, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul 1972, s.136.

³⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (Bundan sonra “BCA” olarak gösterilecektir), *BCA, 030-01-40-236-18*, s.7.

⁴⁰ *Hürriyet*, 27 Mayıs 1960, s.1.

⁴¹ *Yeni İstanbul*, 29 Mayıs 1960, s.1.

⁴² Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, s.188.

⁴³ İlter Turan, *Türkiye’de Siyasi Kültürün Oluşumu, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, 3. Baskı, Edit: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2007, s.454.

sağlamıştır. Bu durum, toplumda o döneme kadar baskı altında tutulan birçok demokratik isteğin açığa çıkmasına zemin hazırlamıştır. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yeni bir politik yaşam ortaya çıkmıştır. Siyasal yaşam üzerine genelde hiçbir sınırlama getirilmezken, anayasayı ihlalle suçlanan Demokrat Parti 29 Eylül 1960 tarihinde, 4. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından feshine karar verilerek kapatılmıştır⁴⁴.

Kapatılan Demokrat Parti'nin, aynı isim altında politik yaşama dönemeyeceği ve Demokrat Parti'nin önde gelen isimlerinin siyaset yapamayacağı kabul edilmiştir. Demokrat Partililerin yargılanmaları Yassıada da kurulan mahkemede devam ederken, mahkeme kararları 15 Eylül 1961 tarihinde açıklanmış, Milli Birlik Komitesi'nin onayladığı kararlar sonucu, *Fatin Rüştü Zorlu* ve *Hasan Polatkan* 16 Eylül 1961 tarihinde sabaha karşı idam edilmiştir⁴⁵. Adnan Menderes ise gizlice biriktirdiği uyku haplarını yutarak başarısız bir intihar teşebbüsünde bulunmuş ve ilaçların etkisi ile komaya girmiştir. Koma halini alan rahatsızlığı sebebi ile Menderes hakkındaki idam hükmü uygulanamamıştır⁴⁶. Fakat 17 Eylül 1961 tarihinde altı Doktor, Menderes'in sağlığının düzeldiğine ve durumunun iyi olduğuna dair rapor vermiştir. Bu durum üzerine, *Fatin Rüştü Zorlu* ve *Hasan Polatkan*'ın ardından Türkiye'nin on beşinci Başbakan'ı *Adnan Menderes*, İmralı'da idam edilmiştir⁴⁷. Böylece Menderes hakkında verilen idam kararı MBK tarafından tasdik edildikten 36 saat sonra gerçekleştirilmiştir⁴⁸.

Milli Birlik Komitesi'nin sözlerinin aksine 27 Mayıs 1960 darbesi, demokrasiye yapılmış bir müdahaledir. Dönemin önemli isimlerinden Ferruh Bozbeyli 27 Mayıs 1960 darbesini, bedavadan iktidar olma heveslilerinin yaptığı bir hareket olarak yorumlamaktadır. Yine Bozbeyli, 27 Mayıs 1960 darbesini, “*milletin verdiği silahı, millete doğrultma eylemi*” olarak tanımlamış ayrıca, darbeyi yapanlar için bir bayram ve

⁴⁴ *Yeni Asır*, 30 Eylül 1960, s.1.

⁴⁵ *Yeni İstanbul*, 17 Eylül 1961, s.1

⁴⁶ Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde Menderes*, Büyük Doğu Yayınları, 3. Basım, İstanbul 1993, s.506; Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, Remzi Kitabevi, 2. Baskı İstanbul 1976, s.564.

⁴⁷ Menderes hakkındaki idam kararını Ulus Gazetesi şu şekilde vermiştir: Ord. Prof. Sedat Tavat, Amiral Bristol Hastanesi Dâhiliye servisi şefi Dr. Nevzat Tyisu Yassıada Garnizon Hastanesi tabiplerinden Dr. Garip Bozalıoğlu ve Dr. Sedat Yürüken'den müteşekkil heyet tarafından düşük Başbakan Adnan Menderes'in sıhhi muayenesi yapılmış ve sıhhi durumunun tamamen normal olduğu raporla tespit edilmiştir. Yüksek Adalet Divanı'nca verilen ve MBK tarafından tasdik edilen idam cezası hükmü infaz edilmiştir; *Ulus*, 18 Eylül 1961, s.1.

⁴⁸ *Hürriyet*, 18 Eylül 1961, s.1.

mağdurları için de bir matem havası olduğunu aktarmıştır⁴⁹. Kemal Karpat ise; 27 Mayıs 1960 darbesinin geleneksel seçkin güçlerin, yeni oluşan sosyal grupların meydan okumalarına gösterdikleri bir tepki olarak ortaya çıktığı ve modern bir anayasanın oluşmasına zemin hazırladığı düşüncesindedir⁵⁰.

2.2. Adalet Partisi'nin Kuruluşu ve Bilgiç'in Siyasete Girişi

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ile siyasi faaliyetler tamamen durdurulmuştur. 12 Ocak 1961 tarihinde siyasi partilere, faaliyete geçmeleri için tekrar izin verilmiş ve altı siyasi parti kuruluş müracaatını yapmıştır⁵¹. Böylelikle, Demokrat Parti'nin mirasını paylaşan iki siyasi parti, siyaset sahnesine çıkmıştır. Bu partiler; *Ragıp Gümüşpala* tarafından kurulan *Adalet Partisi* ve *Ekrem Alican*'ın önderliğinde kurulan, *Yeni Türkiye Partisi*'dir. Siyasal kurumların yeniden teşkilatlandığı, toplumsal hayatın yeni amaçlara göre planlandığı ve siyasi alanda yeni oluşumların ortaya çıktığı bu dönemde, Türk siyasetine damgasını vuracak olan Adalet Partisi, siyaset sahnesine diğer partilerden farklı bir giriş yapmıştır⁵². Bu farklı girişin sebeplerinden biri de, Demokrat Partililerin, diğer partilere çok fazla itibar etmemeleri olmuştur. Adalet Partisi kurulduğu an itibarıyla yeni bir umut olmuş, özellikle Demokrat Partililerin 27 Mayıs 1960 darbesine duyduğu tepkiyi iyi sahiplenmiştir⁵³.

Eski Demokrat Partililer, Yeni Türkiye Partisi'ne itibar etmemiştir. Bu itibarsızlığın sebebi ise, Yeni Türkiye Partisi'nin kurucuları arasında, Demokrat Parti ile mücadelede bulunmuş ve milli birlikçilere hizmet etmiş insanların olmasıdır⁵⁴. Yeni Türkiye Partisi'nin üzerindeki bir diğer ağırlık ise partinin *Cemal Gürsel* tarafından kurulduğu rivayeti olmuştur⁵⁵. Dolayısıyla ihtilalin mimarının desteklediği bir parti, eski Demokrat Partililer tarafından destek görmemiş ve eksen Adalet Partisi olmuştur.

⁴⁹ Ferruh Bozbeyli ile Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

⁵⁰ Kemal H. Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi, 1876-1980*, Çev. Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s.205.

⁵¹ Murat Yanık, *Parti İçi Demokrasi*, Beta Yayınları, Kasım 2002 İstanbul, s.26; *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1961, s.1.

⁵² Hüseyin Çavuşoğlu, *Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, Elazığ 2009, s.268.

⁵³ Ayşegül Komşuoğlu, *Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel*, Birinci basım, Bengi Yayınları, Şubat 2008, s.120.

⁵⁴ Nusret Kirişcioğlu, *Partilerimiz ve Liderleri*, Baha Matbaası, İstanbul, 1975, s.103.

⁵⁵ Cihad Baban, *Politika Galerisi*, Timaş Yayınları, I. Baskı Nisan 2004 İstanbul, s.257.

Adalet Partisi'nin kuruluş hazırlıkları, 1960 yılı Ağustos ayının ortalarında başlamıştır. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Genel Kurmay Başkanlığı'na getirilen Orgeneral Ragıp Gümüşpala, ordudaki tasfiye hareketi ile emekliye sevk edilmiştir⁵⁶. Emekliye sevk edilen Gümüşpala, siyasete atılarak Adalet Partisi'ni kurmuştur. Adalet Partisi'nin kurucusu ve ilk genel başkanı olan Gümüşpala'nın eski Genel Kurmay Başkanı olması, MBK tarafından tehlikeli bir durum olarak görülmemiş, aksine 27 Mayıs hareketinin düzenleyicilerine güven hissi vermiştir⁵⁷. Gümüşpala'nın asker kökenli olması, özellikle Adalet Partisi'nin kuruluş sürecinde “parti-ordu” ilişkisine olumlu katkı sağlamıştır⁵⁸. Gümüşpala'nın 27 Mayıs hareketinin dışında kalması da Demokrat Partililerin güvenini ve yakınlığını kazanmasını sağlamıştır⁵⁹. Adalet Partisi, 27 Mayıs 1960 darbesine karşı olanları bir araya getirme isteği içerisinde bulunanların kurduğu bir parti olarak siyaset sahnesinde yerini almış ve özellikle Demokrat Parti'nin tabanına seslenmeyi amaç edinmiştir⁶⁰. Öyle ki; Adalet Partisi, programı bakımından da Demokrat Parti'nin devamı özelliğini taşımıştır. Siyasi yelpazede merkez sağda bulunan Adalet Partisi; piyasa ekonomisini benimsemiş, kalkınma ve büyümeyi hedef almış, toplumsal ilişkilerde dinsel öge ve yapıları kollamakla birlikte, temelde laik bir parti olarak kurulmuştur. Genel ekonomi politikasıyla Türk siyaset tarihinde yeni bir dönemi belirleyen Demokrat Parti'nin mirasçısı, Adalet Partisi olmuştur⁶¹. Adalet Partisi genel olarak; sosyal güven, milliyetçilik, gelişme ve birlik ilkelerini amaç edinmiştir⁶². Demokrat Parti geleneğini devam ettirmekle birlikte; parti içinde bazı liberallerden, emekli askerlere, sağcı unsurlardan, dindarlara kadar geniş bir yelpaze içinde toplumsal tabanı temsil etmiştir⁶³.

⁵⁶ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den günümüze)*, İmge Kitapevi, Nisan 2004, 3.Baskı, s.110-113.

⁵⁷ Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, s.189; Çavdar, a.g.e., s.113.

⁵⁸ Komşuoğlu, a.g.e., s.119.

⁵⁹ Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, s.189.

⁶⁰ Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, I. Baskı 2004 İstanbul, s.28.

⁶¹ Muzaffer, Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, May Yayınları, Çağaloğlu İstanbul 1974, s.271.

⁶² TC, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Koordinasyon ve Araştırma Dairesi, *Türkiye Yıllığı 1973*, Mars Matbaası Ankara 1973, s.228.

⁶³ Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.83.

Dönemin önemli siyaset isimlerinden Ferruh Bozbeyli⁶⁴ Adalet Partisi'nin kuruluşunu şöyle anlatmıştır:

“Ragıp Gümüşpala, İzmir ve Ankara’da bazı kimselerle görüşmüş ve yeni görüşmeler yapmak için İstanbul’a gelmiş... Tahsin Demiray beni aradı. Ragıp Gümüşpala Sirkeci’de İpek Palas Oteli’nin 19 numaralı odasında kalıyor ve seninle görüşmek istiyor dedi. Böylelikle Ragıp Gümüşpala’yı Adalet Partisi kurulmadan evvel İstanbul’da tanıdım. İçeriye girdiğim zaman odada rahmetli Gümüşpala’dan başka iki kişi daha vardı. Kendileri ile tanıştık. Biri Necmi Öktem, diğeri de Şinasi Osma idi. Gümüşpala kurulacak partiyle ilgili düşüncelerini anlattı ve bizleri de birlikte çalışmaya davet etti”⁶⁵. Hazırlanan Adalet Partisi kurucular listesine, yüz yirmi birinci sırada bende imza attım. Fakat İçişleri Bakanlığı bu yüz yirmi bir kişilik listeyi kabul etmemiş ve kurucular listesi sadece on bir kişiden oluşturulmuştur”⁶⁶. Böylelikle Adalet Partisi’nin kurucuları Ragıp Gümüşpala başta olmak üzere, Şinasi Osma, İhsan Önal, Etem Menemencioğlu, Mehmet Yorgancıoğlu, Muhtar Yazır, Tahsin Demiray, Necmi Öktem, Cevdet Perin, Emin Acar ve Kamuran Evliyaoğlu’dur”⁶⁷.

Adalet Partisi, “inkılaplara bağlı olarak memleketçilik ve milliyetçilik anlayışı içerisinde istikametimizi tayin edeceğiz” düşüncesi ile 11 Şubat 1961 tarihinde kurulmuştur⁶⁸. Sadettin Bilgiç, ailesinin de vermiş olduğu destekle Adalet Partisi’nin kuruluş çalışmaları içerisinde bulunmuş ve siyaset sahnesinde yerini alma hazırlıklarına başlamıştır⁶⁹. Kader, iki Ispartalı hemşeri olan Süleyman Demirel ve Sadettin Bilgiç’i 27 Mayıs 1960 darbesini sebep kılarak bir araya getirmiştir. Bilgiç, Demirel ile birlikte Adalet Partisi’ni Isparta da kurmaya karar vermiş ve Süleyman Demirel’in kardeşi

⁶⁴ Ferruh Bozbeyli, 1927 yılında Pazarcık’ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini İslahiye, İskenderun ve Antakya’da tamamladı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olan Bozbeyli, 1962 yılına kadar İstanbul’da avukatlık yaptı. 1961 Genel Seçimlerinde İstanbul Milletvekili olarak Parlamente’ye girdi. 1961-1977 arasında XII, XIII, XIV ve XV. Dönemlerde İstanbul Milletvekili olarak görev yaptı. Bu süre içinde, 1962-1965 yıllarında 3 Dönem TBMM Başkan Vekili, 1965-70 yıllarında üç dönem TBMM Başkanı olarak hizmet verdi. 1970-78 yılları arasında Demokratik Parti Genel Başkanlığı’nda bulundu; Ferruh Bozbeyli, *Alaca Siyaset*, Bilsam Yayınları İstanbul 2013.s.4.

⁶⁵ Bozbeyli, *a.g.e.*, s.77.

⁶⁶ Ferruh Bozbeyli İle Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

⁶⁷ *Milliyet*, 12 Şubat 1961, s.1-5.

⁶⁸ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.57.

⁶⁹ Süreyya Sadi Bilgiç İle Yapılan Röportaj, Ankara, 11.06.2014.

Şevket Demirel başkanlığında Adalet Partisi'nin Isparta il ve ilçe teşkilatlarının oluşturulmasını sağlamıştır⁷⁰.

Bilgiç'in memleketi Şarkikaraağaç'ta yapılan Adalet Partisi İlçe Kongresi'nde, bazı hemşerileri Bilgiç'e; *"Bir evden bir kurban yeter, siz çok kurban verdiniz"* diyerek, Bilgiç'in siyasete girmesine tepki göstermiştir. Bu tepkinin en önemli sebepleri; 1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti milletvekilliği yapan abisi *Sait Bilgiç*'in 27 Mayıs sonrası Yassıada da idamla yargılanması ve büyük ağabeyi Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Profesörü olan *Emin Bilgiç*'in 27 Mayıs 1960 darbesi ile senatodan çıkartılıp profesörlük unvanının kaldırılmasıdır⁷¹. Bilgiç'in babası Sadık Bey'in devam etmekte olduğu müftülük görevine 27 Mayıs 1960 darbesi ile son verilip emekli edilmesi de etkili olmuştur. Hemşerilerinin bu sözü karşısında Bilgiç, *"İnsanlar için ölüm ölümdür. Haysiyetli ise urganda ölmek, yorgan altında ölmekten daha şerefli. Çiviye battığı yerden çıkartmak için, politikaya devama karar verdim"*⁷² diyerek siyasete atılmış ve 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi Isparta milletvekili seçilerek meclise girmiştir⁷³.

Adalet Partisi, kuruluşu sırasında birçok sıkıntıyla karşılaşmış, özellikle *"düşükler"* ve *"kuyruklar"*⁷⁴ sözleri basın ve gazetelerde sıkça yer almıştır. Demokrat Parti'nin kapatıldığı fakat kuyruklarının dışarda olduğu ve Türkiye'nin düzeninin tekrar bozulacağı iddia edilmiştir. Parti faaliyetlerine izin verilmiş olmasına rağmen, özellikle Adalet Partisi'nin çalışmaları *"düşükler"* ve *"kuyruklar"* meselesi yüzünden sürekli engellenmeye çalışılmıştır. Yine Adalet Partisi, yasalar çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmüş olmasına rağmen, Eski Demokrat Partililerle iş birliği içerisinde olduğu suçlamaları ile sürekli muhatap olmuştur. Baskıların şiddeti artınca, Adalet Partisi'nin kurucusu Ragıp Gümüşpala, 10 Mart 1961 tarihinde bir demeç vermiştir. Gümüşpala, *"Türkiye'de düşük ve kuyruk yoktur"* diyerek bu olaya tepki göstermiş ve bu sözleri

⁷⁰ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.56.

⁷¹ *Milliyet*, 17 Haziran 1960, s.1.

⁷² Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.108.

⁷³ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.79-81.

⁷⁴ 27 Mayıs sonrası başbakan, cumhurbaşkanı, bakanlar ve partinin ileri gelenleri Yassıada'ya götürülmüştür. Demokrat Parti'ye oy vermek ve Demokrat Partili olmak suç sayılmış, bu insanlar *"kuyruk ve düşük"* olarak aşağılanmıştır. Demokrat Partililer ve yakınları bu sıfatlarla anılmış ve adeta yaşama hakkı tanınmaması gereken insanlar olarak görülmüştür; Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.64.

kullanan gazetecileri de eleştirmiştir⁷⁵. Basın ve Cumhuriyet Halk Partililer tarafından düşük ve kuyruk diye nitelendirilerek hakaret gören ve buna karşılık veremeyen Demokrat Parti camiası, Gümüşpala'nın yapmış olduğu bu açıklama ile o dönemde ilk defa destek görmüştür⁷⁶.

Gümüşpala'nın bu desteğinden sonra Bilgiç, Adalet Partisi'nin “*düşük yok, kuyruk yok*” sloganı ile kurulduğunu ve Adalet Partisi'nin Demokrat Parti'nin fikir olarak devamı olduğunu dile getirerek, Demokrat Parti camiasını sahiplenmiştir⁷⁷. Doğal olarak bu sahiplenme Demokrat Parti camiasını Adalet Partisi'ne daha da yakınlaştırmıştır.

Adalet Partisi'nin kuruluşu sırasında karşılaştığı diğer bir sıkıntı da *Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in*,⁷⁸ “*Demokrat Parti'yi eski pervasız alışkanlığı içerisinde yeniden hortlatmaya çalışanlar vardır. Bunlar ihtilalin manasını, hedefini hala kavrayamamış zavallılardır. Bunlar ateşle oynadıklarının farkında değildirler. Fakat bunlar asla ve asla düşüncelerinde muvaffak olamayacaklardır*”⁷⁹ ifadeleri ile Adalet Partisi'ni hedef alan düşüncelerini açıklaması olmuştur. Adalet Partisi yasal olarak kurulmasına rağmen, eski Demokrat Partililerle işbirliği içerisinde olduğu suçlamaları ile sürekli karşılaşılarak siyasi çalışmaları engellenmeye çalışılmıştır.

Böyle bir ortamda yapılan Adalet Partisi'nin anayasa oylaması konusundaki toplantısında, Yassıada mahkemesinin henüz karar vermemiş olması sebebi ile anayasayı kabul etmenin doğru olmadığı, özellikle anayasanın başlangıç kısmında, “*Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 darbesini yapan Türk Milleti*” ifadesinin yer alması ve bu ifadeyi de mahkeme karar vermeden milletin tasdik etmesi bir kısım Adalet Partililer tarafından uygun görülmemiştir. Adalet Partili Ferruh

⁷⁵ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.60.

⁷⁶ İhsan Tomuş, *Politikada 41 yıl 1946-1987*, İzgi yayınları, Ankara, Tarihsiz, s.51.

⁷⁷ *Milliyet*, 10 Şubat 1986, s.9.

⁷⁸ 27 Mayıs sonrası siyasi oluşum hızla gerçekleşirken ihtilalin lideri Cemal Gürsel, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde altı yüz yedi oydan, dört yüz otuz dördünü alarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir; *Hürriyet*, 27 Ekim 1961, s.1.

⁷⁹ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.61.

Bozbeyli böyle bir durum karşısında bu oylamada hiç kimsenin evet dememesi gerektiğini söylemiş ve bu olayı da şu şekilde aktarmıştır⁸⁰.

“Ben böyle söyleyince bir kısım arkadaşlar; böyle bir ortamda ihtilale karşı böyle konuşulur mu? Bunlar arının kovanına çomak sokuyor, daha kurulmadan partiyi kapatacaklar, henüz ihtilalin tesirinden kurtulmuş değiliz, burada yığılıp kalmayalım diyorlardı. Halk partililer bu olaydan yararlanarak Adalet Partili milletvekillerine bir isim takmıştır. “müfritler-mutediller”⁸¹.

Müfritler olarak adlandırılan grup, her türlü önerinin demokratik şartlara ve hukuk kurallarına uymasını şiar edinmiştir. Mutediller ise CHP’den, özellikle de askerden gelen her şeyi kendi tabirleri ile “olumlu” karşılayan gruba verilen isimdir. Bu ayırmda Bilgiç, müfritler takımına düşmüştür. Daha sonra CHP’liler seçtikleri kelimeleri beğenmemiş, “müfritler-mutediller” olarak tanımladıkları grupların adlarını “ılımlılar, hışımlılar” olarak değiştirmiştir⁸². Adalet Partisi içindeki ılımlılar, hışımlılar meselesi böylece ortaya çıkmıştır.

Adalet Partisi’nin Birinci Büyük Kongresi, 30 Kasım 1962 tarihinde Yeni Mahalle Alemdar Sinemasında yapılmış, Divan Başkanlığına Demokrat Partili Çalışma Eski Bakanı, *Mümtaz Tarhan* seçilmiştir. Divan Başkan Yardımcılığına *Osman Kibar* ve *İsmet Angı* getirilmiştir⁸³. Adalet Partisi Birinci Büyük Kongresi’nde seçilen Genel İdare Kurulu şu üyelerden oluşmuştur.

“Genel Başkan: Ragıp Gümüşpala, Teşkilat İşleri Başkanı ve Genel Başkan Yardımcısı Süleyman Demirel, Seçim İşleri Başkanı ve Genel Başkan Yardımcısı Sadettin Bilgiç, Propaganda Başkanı ve Genel Başkan Yardımcısı Ertuğrul Akça, Genel Sekreter Orhan Süersan, Genel Muhasip, Vedat Ali Okan, Üyeler; Seyfi

⁸⁰ Ferruh Bozbeyli İle Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

⁸¹ Mutediller (İlimliler), Müfritler (Hışımlılar), bu kelimeler ilk kez Cumhuriyet Halk Partililer tarafından söylenmiştir. Mutediller şöyle düşünmektedir; “*Demokrat Partililer anayasa ihlali yapmıştır. Aynı ihlali biz yapmayalım, hazırlanan anayasayı da kabul edelim*”. Başını Bilgiç’in çektiği Müfritler ise tam tersini düşünmektedir. Adalet Partisinin artık orduya karşı izlenen ezik politikasını terk etmesinden yanadır. İlimliler ve Hışımlılar arasında sadece amaca ulaşmak için metot da ihtilaf vardır. Hışımlılar ılımlıları korkaklıkla suçlarken, ılımlılar ise hışımlıları memleketi felakete sürüklemek isteyen maceracılar olarak görmüştür. *Milliyet*, 18 Aralık 1968, s.2; Mehmet Ali Birand vd., *12 Mart İhtilalinin Pençesinde Demokrasi*, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.120.

⁸² Ferruh Bozbeyli İle Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

⁸³ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.109.

Kurtbek, Faruk Sükan, Cevat Önder, Mehmet Turgut, Kadri Erdoğan, Mehmet Evliyaoğlu, Tahsin Demiray, Saim Sarıgöllü, Tekin Arıburun, Etem Kılıçoğlu, Enver Kaplan, Cahit Okurer Senato Grup Başkanı ve Ömer Eken yedek üyedir”⁸⁴.

Adalet Partisi’nin Birinci Büyük Kongresi’nde yapılan *Milli Hâkimiyet Yemininde*; Türk Milleti’nin demokrasiden başka bir rejimle idare edilmeyeceğine, Atatürk’ün ve Türk Milleti’nin en büyük eseri olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin en üstün ve temel unsur olduğuna, TBMM’nin üstünde siyasi veya gayri siyasi hiçbir kuvvetin bulunmadığına inandıkları belirtilmiştir. Ve yine, siyasi meselelerin ihtilal metotlarıyla halledileceğine inanmadıklarını, ihtilalin ancak insani ve siyasi hakların gasp edilmesi olarak görüleceği ve demokrasiye karşı girişilen azınlık istibdadı karşısında milletin topyekûn direnme hakkı olduğuna inandıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca bütün partileri medeni usullerle çalışmaya, batılı demokrasiyi gerçekleştirmeye davet etmiş, milli hâkimiyetin temel unsurlarına canlarını feda edercesine bağlı bulunduklarını belirtmişlerdir⁸⁵.

Adalet Partisi’nin Birinci Büyük Kongresi’nden sonra, Kayseri Hapishanesi’nde yatmakta olan *Celal Bayar*’ın sağlık nedenleri ile Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından affedilmesi konusu gündeme gelmiştir. 18 Mart 1963 tarihinde affi kesinleşen Bayar, 24 Mart 1963 tarihinde serbest bırakılmıştır. O tarihlerde Gümüşpala ve bir grup arkadaşı, Çanakkale şehitlerini anma gününde bulunmak üzere Trakya gezisine çıkmıştır. Genel İdare Kurulu, Teşkilat İşleri Başkanı ve Genel Başkan Yardımcısı olan Demirel başkanlığında toplanarak parti adına Bayar’a geçmiş olsun heyeti göndermeye karar vermiştir. Bayar’ı karşılamak üzere, *Mehmet Ali Aytaç, İskender Cenap Ege, Mustafa Tayyar, Vedat Ali Özkan ve Hüsnü Dikeçligil*’ in gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Heyet, Kayseri’den hareket ederek Ankara’ya gelen Bayar’ı, Konya Kayseri kavşağında karşılayarak parti adına geçmiş olsun diyecektir⁸⁶. Bayar, misafir edileceği *İhsan Şahinalp*’in evine kadar coşkulu bir kalabalık eşliğinde gelmiştir. Bayar’ı karşılayanların ellerinde Demokrat Parti flamalarının olması ve askeri birliklerin önünden geçerken konvoy tarafından, askerlere hoş olmayan hareketler

⁸⁴ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.109.

⁸⁵ Milli Hakimiyet Mücadelesinde Adalet Partisi, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı No.1, Şark Matbaası Ankara 1963 s.5-6; Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.109-110.

⁸⁶ *Hürriyet*, 23 Mart 1963, s.1-7.

yapıldı iddiası, tahrik ve provokasyonlara sebep olmuştur⁸⁷. Heyecanlı kalabalığın ve basın mensuplarının yoğun ilgisi üzerine Bayar, bir beyanat vermiş ve serbest bırakılmanın sevincini, dava arkadaşlarını beton duvarlar arasında bırakmanın hüznü sebebiyle yaşayamadığını söylemiştir⁸⁸. Bilgiç bu olayı şöyle aktarmaktadır:

“Demirel, 24 Mart sabahı Celal Bayar’a geçmiş olsuna gitmek amacıyla bize geldi. O tarihlerde Faruk Sükan’la aynı apartmanda oturuyorduk. Hazırlandık ve merdivenlerden inerken, babam nereye gidiyorsunuz diye seslendi. Demirel babama; beyefendiye geçmiş olsuna gidiyoruz dedi. Bu cevabın üzerine babam; hem gittiğiniz zevat hem de kendiniz için iyi etmiyorsunuz dedi. Fakat Demirel, amca köprülerin altından çok sular aktı. Artık bu çark geri dönmez deyince, babam; siz bilirsiniz demekle yetindi. Demirel, Sükan ve ben Bayar’ı ziyaret edip geçmiş olsun dileklerimizi iletip parti binasına geçtik”⁸⁹.

Aslında Bilgiç’in babası Sadık Bey’in, *“hem gittiğiniz zevat, hem de kendiniz için iyi etmiyorsunuz”* sözleri, ziyaretten sadece bir kaç saat sonra haklılığını ispat etmiştir. Cumhuriyet Halk Partili göstericiler büyük bir kalabalık halinde, Adalet Partisi Genel Merkezi’nin önüne gelerek binayı uzun süre taşlamıştır. Daha sonra da Bayar’ın misafir kaldığı evi taşıyarak, Bayar’ı protesto etmiştir. Saldırıları geç saate kadar devam etmiş ve gece olunca, Mehmet Turgut, Süleyman Demirel ve Sadettin Bilgiç, Adalet Partisi Genel Merkezi’nden ayrılarak Demirel’in Buğday Sokaktaki evine gitmiştir. Ertesi gün neler yapacaklarını kararlaştırarak Turgut ve Bilgiç, Demirel’in evinden ayrılmıştır. Olaylar bu şekilde gelişirken, Adalet Partisi Genel Merkezi art arda saldırılara uğramış ve bu saldırılar, Adalet Partili vekilleri tedirgin etmiştir. Bu olaylar üzerine Gümüşpala başkanlığında; *Tahsin Demiray, Saim Sarıgöllü, İlhami Ertem ve Ahmet İhsan Kırımlı*’dan oluşan bir heyet, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı ve Başbakan İsmet İnönü ile görüşmeye gitmiş, fakat İnönü kendisini ziyaret eden heyete herhangi bir şey söylememiş ve yaşanan olayları da bir *“halk hareketi”* olarak yorumlamıştır⁹⁰. Bundan sonrasını Bilgiç şöyle aktarmıştır;

⁸⁷ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.111-120.

⁸⁸ *Hürriyet*, 23 Mart 1963, s.1.

⁸⁹ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.112.

⁹⁰ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.116.

“Sabaha karşı saat beş de Demirel ve Sükan ile birlikte bizim eve geldik. Kapıyı sabah namazına kalkmış olan babam açtı, Demirel kapıdan girer girmez,

-“Amca biz bu partiyi kapatmaya karar verdik, elli sene daha bu memlekette demokrasi olmaz” dedi. Babam içeri davet edip,

-“Buyurun siz yorgunsunuz, birer kahve içip konuşalım” dedi. Bir masaya oturduk ve babam şunları söyledi.

-“Partiyi siz mi kurdunuz ki kapatacaksınız? Partiyi kurucular kurmaz, millet benimserse parti kurulur ve gelişir, parti büyük kongresini yapmıştır. Kapattım demekle parti kapanmaz. İhtilali yapan adam Cumhurbaşkanı, yaptıran adam başbakan olacak, siz de iktidara namzet partinin yetkileri olacaksınız... Bunu çelik-çomak oynamak mı sandınız. Bunların hepsi olacak ve olacakların haddi azamisi olmuştur, bundan sonra bir şey olmaz... Sadettin vazifeye devam etmezse bu evde oturamaz, eğer ev benim derse ben bu evde oturmam... Babamın bu sözleri üzerine hiç birimizden bir ses çıkmadı ve böylelikle dağıldık”⁹¹.

Sadık Bey, bu sözleri ile Demirel, Sükan ve oğlu Bilgiç’e vazifelerinin önemini hatırlatarak, çıkmış oldukları bu yoldan geri dönmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Sadık Bey’in bu nasihat ve uyarılarına rağmen, 2 Nisan 1963 tarihinde yapılacak olan Adalet Partisi Temsilciler Meclisi toplantısına, *Teşkilat İşleri Başkanı ve Genel Başkan Yardımcısı* olan Demirel katılmamış ve Demirel katılmayınca da toplantı ertelenmiştir. Temsilciler Meclisi’nden bir heyet, Demirel’i davete gitmiş fakat Demirel; *“elli yıl daha bu memlekette demokrasi olmaz”*, diyerek kendisini davete gelen heyete, toplantıya gelmeyeceğini söylemiştir⁹². Süreç zaten sıkıntılı geçmektedir. Bu sıkıntılara parti içerisinde birlik ve bütünlüğün sağlanamaması da eklenince, olaylar içerisinde çıkılmaz bir hale bürünmüştür.

Yaşanan bu olaylar üzerine, 12 Nisan 1963 tarihinde düzenlenen, partinin ortak grup toplantısında genel bir görüşme yapılmış ve görüşmenin başlangıcında kürsüye her çıkan *“Gümüşpala ve Genel Kurul istifa etsin”* diye söylenmiştir. Artık olaylar zinciri parti içerisinde kırıma ve ayrılıklara sebep olacaktır. Gümüşpala; 30 Kasım 1962 tarihinde yapılan Adalet Partisi Birinci Büyük Kongresi’nde, Seçim İşleri Başkanı ve Genel Başkan Yardımcısı seçilen Bilgiç’e bir mektup yazmış ve bu mektubu 13 Nisan Cumartesi günü saat 7:30 da İzmir Milletvekili Hüsamettin Gümüşpala ile göndermiştir.

⁹¹ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.115-116.

⁹² Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.116.

Bilgiç mektubu babasının ve İzmir Milletvekili Hüsamettin Gümüşpala'nın yanında okumuştur. Ragıp Gümüşpala mektubunda; kuruluşundan itibaren feragatle hizmet ettiği partide, nefer olarak çalışmak istediğini ve genel başkanlıktan istifa ettiğini bildirmiş, geçmiş hizmetlerinden ötürü sözü dinlenecekse Sadettin Bilgiç'i Adalet Partisi Genel Başkanı seçmelerini istemiştir⁹³.

Mektubu okuyan Bilgiç, Hüsamettin Bey'e mektubu Gümüşpala'ya geri götürmesini ve partinin kendisine ihtiyacının olduğunu söylemiştir. Hüsamettin Bey mektubu geri götüremeyeceğini söyleyince de Bilgiç, Hüsamettin Gümüşpala ile birlikte Ragıp Gümüşpala'nın evine gitmiştir. Bilgiç o gün yaşanan olayı şöyle anlatmaktadır:

“Gümüşpala hasta olduğu için yataktaydı. Mektubu iade etmek istedim fakat kabul etmedi. Mecburen gruba geldim, mektubu grupta sadece Faruk Sükan ve Etem Kılıçoğlu'na gösterdim. Görüşmelere devam ettik. Akşama doğru hava yumuşadı. Bir konuşma yaparak birbirimizi suçlamakla vakit kaybetmememiz gerektiğini, partinin hiçbir organının kanunlara aykırı bir davranış içerisinde olmadığını anlattım. Müşterek grup toplantısından sonra Gümüşpala'yı ziyaret ederek durumu izah ettim ve mektubun kopyasını almayı gerek görmeden geri verdim”⁹⁴.

Partide sükûnet sağlanmış, Adalet Partisi Genel İdare Kurulu sık sık toplantılar yapmış ve Demirel'in görevine dönmesi için bir grup partililer Demirel'e ricaya gitmiştir. Fakat Demirel, göreve dönmediği gibi Genel İdare Kurulu'ndan da istifa etmemiştir. Bunun üzerine Adalet Partisi Temsilciler Meclisi, Demirel'in müstafî sayılmasına, Teşkilat İşleri Başkanlığına Bilgiç'in ve Bilgiç'ten boşalan Seçim İşleri Başkanlığı'na da Faruk Sükan'ın getirilmesine karar vermiştir. Bu durum hem Demirel'e, hem de Demirel'in yerine gelecek olan Ömer Eken'e, Teşkilat İşleri Başkanı olan Bilgiç'in imzasıyla tebliğ edilmiştir⁹⁵. Artık Demirel politikayı bırakmış, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde inşaat mühendisliği alanında dersler vermiş ve ABD'nin uluslararası mühendislik firması olan Morrison'un mümessilliğini yapmaya

⁹³ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.119-120.

⁹⁴ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.119-120.

⁹⁵ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.116-120.

başlamıştır⁹⁶. Demirel'in parti ile hiçbir ilişkisi kalmamış hatta kendisi için söylenen "şapkasını alıp kaçtı" deyimini bu olaydan sonra hâsıl olmuştur.

Adalet Partisi içerisinde olaylar bu şekilde sürerken 17 Kasım 1963 tarihinde yerel seçimler yapılmış ve Adalet Partisi %45,48 oranında oy almıştır. Adalet Partisi 1270 Belediyenin 800'e yakınına kazanarak büyük bir başarı göstermiştir. Seçim sonrasında partinin teşkilat işlerinden sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Sadettin Bilgiç belediye başkanlıklarına bir talimat göndermiştir. Bilgiç, belediyelerin Adalet Partisi iktidarının mahalli idarelerde örneği olacağını, bu sebeple belediyelere intikal eden istekler karşısında hukuk ve kanuna uygun hareket edilmesi gerektiğini belirterek başarılar dilemiştir⁹⁷.

Yerel seçimler bu şekilde sonuçlanırken, 6 Haziran 1964 tarihinde yapılacak olan Cumhuriyet Senatosu Kısmi Yenileme Seçimlerinin hazırlıkları da hızla devam etmiştir. Fakat 5 Haziran 1964 Cuma günü beklenmedik bir olay gerçekleşmiş ve Adalet Partisi'nin Kurucu Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala vefat etmiştir⁹⁸. Haber bütün yurttaki, özellikle de Adalet Partililer üzerinde şok etkisi yapmıştır⁹⁹. Gümüşpala'nın vefatına rağmen, 6 Haziran 1964 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu Kısmi Yenileme Seçimlerinde Adalet Partisi büyük bir başarı göstermiştir¹⁰⁰. Gümüşpala'nın yerine kimin geçeceği belirsizliğini korurken Cumhuriyet Senatosu Kısmi Yenileme Seçimlerinde partilerin aldıkları oy oranları şöyledir. Adalet Partisi %50.30, Cumhuriyet Halk Partisi %40.80, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi %3.00, Yeni Türkiye Partisi %3.50 ve Bağımsızlar %2.30 oranında oy almıştır ve 50 senatörlükten 31'i Adalet Partisi'nden çıkmıştır¹⁰¹. Bu seçim sonucu, genel başkanın kim olacağı belirsizliğine rağmen, Adalet Partisi'nin iktidara doğru yürümekte olduğunu habercisi olmuştur¹⁰². Önemli olan, bu seçimler yapıldığı zaman Süleyman Demirel'in uzaktan yakından parti ile alakasının olmamasıdır.

⁹⁶ *Milliyet*, 8 Temmuz 1994, *Korkut Özal Anlatıyor, bir yazı dizisi*, s.14.

⁹⁷ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.131.

⁹⁸ *Son Havadis*, 9 Haziran 1964, s.1.

⁹⁹ Tomuş, *a.g.e.*, s.142.

¹⁰⁰ Komşuoğlu, *a.g.e.*, s.127.

¹⁰¹ *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1964, s.1; *Son Havadis*, 9 Haziran 1964, s.1.

¹⁰² Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.133-134

2.3. Adalet Partisi Genel Başkanlık Meselesi ve Liderlik Yarışı

Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, 5 Haziran 1964 tarihinde vefat etmiştir. Gümüşpala'nın vefatı, Adalet Partisi açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuş ve bu durum aynı zamanda parti içi çekişmelerin de gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur¹⁰³.

Gümüşpala'nın vefatından sonra Adalet Partisi içerisinde liderlik sorunu yaşanmıştır. Bu sorunu çözmek amacıyla Bilgiç ve bir grup Adalet Partili milletvekili, *Mehmet Turgut*'un evinde, Adalet Partisi Genel Başkan Vekilini belirlemek üzere toplanmıştır. Bu toplantıda; Süleyman Demirel'in AP Genel Başkan Vekili olarak davet edilmesi ve bu daveti de Demirel'e, Bilgiç'in yapması kararlaştırılmıştır. Bunun sebebi ise Demirel'in, daveti Bilgiç'in yapması halinde kabul edeceği düşüncesini taşımaları olmuştur. Fakat Bilgiç, bireysel olarak değil, bir heyet halinde gitmeyi teklif etmiştir¹⁰⁴. Bilgiç ve arkadaşları, Süleyman Demirel'in Adalet Partisi Genel Başkan Vekili olmasını istemiş ve Demirel'e teklif etme görevini de Ferruh Bozbeyli'ye vermişlerdir. Ferruh Bozbeyli bu olayı şöyle aktarmıştır;

“Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut, Faruk Sükan ve İdris Yamantürk bana geldiler... Süleyman Demirel'in Adalet Partisi Genel Başkan Vekili olmasını ve Demirel'e de bu teklifi benim yapmamı istediklerini söylediler. Demirel mühendistir, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yapmıştır, Amerika'da okumuştur, lisan biliyor, yani iyi birisidir dediler. Sadettin Bey de böyle söyleyince, biz de peki dedik, Süleyman Demirel'e gittik ve teklifimizi söyledik ”¹⁰⁵.

Ferruh Bozbeyli, Süleyman Demirel'e;

“Biz arkadaşlarla birlikte, tüzüğümüzün amir hükmünü yerine getirmek mecburiyetinde olduğumuzu düşünerek, genel başkanlık seçimi yapılınca, yani kongreye kadar, Adalet Partisi Genel Başkan Vekili olarak sizi seçmek istiyor ve etrafınızda toplanmak istiyoruz. Bu, bütün arkadaşlarımızın ortak fikridir. Bende bu ortak fikri size ifade ediyorum. Kabul etmeniz halinde diğer arkadaşlarla da

¹⁰³ Sedef Bulut, 27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası, SDU Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2009, Sayı 19, s.80.

¹⁰⁴ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.134-135.

¹⁰⁵ Ferruh Bozbeyli ile Yapılan Röportaj; Ankara, 23.01.2014.

görüreceğiz. Genel Başkan Vekilliği seçimini Genel İdare Kurulu yapacak ve biz bunu sağlayabilecek durumdayız”¹⁰⁶ ifadelerinde bulunmuştur.

Bozbeyli bu ifadelerle AP Genel Başkan Vekili olarak Demirel’i seçmek istediklerini ve bu fikrin de bütün arkadaşlarının ortak düşüncesi olduğunu dile getirmiştir.

“Süleyman Bey’e; arkadaşlarla birlikte hep beraber sizi destekleyeceğiz dedik. Demirel de biliyordu ki, biz beş kişi, sizi destekleyeceğiz dediğimiz zaman, bu iş gerçekleşir. Yani o grubun içinde biz diyorsak kabul edilir. Ama Demirel, teklifimiz karşısında tereddüt etti, genel başkan vekilliğini kabul etmek istemedi ve ben kabul etmek istemiyorum diyerek teklifimizi reddetti. Biz bu teklifi götürdüğümüz zaman Demirel bize, teklifinizi kabul ediyorum deseydi, genel başkan vekili de, genel başkan da kendisi seçilecekti”¹⁰⁷.

Süleyman Demirel, Bilgiç ve arkadaşları tarafından, Ferruh Bozbeyli önderliğinde yapılan Adalet Partisi Genel Başkan Vekilliği teklifini kabul etmemiştir. Komşuoğlu’na göre bunun sebebi; Demirel’in liderlik mücadelesinde olabildiğince az insana borçlu olma isteği ve bir grubun adamı olarak genel başkanlık koltuğuna oturmak istememesinden kaynaklanmıştır¹⁰⁸. Öyle ki; Demirel, Bilgiç’in desteği ile seçilirse, Bilgiç’in vesayetinde olmaktan çekinmektedir. Böylelikle Adalet Partisi Genel Başkan Vekilliğine, 18 Haziran 1964 tarihinde toplanan AP Temsilciler Meclisi toplantısında yapılan oylama sonucu, 53 oydan 49’unu alarak Sadettin Bilgiç seçilmiştir¹⁰⁹. Gümüşpala’nın ölümünden sonra zaten en güçlü varis Sadettin Bilgiç’tir.

Bilgiç AP Genel Başkan Vekili seçildiği gün Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından 18 Haziran 1964 tarihinde kendisine, *“Adalet Partisi Genel Başkanlığına”* başlıklı aşağıdaki mektup gönderilmiştir.

“Partililerin hükümete ait temayüllerini takip ediyorum. Hükümete güvenoyu vermemek ve bir buhrana doğru gidilmek istendiği anlaşılıyor. Bir hükümet

¹⁰⁶ İhsan Dağı, Fatih Uğur, *Yalnız Demokrat (Ferruh Bozbeyli Kitabı)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.195.

¹⁰⁷ Ferruh Bozbeyli İle Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

¹⁰⁸ Komşuoğlu, *a.g.e.*, s.129.

¹⁰⁹ *Milliyet*, 19 Haziran 1964, s.1; *Son Havadis*, 19 Haziran 1964 s.1, Bkz. Ek 4.

beğenilmeyebilir ve düşürülebilir. Ancak bunun memlekete zararlı olabilecek bir zamanda yapılması asla caiz değildir. Buna itina ile dikkat etmek, partilerin ciddi ve önemli bir vazifesidir. Aylardan beri ıstırabını çektiğimiz Kıbrıs meselesi hal yoluna girebilecek gibi görüldüğü bir sırada, hükümet buhranına gidilmesini asla doğru bulmuyorum. Bu partilerin hususi faydalarına uygun düşebilir. Ancak memleket menfaatlerinin dikkate alınmaması tarihi bir mesuliyet taşıyacaktır. Dikkatinize sunarım”¹¹⁰.

Aslında Cumhurbaşkanı Gürsel’in bu mektubu Cumhuriyet Senatosu Kısmi Yenileme Seçimlerinde %50,30 oy alan Adalet Partisi’nin hükümeti düşürerek, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi ile birlikte yeni bir hükümet kurmak isteyeceği endişesinden kaynaklanmıştır. Fakat Adalet Partililer böyle bir niyet içerisinde olmamış, uzun ömürlü ve kesintisiz bir hükümet kurmayı düşünmüştür¹¹¹.

Bilgiç, 27 Kasım 1964 tarihinde yapılacak olan, Adalet Partisi İkinci Büyük Kongresi’nin hazırlıklarını tamamlamak üzere, Adalet Partisi Genel Başkan Vekili sıfatıyla Türkiye’yi dolaşarak il kongrelerine katılmıştır. Bilgiç, her gittiği yerde “*Genel Başkan kim olacak ?*” sorusuyla karşılaşmış ve bu soruya da, “*Genel Başkanı kongre seçecektir mesele yoktur*” cevabını vermiştir¹¹². Bilgiç, katıldığı il kongrelerinde itibar görüp, genel başkan gibi karşılanmış, tam olarak açıklamasa da “*genel başkan adayımız Süleyman Demirel*” demiştir¹¹³.

Fakat Celal Bayar’ın tahliyesinden sonra meydana gelen olaylar sebebi ile Demirel’in Adalet Partisi ile ilişkisini kesmesi, parti içerisinde hiç hoş karşılanmamıştır. Özellikle, 27 Kasım 1964 tarihinde düzenlenecek olan Büyük Kongre öncesinde yapılan Samsun İl Kongresi’nde, Samsunluların “*Demirel genel başkan adayı olaksa kongremize gelsin, adaylığını burada açıklayalım*” demesi üzerine Bilgiç, Faruk Sükan’dan Demirel ile görüşmesini ve Demirel’e, Samsunluların bu isteğini iletmesini istemiştir. Sükan, Demirel’i ziyaret ederek durumu iletmiştir. Fakat Demirel, yine de Samsun’a gitmemiştir¹¹⁴. Daha sonra Demirel’in adaylığının açıklanması için İstanbul İl

¹¹⁰ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.134-135.

¹¹¹ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.135.

¹¹² Birand vd., *a.g.e.*, s.122.

¹¹³ *Son Havadis*, 13 Temmuz 1964, s.1.

¹¹⁴ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.136.

Kongresi düşünülmüş ve bu nedenle Bilgiç ve Demirel İstanbul'a gitmiştir. Fakat Demirel bu kongreye de katılmamıştır. Demirel'in adaylığının İzmir İl Kongresi'nde de benzer sebepten açıklanamaması, Demirel'in adaylığı üzerine şüphelere sebep olmuştur¹¹⁵.

Bilgiç, Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın vefatından sonra, Demirel'in genel başkan vekili olmasını istemiş, hatta Demirel'e bu teklifi bir grup halinde, bizzat kendisi götürmüştür. Fakat Demirel'in tutarsız davranışları, Bilgiç'in genel başkanlığa aday olması konusunda yapılan baskıları arttırmıştır. Milliyetçi, muhafazakâr kişiliği ile tanınan ve Gümüşpala'dan sonra parti içerisinde en güçlü isim olan Bilgiç, bu olaylar üzerine genel başkanlığa adaylığını koyacağını açıklamıştır.

Fakat Bilgiç'in Adalet Partisi Genel Başkanlığına adaylığını koyacağını açıklamasından sonra, siyaset tarihinde eşine az rastlanır bir olay yaşanmıştır. Genel başkan vekili olması için kendisine yapılan teklifi reddeden Demirel de Adalet Partisi Genel Başkanlığına aday olacağını açıklamıştır. Böylelikle Adalet Partisi genel başkanlık koltuğunun iki adayı olmuştur¹¹⁶. Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel¹¹⁷.

Genel başkanlığa adaylığını koyana kadar Demirel'in Adalet Partisi'nde önemli bir fonksiyonu olmamıştır. Demirel; Menderes döneminde Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yapmış, kendisine “*Barajlar Kralı*” unvanı yakıştırılmış başarılı bir bürokrattır¹¹⁸. Batıyı iyi tanıyan, çağdaş ve askerin de onayladığı bir isimdir. Özellikle Demirel'in mühendislik yaptığı dönemdeki başarıları siyasi kariyerine olumlu etkisi olmuştur¹¹⁹. Bilgiç ise, partinin kuruluşundan itibaren en güçlü ve en köklü isimlerden birisidir. Gümüşpala'nın sağ koludur ve köklü bir siyaset geçmişi olan aileye mensuptur¹²⁰. Demirel'e göre daha milliyetçi ve muhafazakârdır. Parti içerisinde teşkilatçılığı ile ün yapmış ve partiye büyük hizmetleri olmuştur. Türkiye geneli yapılan

¹¹⁵ Komşuoğlu, *a.g.e.*, s.128.

¹¹⁶ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980*, 3. Basım, Hil Yayınları, İstanbul, 2007, s.290.

¹¹⁷ Erik Jan Zürcher'e göre; “Demirel, Menderes gibi halk diliyle konuşan bir hatıptir.” Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.365; Feroz Ahmad'a göre Demirel, modern dünyaya uygun, köylü geçmişi nedeniyle bir “halk adamı” olarak görünmektedir. Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 10. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s.165-166.

¹¹⁸ Tefik Çavdar, *a.g.e.*, s.121.

¹¹⁹ Komşuoğlu, *a.g.e.*, s.112.

¹²⁰ Tefik Çavdar, *a.g.e.*, s.121.

il kongreleri yine Bilgiç'in kontrolünde yapılmış ve Bilgiç, delegeler üzerinde de bir hâkimiyet kurmuştur¹²¹.

Bir tarafta Demirel, diğer tarafta Bilgiç, genel başkanlığa aday olmuş ve bu adaylıklar sonucunda da Adalet Partisi Genel Başkanlık meselesi doğal olarak parti içi bir yarışa dönüşmüştür. Demirel ve Bilgiç, kendi aralarında bir sonuca varamayınca Bilgiç, Ferruh Bozbeyli'ye şöyle demiştir; *28 kişi tespit ettik, bu 28 kişinin oylarını sen al, hangimize daha çok oy çıkarsa onu genel başkan seçelim*¹²². Bilgiç ve Demirel, genel başkanlık konusunda; il başkanları, milletvekilleri ve senatörlere bir mektup göndererek, kimin genel başkan olmasını istediklerini, 22 Ekim 1964 tarihine kadar hiçbir sebep ve düşünce beyan etmeden Faruk Sükan'a bildirmelerini istemiştir. Bilgiç ve Demirel'in ortak imzası ile;

*“Ekrem Dikmen, Ata Bodur, Celal Kılıç, Cahit Okurer, Orhan Süersan, Ali Bozdağanoğlu, İbrahim Tekin, Ahmet Topaloğlu, Cihat Bilgehan, Etuğrul Akça, Etem Kılıçoğlu, Mehmet Ali Aytaş, Ali Naili Erdem, Mehmet Turgut, Cevat Önder, Mahmut Rıza Bertan, Şükrü Akkan ve Teşkilattan da Samsun İl Başkanı Mehmet Ali Ulusoy, İzmir Belediye Başkanı Osman Kibar, İzmir İl Başkanı Mehmet Karaoğlu, Kayseri İl Başkanı Kamil Özseriyıldız, Bursa İl Başkanı Kamil Tolon, Eskişehir İl Başkanı İsmet Angı, Adana İl Başkanı Zahit Akdağ ve Belediye Başkanı Ali Sepici'ye”*¹²³.

Gönderilen mektupta; Adalet Partisi'nin milletin ümidini kazandığı belirtilmiş, partinin gelişmesinin şahısların değil, partinin ayakta durması ile mümkün olduğu, dava uğrunda mücadele edenlerin hiçbir şekilde şöhretlerini düşünmediği, hâlihazırda ve ileride meydana gelebilecek en küçük çatlağın, partiye ve partinin mücadelesine büyük zarar verebileceği üzerinde durulmuştur. Her türlü istismarı önlemek ve partinin dayanışmasını kuvvetlendirmek için mücadelenin yine büyük bir iman ve azimle yapılmasının gerekliliği vurgulanarak genel başkanlık adaylığı için hakemliğinize müracaat ediyoruz ifadeleri yer almıştır¹²⁴.

¹²¹ Tombuş, a.g.e., s.142.

¹²² Ferruh Bozbeyli İle Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

¹²³ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.136-138.

¹²⁴ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.136-137.

27 Kasım 1964 tarihinde yapılacak olan Adalet Partisi Büyük Kongresi yaklaşırken, mektuba gelen cevaplardan 14’ü Bilgiç, 10’u Demirel lehinde ve 2’si de çekimser olmuş, 2 cevap da gelmemiştir. Demirel, bu sonucu, “*sonuçlar erken açıklandı*” ve “*Bilgiç kulis yaptı*” diyerek kabul etmemiştir. Demirel, sonuçları kabul etmeyince, genel başkanlık meselesi sonuçsuz kalmıştır. Artık iyice zorlaşan genel başkanlık meselesi parti içerisinde bir çıkmaza doğru sürüklenmiştir. Bozbeyli, yeni bir liste hazırlanmasını hem Demirel hem de Bilgiç’e kabul ettirmiştir. Bu kez mektup göndererek değil, bir evde toplanıp el kaldırarak oylama yapılacak ve kim daha fazla oy alırsa genel başkanlığa aday olacaktır¹²⁵. Ferruh Bozbeyli bu teklifi her ne kadar iyi niyet üzerine yapmış olsa da bu yöntem parti açısından olumsuzluklara sebebiyet vermiştir.

Yeni Türkiye Partisi’nden ayrılan *Cevat Önder*’in evinde toplanarak Bozbeyli başkanlığında oylama yapılmasına karar verilmiştir¹²⁶. Bu olayı Bozbeyli şöyle aktarmıştır;

*“Cevat Önder’in evinde toplandık ve arkadaşlara, müzakere ederek mi, yoksa müzakere etmeden mi oylama yapalım diye sordum. Bir grup arkadaşlar, müzakere edersek parti içerisinde iyi sonuç vermez, arkadaşları tanıyoruz en iyisi el kaldırarak oylama yapalım dediler, fakat Gökhan Evliyaoğlu orda bir karışıklık yaptı”*¹²⁷.

Gökhan Evliyaoğlu söyleyecek bir sözünün olduğunu, *Ali Fuat Başgil*’in kendisine bir mektup yazdığını ve bu mektubu okumak istediğini söylemiş, *Ethem Kılıçoğlu*, *İbrahim Tekin* ve Ferruh Bozbeyli, Evliyaoğlu’na itiraz etmiştir. Fakat tüm itirazlara rağmen, *Evliyaoğlu*: “*Ali Fuat Başgil diyor ki; Genel Başkanlığa Sadettin Bilgiç seçilecekse, bir itirazım yok. Fakat başka bir aday varsa, bende gelip adaylığımı koyacağım*” diye açıklama yapınca, ortam iyice gerilmiş, bazı partililer ortamı terk etmiş ve böylelikle bu yöntem de boşa gitmiştir¹²⁸. Yaşanan bu olaylardan sonra Demirel ve Bilgiç, aralarında son bir görüşme yapmış fakat bu görüşmede de anlaşma

¹²⁵ Ferruh Bozbeyli İle Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

¹²⁶ Dağı, Uğur, *a.g.e.*, s.198-199.

¹²⁷ Ferruh Bozbeyli İle Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

¹²⁸ Dağı, Uğur, *a.g.e.*, s.198.

sağlanamamış ve bir sonuca ulaşlamamıştır. Artık Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel'in uzlaşması pek de mümkün görülmemiştir.

Böylelikle Sadettin Bilgiç: “Teşkilatımızın muhtelif kademelerinden mesuliyet deruhte etmiş arkadaşlarımın büyük çoğunluğu tarafından, partimiz genel başkanlığına adaylığımı koymam hususunda izhar olunan arzular, objektif esaslar, çeşitli temaslarla değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerin ifade ettiği manaya ittiba ederek partimiz genel başkanlığına adaylığımı koyuyorum” diyerek, Adalet Partisi Genel Başkanlığına adaylığını resmen açıklamıştır¹²⁹.

Ancak Bilgiç, genel başkanlık koltuğunun tek adayı değildir. Hemşerisi Demirel dışında bir diğer aday da, *Adalet Partisi İstanbul Senatörü eski Hava Kuvvetleri Komutanı Tekin Arıburun*'dur. Bilgiç'in genel başkanlığa adaylığını koyacağını resmen açıklaması üzerine, *Tekin Arıburun* da; “*Adalet Partisi Genel Başkanlığına layık görülür ve seçilirse bu şerefli vazifenin gerektirdiği feragat ve gayretle çalışacağım*” diyerek genel başkanlığa aday olduğunu 2 Kasım 1964 tarihinde açıklamıştır¹³⁰. Arıburun'un adaylığını açıklaması, parti içerisinde çok fazla etkili olmamıştır. Fakat partideki emekli subaylar, askerin güvenini sağlamak amacıyla genel başkanlığa eski Hava Kuvvetleri Komutanı olan Tekin Arıburnu'nu düşünmüştür¹³¹.

Böylece 27 Kasım 1964 tarihinde yapılacak olan Adalet Partisi Büyük Kongresi'nde, Adalet Partisi Genel Başkanlık Koltuğunun üç adayı olmuştur. *Tekin Arıburun, Süleyman Demirel ve Sadettin Bilgiç*.

Teşkilatçı özelliği ve köklü bir siyaset geçmişine sahip aileye mensup olmasıyla ön plana çıkan Bilgiç, Adalet Partisi Genel Başkan Vekili sıfatıyla Türkiye genelinde yapılan il kongrelerine katılmış ve her ilde yapılan delege seçimlerinde, destekçileri üzerinde söz sahibi olmuştur. Demirel'in tutarsız davranışları ve kararsızlığı da Bilgiç'in işini oldukça kolaylaştırmıştır. Bilgiç'i destekleyenler, genel başkan adaylarının güçlü bir teşkilatçı özelliğinin olduğunu, görevini en kritik dönemlerde bile

¹²⁹ *Milliyet*, 2 Kasım 1964, s.1-7.

¹³⁰ *Milliyet*, 3 Kasım 1964, s.1.

¹³¹ Ahmad, *a.g.e.*, s.290.

terk etmediğini ve Adalet Partisi'nin teşkilatçı, cesur bir lidere ihtiyacı olduğunu savunmuştur¹³².

27 Kasım 1964 tarihinde yapılacak olan Adalet Partisi Büyük Kongre öncesinde Bilgiç'i destekleyenler, Demirel'in mason olduğu iddialarını ortaya atmıştır. Bu iddiaya karşı Demirel, mason locasına kayıtlı olmadığına dair bir belgeyi kongrede gösterince, olay tersine dönerek Demirel'in lehine çevrilmiştir¹³³. Bilgiç, Demirel'e iftira atmış ve haksız yere Demirel'i suçlamış pozisyonuna düşmüştür. Bu olay Adalet Partisi açısından bir kırılma noktası olarak kabul edilebilir. Bu olaydan sonraki süreç, parti içerisinde en güçlü ve en köklü isim olan Bilgiç'in aleyhine işlemeye başlamıştır. Bilgiç'in, Adalet Partisi Genel Başkanlığı'nı hemşerisi Demirel'e kaptırmasına sebep olacak olaylar zinciri şu şekilde sıralanabilir:

1- Süleyman Demirel, Adalet Partisi Büyük Kongre öncesinde *Necdet Egeran*'dan aldığı¹³⁴ “*Dul kadın çocuğuna yardım*” diye nitelendirilen, “*Locamıza kayıtlı değildir*” yazılı mektubu kongrede okumuştur¹³⁵. Demirel masonlukla ilgisinin olmadığına dair bu yazıyı okuduktan sonra da köy evinde Kur'an-ı Kerim okunmadan sabah kahvaltısına oturulmayan bir ailenin çocuğu olduğunu söylemiştir¹³⁶. Yapmış olduğu bu açıklamayla Demirel, masonluk iddialarından kolaylıkla kendisini kurtardığı gibi olayı lehine çevirmeyi de başarmıştır.

2- 27 Kasım 1964 tarihinde yapılacak olan kongre yaklaşırken meydana gelen diğer bir olay da Demirel'e karşı Bilgiç'in şansını azaltmıştır. Mecliste Kıbrıs meselesi açılmış ve Adalet Partisi Genel Başkan Vekili Bilgiç, yazılı bir metinle radyoda

¹³² *Milliyet*, 24 Kasım 1964, s.1-7.

¹³³ Dağı, Uğur, *a.g.e.*, s.198-199.

¹³⁴ Bilgiç, Demirel'in masonlukla ilgisinin olmadığına dair yazıyı veren Necdet Egeran'a ait bir anısı “*Hatıralarım*” adlı eserinde şöyle anlatmaktadır: “*Ekim 1970 tarihinde Çankaya'daki Hülya lokantasında öğle yemeği yiyorduk. Necdet Egeran iki Amerikalı ile birlikte lokantaya geldi ve bize yakın bir masada yemeklerini yediler. Kalkarken masamıza kadar geldi ve özür dilediğini söyledi. Yanımdaki arkadaşların bir kısmı Necdet Egeran'ı tanımadıkları için birbirlerinin yüzüne baktılar. Egeran o sırada bu özürün ne anlama geldiğini, Sayın Bilgiç bilir dedi ve ayrıldı. Bilgiç, Hatıralarım..., s.143.*”

¹³⁵ Ferruh Bozbeyli ile Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

¹³⁶ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.142-143; Tombuş, *a.g.e.*, s.142. *Gerçekte ise bu olay şöyledir: Süleyman Demirel, Ankara Bilgi Locasının kayıtlarında 43 numaralı üye olarak görülmekte idi. Buna rağmen bu vesikanın nasıl verildiği araştırılmış ve Demirel'in Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'ndeki selefi ve Demirel'in mason locasına girmesini sağlayan Hikmet Turat'ın bu belgeyi teşkilatın ikinci başkanı Necdet Egeran'dan aldığı tespit edilmiştir.*

konusmak zorunda kalmıştır¹³⁷. O sırada il kongrelerine giden Bilgiç, İzmir İl Kongresi'nden sonra, ciddi bir hazırlık yapamadan kürsüye çıkmış ve kendisini bile tatmin etmeyen bir konuşma yapmıştır. Bilgiç'in yapmış olduğu bu konuşma, hem kendisinin hem de Adalet Partisi'nin puan kaybetmesine sebep olmuştur¹³⁸.

Bilgiç bu olayı şöyle ifade etmiştir: “Ben, maalesef o hatayı yaptım. İlk defa halka açık radyoda Kıbrıs mevzuunda bir konuşma yaptım. Ama yazılı metin okumak zorunda kalınca da metni rahat okuyamadığım için, Kıbrıs müzakerelerindeki yaptığım konuşma, benim aleyhime büyük bir şekilde istismar edildi”. Konuşmasını irticalen yapmayıp, başkası tarafından hazırlanan metni rahat okuyamayan Bilgiç, ne kadar doğruları söylese de şansını kaybetmiş, Adalet Partililerin büyük bir hayal kırıklığı yaşamasına sebep olmuştur. Bu olay üzerine, Bilgiç'in liderlik vasıflarından yoksun olduğunu düşünen ve yeni bir lider arayışı içerisinde olan milletvekili ve senatörler, Bilgiç'ten desteğini çekerek, halkın dilinden konuşan Demirel'i desteklemeye başlamıştır¹³⁹. Demirel, “Barajlar Kralı” manşetleri ve basının da desteği ile güçlenmiştir¹⁴⁰. Basın, bir yandan Demirel'in çobanlık resimlerini kamuoyuna özellikle de köylere yayarken, diğer yandan da Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson ile çekilmiş fotoğraflarını yayınlarak, Demirel'in hızlı bir şekilde tanınmasını sağlamıştır¹⁴¹.

3- Adalet Partisi genel başkanlık meselesinde, Demirel'i destekleyen ve Bilgiç'in genel başkan olmasını istemeyen eski Demokrat Partili bakan ve milletvekilleri kongre öncesinde gruplar halinde otel otel dolaşarak, “Bayar'dan selam getirdik, Bilgiç'e oy vererseniz, seçimi kazansa da asker, Adalet Partisi'ne iktidarı vermeyecek, bizim siyasi ve şahsi geleceğimizle oynamayın” telkini yapmıştır¹⁴². Delegelerin büyük çoğunluğu Demokrat Parti kökenli olduğu için yapılan bu telkinler Adalet Partililer üzerinde çok etkili olmuştur.

¹³⁷ <http://www.youtube.com/İhtilalinPençesindeDemokrasi>, Erişim tarihi: 27.06.2013.

¹³⁸ Tombuş, a.g.e., s.144.

¹³⁹ Milliyet, 24 Kasım 1964, s.1-7.

¹⁴⁰ Medya bir yandan toplumsal açıdan siyasi grupların ve kamuoyunun sesini duyurma işlevini yerine getirmektedir. Diğer yandan da etkileyici ve yönlendirici bir güçtür. Güneş N. Berberoğlu, “Siyasi Parti Yönetimi”, TC Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1997, s.26.

¹⁴¹ Akın Kıvanç, *Demokratik Parti Olayı*, Kor Reklam Yayınevi, İstanbul, 1978, s.6.

¹⁴² Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.143.

4- Bilgiç'in milliyetçi ve muhafazakâr bir siyaset adamı olması, özellikle Demokrat Parti'ye mensup dindar bir aileden gelmesi askeri tedirgin etmiştir. Asker daha ziyade; Atatürkçü, çağdaş, güven verici, genç ve dinamik bir kişinin Adalet Partisi'ne genel başkan olmasını istemektedir¹⁴³. Ayrıca Dönemin *Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel*'in de gönlünde olan isim, Bilgiç yerine Demirel'dir. Doğal olarak Cumhurbaşkanı Gürsel'in, Demirel'i desteklemesi, Bilgiç'in şansını daha da azaltmıştır¹⁴⁴. Özellikle bu olay, Bilgiç'in Adalet Partisi Genel Başkanlığını Demirel'e kaptırmasında çok etkili olmuştur. Çünkü bu dönemde asker, Türk siyasetinde belirleyici ve etken bir unsurdur. Adalet Partisi genel başkanlık meselesi Adalet Partisi'ne çok büyük zarar vermiş ve partiyi iki gruba bölmüştür. Öyle ki, parti içerisinde Demirel'in destekçileri, Bilgiç'in devlet adamı vasıflarını taşımadığını öne sürerken, Bilgiç'i destekleyenler de partinin onun gibi bir teşkilatçıya ihtiyacı olduğunu savunmuştur¹⁴⁵.

Adalet Partisi Büyük Kongresi, 27 Kasım 1964 tarihinde başlamıştır. *Edirne Milletvekili Talat Asal* Kongre Başkanlığına seçilmiş, kongreyi açış konuşmasını Adalet Partisi Genel Başkan Vekili sıfatıyla Sadettin Bilgiç yapmıştır¹⁴⁶. Bilgiç; *"Hiçbir kuvvet, Türk Milleti'nin kendi mukadderatını kendisinin tayinine mani olamayacaktır"* diyerek konuşmasına başlamıştır.

Bilgiç, konuşmasının devamında; bu kongrenin *"muhalefet devrinin"* son kongresi olacağını, Türkiye'deki medenileşme mücadelesinde tek muvaffakiyet yolunun demokrasi olduğunu, *"kula kul olma, şahıs veya zümre hâkimiyetine"* Türkiye'nin selameti ve refahı için, her ne pahasına olursa olsun karşı koymaya kararlı olduklarını ve siyasi huzurun ancak bu şekilde sağlanabileceğini vurgulamıştır. Adalet Partisi'nin yakın bir gelecekte iktidara geleceğini, Türkiye toprakları üzerinde yaşayan insanların

¹⁴³ Ahmet Cemil Ertunç, *Çankaya Nöbeti*, Pınar Yayınları, 1. Basım İstanbul 2007, s.229.

¹⁴⁴ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel Süleyman Demirel'in kongrede seçilmesi düşüncesindeydi. Cihat Baban'ın Gürsel'le yaptığı sohbette Gürsel şu ifadeleri kullanmıştır: *"Ah Cihat ah... Eğer Demirel AP'nin başına gelebilirse bütün dertleri hallederiz. O başkan olsun diye ben çok çalışıyorum. Bir muvaffak olursak rahat edeceğim. Aydın adam, yobazlığa yer vermez, demokratlara alet olmaz. Dünya görmüş, o zaman göreceksiniz Adalet Partisi de yola girecek. Benim gözüm arkada kalmayacak. Gözlerimi rahat kapatacağım, irticadan çok korkarım... Demokrat Parti irticayı tahrik ederdi. Gümüşpala'da zayıf kaldı. Particilerin elinde oyuncak oldu. Amerika'da tahsil görmüş, laik, lisan bilir. AP'in başına geçerse artık memleket kurtulur. Demirel'in Atatürkçülüğünden hiç şüphe etmiyorum."* Cihat Baban, *Politika Galerisi, Bir Devrin Hükümlerleri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.277.

¹⁴⁵ *Milliyet*, 24 Kasım 1964, s.1-7.

¹⁴⁶ *Milliyet*, 27 Kasım 1964, s.1.

“yeniden bir değerlendirme” hareketi beklediğini ve Adalet Partisi’nin de bu bekleyişin ifadesi olduğunu dile getirmiştir. Demokratik rejimin, yurdumuzda siyasi ve hukuki gerekleri ile tam anlamıyla yerleşmediğini, anayasa ve kanun hâkimiyetinin sağlanamadığını ifade etmiştir¹⁴⁷. Bilgiç konuşmasında özellikle şu hususlara temas etmiştir.

Tarım, ekonomi ve sanayi alanında; Türkiye coğrafyasının zirai imkânlarının, doğal kaynaklarının, yer altı ve yer üstü zenginliklerinin değerlendirilemediğini ve Türkiye’nin dinamik bir tarım ve iktisat politikasına muhtaç olduğunu vurgulamıştır. Ekonomi alanında; gelişmiş ülkelerin geçirdiği denemeler ve aldığı sonuçların tetkik edilmediğinden ve özel teşebbüsün memleketin kalkınmasına, milletin refahına yararlı gücünün, inatçı bir devletçilik düşüncesi ile frenlendiğinden bahsetmiştir. Sanayi alanında ise; sanayi hayatımızın durgunluğunu, yerli ve yabancı yatırım imkânlarının darlığını, işyerlerinin sayısının azalıp, işsizliğin artmakta olduğunu dile getirmiştir¹⁴⁸.

Özel sektör alanında; özel teşebbüsün demokratik sistemin ayrılmaz bir parçası olduğu, özel teşebbüsü temel alan sistemin en verimli ekonomik sistem olduğu ve bunu kabul etmeden demokratik sistemi ayakta tutabilmenin mümkün olmadığı, devlet teşebbüsü ile özel teşebbüsün birbirini tamamlayıcı fonksiyonlarının bulunduğu düşüncesindedir. Bilgiç’e göre sosyal adaleti en iyi tahakkuk ettiren ülkeler, özel teşebbüse önem veren ülkeler olmuştur¹⁴⁹.

Sosyal ve iktisadi hayat: Bilgiç’e göre sosyal adalet, ülkemizde sadece edebiyat olarak yürütülmektedir. Türk işçisi politik bir istismar konusu haline getirilmiştir. İşverenin güç ve emniyetini sağlayıcı, işçinin mağduriyetini önleyici tedbirler alınmamakta ve işçinin temel meselelerine inilmemektedir. İktisadi hayatımızda, esaslı bir sermaye piyasası teşekkül etmemiştir. Sermaye piyasası kurulan memleketlerin, bundan mahrum ülkelere nazaran çok daha ileri olmasının kuvvetli bir manası vardır. Hiçbir yabancı sermaye kar etmeyeceği yere yatırım yapmaz. Halkın maddi gücünü arttırmak ve bu güçle büyük yatırımlar yapmak, sermaye piyasasının kurulması ile

¹⁴⁷ *Milliyet*, 28 Kasım 1964, s.1-7.

¹⁴⁸ Adalet Partisi Genel Başkan Vekili Dr. Sadettin Bilgiç’in AP İkinci Büyük Kongresini Açış Konuşması, 27 Kasım 1964, Şark Matbaası, Ankara-1964, s.6-7.

¹⁴⁹ Adalet Partisi Genel Başkan Vekili Dr. Sadettin Bilgiç’in AP İkinci Büyük Kongresini Açış Konuşması, s.7-8.

mümkün olacaktır. Memleketimizde ilmin iktisadi ve siyasi hayata ışık tutmasına engel olanlar vardır. Bunların ilme partizanca siyaset karıştırdıklarını ibretle müşahade görüyoruz¹⁵⁰.

Bilgiç'e göre dış politikada; dış borç yükümüz artmakta, dış ticaret rejimimiz dengesini bulamamaktadır. Hükümetimiz, milli menfaatlerimize ve dünya realitelerine uygun esasları tespit edilmiş bir dış politikadan mahrum bulunmaktadır. Dış politikamızın dayanaklarını teşkil eden NATO ve CENTO gibi antlaşmalar içinde bir tabiiyet politikası değil, kuvvetli Türkiye'nin varlığını daima hissettiren, şahsiyetli bir politikanın yaratılması gereklidir¹⁵¹.

Bilgiç konuşmasının sonunda birlik ve beraberlik mesajları vermiş ve düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmiştir. *“Bir memlekette azınlığın çoğunluk haklarına riayet etmesi, onu hâkimiyet altına almak istemesi, onu mühimsememesi veya çoğunluğun azınlığı hiçe sayması durumunda, ayrılıklar hatta husumet cepheleri meydana gelebilir”*¹⁵². Yine Bilgiç, Adalet Partisi'nin siyaset sahnesine, milletin kendi kaderine kendisinin hâkim olma mücadelesini temsil ederek geldiğini ve Adalet Partisi Büyük Kongresi'nin Türk demokrasisini yıkılmaz temeller üzerinde kurmak gibi bir fonksiyonu olduğunu da vurgulamıştır¹⁵³.

Bilgiç'in konuşmasından sonra faaliyet raporu ve mali rapor okunmuş ve delegeler söz alarak düşüncelerini paylaşmıştır. Bir kısım delegeler genel idare kurulunun çalışmalarını övmüş, bir kısmı ise tenkit etmiştir. Faaliyet raporu üzerine konuşmalar bittikten sonra eleştirileri cevaplamak ve açıklama yapmak amacıyla Bilgiç, tekrar kürsüye çıkmış ve özetle şunları söylemiştir.

“Adalet Partisi Türk Milletine malolmuş büyük bir teşekkürdür. Genel İdare Kurulu Kıbrıs meselesini iç politikaya istismar konusu yapmamıştır. Bugün ki iktidar azınlık hükümetidir. Fakat gayrı meşru hükümet değildir. Hükümetin

¹⁵⁰ Adalet Partisi Genel Başkan Vekili Dr. Sadettin Bilgiç'in AP İkinci Büyük Kongresini Açış Konuşması, s.8.

¹⁵¹ Adalet Partisi Genel Başkan Vekili Dr. Sadettin Bilgiç'in AP İkinci Büyük Kongresini Açış Konuşması, s.9.

¹⁵² *Milliyet*, 28 Kasım 1964, s.1-7.

¹⁵³ Adalet Partisi Genel Başkan Vekili Dr. Sadettin Bilgiç'in AP İkinci Büyük Kongresini Açış Konuşması, s.10-11.

meşruiyetini kabul ediyor ve mücadelemizi bu yolda yapıyoruz. Adalet Partisi, bundan önce olduğu gibi bundan sonra da şerefli Türk Ordusu'nun haysiyetine dokunacak her türlü harekete karşı koyacaktır. Orduya yapılacak tecavüzlere hiçbir şekilde müsamaha göstermeyecektir. Adalet Partisi anayasaya mutlak saygılıdır. Anayasayı kabul ederek bu meclise geldik ve onun teminatı altında çalışmaktayız. Adalet Partisi, hiçbir zaman intikamcı olmamış ve olmayacaktır. Adalet Partisi seçim yolundan başka şekilde iktidara gelmeyi düşünmemektedir. İktidara sandıklarla, seçim yoluyla geleceğiz. İktidara gelmemize hiç kimse mani olamayacaktır”¹⁵⁴.

Bilgiç'in konuşmasından sonra Demirel, Adalet Partili delegelere; “*Genel Başkanlığa adaylığımı neden koyuyorum*” başlıklı bir broşür dağıtmış ve bu broşürde şu ifadeler yer almıştır:

“Adalet Partisi'nin mensupları ve delegelerimiz, kendilerine lazım olan kimseyi seçerken bir takım kıstasları değil, akliselim ve sağduyu ölçülerini kullanacaklardır. Ben, hiçbir ihtirasın içinde olmadan ve hiçbir karşılık beklemeden, partime ve memleketime hizmeti arz ediyorum. Ben, Türk halkının temel hakları ve refah davası halloluncaya kadar Türk Milleti'nin emir ve hizmetindeyim. Bana teveccühünüz vaki olmasa da karar ve kanaatlerimde bir değişiklik olmayacaktır. Benim için şahıslar değil dava esastır. Teveccühünüz vaki olursa en büyük ilham ve güven kaynağım sizler olacaksınız. Ben bir meşaleyi tutma nöbetine talip oluyorum. Bu nöbet ve emaneti her zaman kararınızla daha iyi taşıyacak olanlara devre amade olacağım”¹⁵⁵.

Kongrenin birinci günü sakın geçmiştir. Fakat birinci günün sonunda basın sergilediği tutum, Demirel lehine olmuştur. Adaylar üzerine fikirlerini beyan eden gazeteler, liderliğin gerektirdiği vasıflara, Demirel'in daha yakın olduğu düşüncesindedir. Bu sebeple basın, Demirel'in şansının daha yüksek olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşü kabul ederek Bilgiç'i destekleyen Adalet Partililer ise partinin Bilgiç gibi teşkilatçı bir lidere ihtiyacının olduğunu savunmuştur. Seçimler kazanılıp hükümeti kurma görevi Bilgiç'e verildiği takdirde, bu işi Bilgiç'in yüklenmesinin şart

¹⁵⁴ Milliyet, 28 Kasım 1964, s.1-7.

¹⁵⁵ Milliyet, 28 Kasım 1964, s.1-7.

olmadığı, böyle bir sorumluluğu en iyi kim kaldırabilecekse ona verileceği ve bunun da Demirel olabileceğini savunmuştur¹⁵⁶.

Kongrenin ikinci günü tansiyon yükselmiş, taraflar neredeyse kuvvet gösterisi yapmıştır. Basın, Demirel'den desteğini esirgememiştir. Kongrenin ikinci gününde genel başkan adayları; Demirel, Bilgiç ve Arıburun konuşmalar yaparak güç gösterisinde bulunmuştur¹⁵⁷. Konuşmayı ilk olarak Bilgiç yapmış ve konuşmasında;

“Dava arkadaşlarım, ben 1946 yılından bu yana demokrasi mücadelesinde yola çıkmış bir arkadaşınızım. Üç yıldan beri de Adalet Partisi'nde kademe kademe ilerleyerek genel başkan vekilliğine gelmiş bir insanım. Adalet Partisi'ne şahısların değil, Türk Milleti'nin fikirleri vücut vermiştir. Üç yıldan beri sizlerle hemhal olmuş bir kimseyim ve bu gün genel başkanlığa adaylığımı koymuş bulunuyorum. Ancak, sizlere Adalet Partisi'ne yeni bir fikir getireceğimi vaat etmiyorum. Eğer böyle söylersem Adalet Partisi'nin bundan evvel fikri olmadığını söylemiş olurum. Benim fikrim, bundan önce olduğu gibi, bundan sonrada bu memlekette milli iradenin ve demokrasinin yerleşmesi olacaktır. Seçimde genel başkanlık bana tevdi edilirse ve nasip olursa, aynı yolda yürüyecek ve aynı fikirleri savunacağım. Siyasi huzur ancak demokratik rejimin yerleşmesi ile mümkün olacaktır. Aynı çatı altında büyük işler yaptığımızı iddia etmiyorum. Fakat 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçim sonucunda üç ayrı parti olarak girdiğimiz parlamentoda şimdi aynı çatı altında toplanmaya başladık. Bu aynı çatı altında toplanmamız için gayret gösterdiysek, bu bizim için bahtiyarlık olacaktır. Biz, on dokuzuncu asırda olduğu gibi emeği bir kenara atıp, liberalizmi hâkim kılmak istemiyoruz. Biz, özel sektörü sermayenin başına bela olmasından kurtarmak istiyoruz. Özel teşebbüsün yapıcı kudreti olduğuna inanıyoruz. Sermayeye karşı bir düşmanlık varsa, bunun arkasında gizli bir düşüncenin olduğunu kabul ediyoruz. Özel teşebbüsün giremediği sahalara devletin girmesini istiyoruz. Memleketin ihtiyaçlarını yakından biliyoruz. Adalet Partisi olarak parolamız herkese söz hakkı ve herkese refah payıdır. Genel başkan seçildiğim zaman yine sizlerle omuz omuza çalışacağım. Seçilmezsem de vereceğiniz her

¹⁵⁶ Milliyet, 28 Kasım 1964, s.1.

¹⁵⁷ Milliyet, 29 Kasım 1964, s.1-7.

görevi yapmaya hazırım ve göreve devam edeceğim. Seçerseniz seçtiğiniz yerde, seçmezseniz verdiğiniz yerde, her zaman hizmetinizde olacağım”¹⁵⁸.

İfadeleri ile konuşmasını tamamlayan Bilgiç, büyük bir alkış almıştır. Bilgiç’ten sonra Arıburun da kürsüye çıkarak bir konuşma yapmış ve memlekette huzursuzluk ve güvensizliğin elle tutulur bir hale geldiğini vurgulamıştır. Arıburun konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir.

“Adalet Partisi, halktan gelen ve halk için milletin sinelerinden doğmuş bir teşekküldür. Türk Milleti, kendisine idare sistemi olarak demokrasiyi seçmiştir. Demokrasi, pahalı bir rejimdir. Bu gün memlekette huzursuzluk, güvensizlik ve geçim zorluğu elle tutulur bir hale gelmiştir. Siyasi partiler henüz batılı bir seviyeye ulaşamamıştır. Hala partilerde tertipler, taktikler ve entrikalar çevrilmektedir. Halka gerçekleri söyleyecek kadar cesur olmalıyız. Halkı aldatmak, makbul bir şey değildir. İktisadi buhran, gün geçtikçe etkisini arttırmaktadır... Biz, Türk Ordusu’nu her türlü politikanın üstünde görmek istiyoruz. Adalet Partisi, demokratik nizamın bekçisidir. Sosyal adalet varlıklılardan alıp varlıksızlara vermek değildir. Sosyal adalet varlıksızları varlıklı hale getirmektir. Bu aynı zamanda dindarane bir harekettir... Adalet Partisi tek adamın partisi değildir ve olmayacaktır. Türk Milleti bizden hizmet beklemektedir. Genel başkanlığa adaylığımı koyduktan sonra benim koyu faşist, milliyetçi ve sofu bir insan olduğum yayılmıştır. Genel başkan seçileyim onlar ne derlerse desinler, faşist, sofu desinler hepsine razıyım”¹⁵⁹.

Arıburun konuşmasını yapmış ve Adalet Partisi tek adamın partisi olmayacaktır diyerek, kürsüden inmiştir. Arıburun’dan sonra konuşmasını yapmak için kürsüye Demirel çıkmıştır. Demirel kürsüye çıkarken dakikalarca alkışlanmış ve görev tevdi edildiği zaman, bayrağı kaleye dikmeye çalışacağını söylemiştir. Demirel’in konuşması tezahüratlarla sık sık kesilmiştir. Demirel konuşmasında şu cümlelere yer vermiştir.

“Memleket meselelerini burada saatlerce görüşmeye devam edebilirim. Ancak burada birkaç ana davaya dokunacağım. Bundan diğer konulara vukufum

¹⁵⁸ Milliyet, 29 Kasım 1964, s.7.

¹⁵⁹ Milliyet, 29 Kasım 1964, s.7.

olmadığı manası çıkarılmamalıdır. Türkiye’de ilk defa fazla namzet arasından bir genel başkan seçilecektir. Bu bir hizmet yarışmasıdır. Diğer adaylar da liyakatli ve vatanperverdir. Huzur meşalesini taşımak için hizmete talibim. Türk Milletine hizmeti ibadet saydığım için hizmete talibim. Hizmete talip oluncaya kadar kimseye bir şey söylenmiyor. Fakat hizmete talip olunca her türlü karalar sürülüyor. Sizlere diyorum ki; görev tevdi ettiğiniz ve göreve talip olanları koruyunuz. Onları tenkit ediniz fakat öldürmeyiniz. Onları bir nefis müdafasına sokmayınız. Sizlere bir mahkeme huzurundaymışım gibi hesap vereceğim. Ben mason değilim. Ben sabah kahvaltısına Kur’an-ı Kerim okunmadan oturmayan bir ailenin çocuğuyum. Ben görevden de kaçmış değilim. Bundan önce olduğu gibi Demokrat Partililerin ileri gelenleri için her şey söylenmiş, karalar sürülmüş ve fotoğraflar dağıtılmıştır. Mason olmadığımı dair cemiyetten aldığım belgeyi Divan’a veriyorum. İstifa müessesini, korkaklık saymak yanlıştır. Bu gün şartlar dünden de daha çetindir. Zamanında istifa etmeyenler davaya zararlı olurlar. Adalet Partisi Genel Başkanı olmak benim için şereftir. Fakat daha mühimi, Adalet Partili olmaktır. Görev tevdi edildiği zaman bayrağı kaleye dikmeye çalışacağım. Seçilmediğim takdirde seçilenle birlikte, bayrağı daha yüksek yerlere dikmek için ona yardımcı olacağım. Hiç bir karşılık beklemeden hizmete talibim. Adalet Partisi kurulduğu günden bu yana bir takım iftiralara maruz kaldı. Binaları yıkıldı, evrakları yakıldı. İlgililer buna milli galeyan dediler. İktidar, kanunları tatbik etmez, fakat kışkırtmada üstattır. Türk Milletini ordusu ile karşı karşıya getirenlerin sonu hüsrana olacaktır... İktidarımızda topyekûn bir kalkınma olacaktır. Bunun nasıl olacağını sizler çok iyi biliyorsunuz. İktidarımızda muhalefetle birlikte iki kuvvet olarak çalışmak istiyoruz... Biz zor işlerin insanlarıyız... Adalet Partisi demokratik rejimin teminatıdır... ”¹⁶⁰

Konuşmasını bitirdikten sonra Demirel, dakikalarca alkışlanmış ve tezahüratlarla kürsüden inmiştir. Demirel, konuşmasına kendisini savunarak başlamış, iktidara yüklenmiş ve özellikle de orduya bağlılığını vurgulamıştır.

Adalet Partisi Büyük Kongresi’nin ikinci günü bu şekilde tamamlanmıştır. Kongrenin üçüncü ve son günü ise seçimlerle geçmiştir. Adalet Partisi Tüzüğü’ne göre

¹⁶⁰ Detaylı bilgi için bkz; Milliyet, 29 Kasım 1964, s.7.

genel başkan salt çoğunlukla seçilecektir. Yani genel başkan adayının, kongreye katılacak olan 1900 delegenin en az 951'inin oyunu alması gerekmektedir. Genel başkan seçimine 1679 delege katılmıştır. Bunlardan 1072'si Süleyman Demirel'e, 565'i Sadettin Bilgiç'e oy vermiştir. Üçüncü aday Tekin Arıburun ise, 34 oy almış ve aday olmayan Ali Fuat Başgil'e altı oy çıkmıştır. İki oyun da boş olduğu görülmüştür¹⁶¹. Bu sonuca göre Adalet Partisi genel başkan adaylarından Süleyman Demirel, Bilgiç ve Arıburun'u büyük bir oy farkıyla mağlup ederek, Adalet Partisi Genel Başkanı seçilmiştir. Bu olay Adalet Partisi açısından yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır.

Adalet Partisi'nin yeni Genel Başkanı Süleyman Demirel'in, Bilgiç'e bu kadar fark atması, sadece Bilgiç için değil, Demirel için de bir sürpriz olmuştur¹⁶². Çünkü Demirel, dönemin en büyük partisi olan Adalet Partisi'ne Genel Başkan seçilirken, partinin milletvekili bile değildir. Daha sonraları Demirel, bu durumu bir gurur ifadesi olarak, *"milletvekili olmadan, meclis kürsüsüne çıkmış tek adamım"*¹⁶³ cümleleri ile ifade etmekten kaçınmamıştır.

Üç yıl teşkilat başkanı olarak görev yapan, Gümüşpala'nın ölümünden sonra genel başkan vekili olarak partiye hizmet eden, milliyetçi ve muhafazakârlığını ön planda tutan ve teşkilatçılığı ile tanınan "Koca Reis" lakaplı Bilgiç'in, bu kadar az oy almasını kimse tahmin etmemiştir. Gümüşpala'nın vefatından sonra Demirel, genel başkan vekilliği teklifini kabul etmeyince Bilgiç, rakipsiz olarak genel başkan vekili seçilmiştir. Fakat bu olay Adalet Partisi içerisindeki muhalif kanadı ve orduyu telaşlandırmıştır. Parti liderliği ve yöneticiliğinin vazgeçilmezleri arasında teşkilatçılık çok önemli bir unsurdur. Ancak bu vasıf, lider için tek başına yeterli değildir. Adalet Partisi'nin daha liberal ve medeniyetçi bir kimlik taşımasını savunanlar, Bilgiç yerine, Demirel'i genel başkanlığa layık görmüştür¹⁶⁴.

Adalet Partisi'nin yeni Genel Başkanı Süleyman Demirel, seçimi kazanmasından sonra bir teşekkür konuşması yapmış ve konuşmasında şu ifadelerle yer vermiştir.

¹⁶¹ *Hürriyet*, 30 Kasım 1964, s.1; Bkz. Ek 5.

¹⁶² *Milliyet*, 30 Kasım 1964, s.1-7.

¹⁶³ Ertunç, *a.g.e.*, s.228.

¹⁶⁴ Ancak bu sonuç, Bilgiççilerin varlığını sürdürmelerini engellemeye yetmeyecektir. *Milliyet*, 6 Kasım 1968, s.1-7.

“Delege arkadaşlarım, bana çok şerefli bir vazife tevdi ettiniz. Bana oy verenlere ve vermeyenlere şükranlarımı arz ederim. Evvela şunu belirtmek isterim ki, ikinci büyük kongre olgunluk içinde geçmiştir. Bununla iftihar etmemiz lazımdır. Sizin sevginize layık olmaya çalışarak, gayret sarf edeceğim. Çetin meseleler karşısında bulunduğumu müdrikim. Seçeceğiniz genel idare kurulu üyeleri ile bu çetin meselelerin içinden çıkacağız. Adalet Partisi, demokratik nizamın bekçisi ve teminatıdır. Her zaman hayran olduğum Türk Milletinin akliselimini, burada bir defa daha tescil ettiniz. Kongre dolayısıyla birbirinize karşı ufak tefek kırgınlığınız varsa derhal kucaklaşın ve birbirinizi affedin. Şimdi yurdun dört bir bucağına dağılacaksınız. Gittiğiniz yerlerde meselenizin iyi ellerde olduğunu söyleyiniz. İki yıl sonra yapılacak olan büyük kongreye daha kuvvetli geleceğimize inanıyorum. Gerek muhalefette ve gerekse iktidarda Adalet Partisi, memleketi daha aydın ve daha nurlu ufuklara götürecektir. İlham kaynağımız daima sizler olacaksınız, sıkıntılı günlerimizde sizlere müracaat edeceğiz. Müesseslerimize hürmetler, Allah’a emanet olunuz”¹⁶⁵.

Demirel, yapmış olduğu bu konuşmada; kongrenin büyük bir başarı ile sonuçlandığını ve kendisine verilen vazifenin kutsallığını belirterek, meselelerin birlik ve beraberlik içerisinde çözülebileceğini vurgulamıştır. Kongre sürecinde oluşan kırgınlıkların giderilerek, davalarının ehemmiyeti üzerinde durmuş ve basına da teşekkür ederek konuşmasını sonlandırmıştır.

Demirel’in teşekkür konuşmasından sonra kürsüye çıkan Bilgiç de bir konuşma yapmış ve *“Üç günden beri kongremizde yalnız Türkiye’ye değil, bütün Dünya’ya demokrasi örneği vermiş bulunuyorsunuz. Bu nesil meselesidir, müsterih olunuz. Bundan böyle demokrasi, hiç kimse tarafından durdurulmadan ebediyen yaşayacaktır. Muvaffakiyetiniz, muvaffakiyetim olacaktır”¹⁶⁶* ifadelerini kullanarak, kürsüden ayrılmıştır. Fakat kürsüden bu iniş, “Koca Reis” için hiç de kolay olmamıştır. Siyaset sahnesine etkileyici bir giriş yapmasına rağmen, artık *“ikinci adam”* rolü kendisine verilmiştir. Bilgiç, kongrenin ilk günü yapmış olduğu konuşmada¹⁶⁷ bu kongrenin

¹⁶⁵ Milliyet, 30 Kasım 1964, s.1.

¹⁶⁶ Milliyet, 30 Kasım 1964, s.7.

¹⁶⁷ Adalet Partisi Genel Başkan Vekili Dr. Sadettin Bilgiç’in AP İkinci Büyük Kongresini Açış Konuşması, s.3. Detaylı Bilgi için: Bkz. Ek 26.

Adalet Partisi içerisindeki muhalefet devrinin son kongresi olacağını söylemiştir. Fakat tam tersine, bu kongre Türk siyasetine damgasını vuracak ve yine Türk siyasetini derinden etkileyecek bir muhalefetin ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

Adalet Partisi Büyük Kongresi tamamlanmış ve büyük bir farkla genel başkan seçilen Süleyman Demirel yeni görevini, eski Genel Başkan Vekili Sadettin Bilgiç'ten devralmıştır. Devir sırasında Demirel ile Bilgiç, basına birliktelik pozu vermiş ve Bilgiç, Demirel'i tebrik etmiştir¹⁶⁸. Böylelikle, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yapmış ve bir mühendis olan Demirel, Gümüşpala'nın vefat etmesi ile partinin başına geçen ve daha radikal çizgilerde olan, parti içerisinde İslamcı, muhafazakâr ve milliyetçi olarak tanınan Bilgiç'in elinden parti liderliğini alarak, genel başkan koltuğuna oturmuş ve ordunun güvenini kazanmıştır¹⁶⁹. Öyle ki Bilgiç'e göre daha ılımlı, laik ve halkçı olan Demirel, genel başkan olduktan sonra yeni seçilen idarecilerle birlikte Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Çankaya Köşkü'nde kabul edilmiştir¹⁷⁰. Cumhurbaşkanı Gürsel, Adalet Partilileri tebrik etmiş ve “*siz rejimin teminatısınız, çok olgun bir kongre yaptınız, partiler birbirine rahmet okumaz. Yalnız, bu mücadeleyi iyi istikamette yapmak lazımdır, sizlerden çok şey bekliyorum*”¹⁷¹ diyerek beklentisini dile getirmiştir. Adalet Partililerle görüşükten sonra bir demeç veren Gürsel; Adalet Partisi Büyük Kongresi'nin demokratik hayatın bir işareti olduğunu, kongrede aklın hâkim kılındığını söylemiş ve Demirel'in; iyi yetişmiş, iyi tahsil görmüş, karakteri sağlam, vatanperver bir şahıs olduğunu vurgulamıştır¹⁷². Gürsel'e göre çoğunluğun kararında isabet vardır.

Karpat'a göre; Demirel'in genel başkanlığa seçilmesi, Demirel'in yönetim ve siyasi çatışmaların çözülmesi konusunda yüksek bir beceriye sahip olduğunu kanıtlamıştır. Yine Karpat'a göre Demirel, modern bir kişiliğe ve Türk vatandaşının genel özelliklerine sahiptir. Özellikle ordu ve aydınların bir kısmı, Adalet Partisi Genel Başkanı'nın değişmesini memnuniyetle karşılamıştır¹⁷³. Çünkü ordu, bir asker

¹⁶⁸ *Milliyet*, 1 Aralık 1964, s.1-7.

¹⁶⁹ Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, s.188.

¹⁷⁰ *Milliyet*, 1 Aralık 1964, s.1-7.

¹⁷¹ *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1965, s.1; *Milliyet*, 2 Aralık 1964, s.1-7.

¹⁷² *Milliyet*, 2 Aralık 1964, s.7.

¹⁷³ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, Çeviren, Ceren Elitez, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s.161.

tarafından kurulun Adalet Partisi'nin başında, milliyetçi, muhafazakar ve dindar bir kişiliğe sahip olan Bilgiç'i istememektedir.

Olaylar bu şekilde gelişirken, 1965 seçimlerine az kalmıştır. İsmet İnönü'nün liderliğinde bir koalisyon hükümeti devam etmektedir. Ancak bu hükümet, bütçe oylamasında 197 ye karşı 225 oyla reddedilince, Başbakan İnönü istifa etmiştir¹⁷⁴. İnönü istifa edince Cumhurbaşkanı Gürsel, *Kayseri Bağımsız Senatörü, Suat Hayri Ürgüplü*'yü hükümeti kurmakla görevlendirmiştir¹⁷⁵. Ürgüplü hükümeti, 23 Şubat 1965 tarihinde kurulmuş ve 23 Ekim 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel'in hükümeti kurma görevini Demirel'e vermesine kadar devam etmiştir.

2.4. 1965 Genel Seçimleri ve Parti İçi Muhalefetin Ortaya Çıkması

27-30 Kasım 1964 tarihlerinde yapılan Adalet Partisi Büyük Kongresi'nde, Adalet Partisi Genel Başkanı seçilen Süleyman Demirel, 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimlerde, Adalet Partisi Isparta Milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Bu seçimde Adalet Partisi, %52,9 oy alarak büyük bir başarı göstermiş ve kendi beklentisinin bile üzerine çıkmıştır¹⁷⁶. 22 Ekim 1965 tarihinde *Suat Hayri Ürgüplü* istifa etmiş ve Cumhurbaşkanı Gürsel, Adalet Partisi Genel Başkanı Demirel'i, 23 Ekim 1965 tarihinde hükümeti kurmakla görevlendirmiştir¹⁷⁷. Böylelikle, 1965 seçimlerinde çoğunluğun oyunu alan Adalet Partisi, tek başına iktidar olmuş ve Demirel Başbakan olmuştur¹⁷⁸. Demirel'in Başbakan olmasından sonra Bilgiç, her ne kadar *"ihtilaf diye bir şey yoktur"*¹⁷⁹ diyerek, birlik ve beraberlik mesajları verse de genel başkanlık seçimlerinden sonra Adalet Partisi, *"Yeminliler"*¹⁸⁰ (Demirelciler) ve *"Hışımlılar"*¹⁸¹ (Bilgiççiler) olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

¹⁷⁴ *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1965, s.1.

¹⁷⁵ *Milliyet*, 17 Şubat 1965, s.1.

¹⁷⁶ *Son Havadis*, 11 Ekim 1965, s.1.

¹⁷⁷ Türker Sanal, *Demirel Hükümetleri*, Sim Matbaacılık, Ankara 2000, s.3.

¹⁷⁸ Mehmet Turgut, *Siyasetten Sahneler*, Boğaziçi Yayınları, Ocak 1991, İstanbul, s.69; *Milliyet*, 13 Ekim 1969, s.1; *Son Havadis*, 24 Ekim 1965, s.1.

¹⁷⁹ *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1965, s.1; *Son Havadis*, 2 Kasım 1965, s.1.

¹⁸⁰ Bilgiççiler ile aynı düşüncede olmayanlar, kendi aralarında birlik ve beraberlik içerisinde olma ihtiyacı sonucunda yeminliler grubu ortaya çıkmıştır. Yeminliler Demirel'i destekleyen grup olarak tanımlanmıştır. *Milliyet*, 6 Kasım 1968, s.1-7; *Hürriyet*, 25 Ekim 1969, s.1.

¹⁸¹ Bilgiççiler ve Yeminliler dışında kalan grup da Üçüncü Dünyacılar adıyla anılmıştır. ; *Milliyet*, 6 Kasım 1968, s.1.

Bu ayrılık ilk olarak, hükümeti kurma çalışmaları öncesinde yapılacak olan meclis başkanlığı seçiminde kendisini hissettirmiştir. Meclis başkanlığına Adalet Partisi'nden iki aday çıkmıştır. *Ferruh Bozbeyli* ve *Ali Fuat Başgil*. Bilgiççiler, Ferruh Bozbeyli'nin meclis başkanı olmasını istemiş ve bu konuda Bozbeyli'yi desteklemiştir. Bilgiççiler dışında kalan diğer milletvekilleri ise meclis başkanı olarak *Ali Fuat Başgil*'i seçmeyi düşünmüştür. Fakat Başgil'in sağlık durumu meclis başkanlığını yürütmesine müsait değildir. Bu sebeple Bilgiç, *Ali Fuat Başgil*'e meclis başkanlığına aday olmamasını söylemiştir. Fakat bu duruma Başgil çok kızmıştır. Bu olayı Bilgiç, *Hatıralarım* adlı eserinde şu şekilde aktarmıştır:

“Bazı arkadaşlar, Ali Fuat Başgil'in meclis başkanı olması konusunda ısrarlı davrandılar. Fakat hoca, fizyolojik ve sıhhi yapıya sahip değildi. Gözleri zor görüyordu. Hocayı kalmakta olduğu Belvü Palas otelinde ziyaret ettim. Kendisine; bilgi, tecrübe ve liyakat bakımından meclis başkanlığına en uygun insan olduğunu, mecliste başkan olarak oturumları yönetmek zorunda kalacağını ve her şeyi başkan vekillerine bırakamayacağını söyleyerek, meclis başkanlığına aday olmamasını rica ettim. Hoca bu sözlerim sebebi ile bana kırıldı. Yemin günü mecliste birlikte oturuyorduk. Yemin sırası kendisine geldiğinde, gözlüğünü otel odasında bıraktığını hatırladı. Gözlüğü olmadan kürsüye çıktı. Fakat büyük harflerle yazılmış olan yemin metnini çok zor okuyabildi. Hocanın başkanlığında ısrarcı olan arkadaşlar bu manzara karşısında ısrarlarından vazgeçtiler”¹⁸².

Böylelikle, “tarafsızlık benim için esas hizmet olacaktır” düşüncesi ile hareket eden Ferruh Bozbeyli, Bilgiççilerin desteği ile meclis başkanı seçilmiştir¹⁸³. Fakat bu olay, Demirel ve Bilgiç'in arasının açılmasına sebep olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına Ferruh Bozbeyli'nin seçilmesinden sonra Demirel, hükümet kurma çalışmalarını hızlandırarak, biran önce hükümeti kurmak istemiştir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 23 Ekim 1965 tarihinde Demirel'i hükümeti kurmakla görevlendirmiş ve Demirel, çok kısa bir sürede kabineyi oluşturarak Gürsel'e sunmuştur¹⁸⁴. Fakat Demirel tarafından oluşturulan ve Cumhurbaşkanı onayı

¹⁸² Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.155-156.

¹⁸³ *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1965, s.1.

¹⁸⁴ *Milliyet*, 29 Ekim 1965, s.1-5.

için sunulun kabine, uzlaştırma kabinesi olmaktan uzak kalmış, parti içerisinde yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur¹⁸⁵. Oluşturulan kabinede, partinin genel başkan vekilliğini yapan ve parti teşkilatının başbakan yardımcısı olmasını istediği Bilgiç'e yer verilmemiştir¹⁸⁶. Bilgiç cephesinden bakıldığı zaman bu olayın tam bir hayal kırıklığı olduğunu söylemek mümkündür. Demirel, Bilgiç'in gücünü kırmak amacıyla Bilgiç'e karşı ilk kozunu oynamıştır.

Bilgiç'in kabine dışında kalması üzerine, Demirel ile görüşen *Faruk Sükan* ve *Ali Naili Erdem*, Bilgiç ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmede, Bilgiç'e *İçişleri Bakanlığı* teklifini yapmıştır. Fakat Bilgiç, yapılan bu teklifi kabul etmemiş ve ancak başbakan yardımcılığı görevini kabul edeceğini söylemiştir. Bu durum üzerine Demirel, Bilgiç ile bir görüşme yapmış ve kendisine Milli Eğitim Bakanlığı'nı teklif etmiştir. Fakat Bilgiç, Milli Eğitim Bakanlığı teklifini de kabul etmemiştir. Bu olay, kabinenin kuruluşundaki en büyük zorluklardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Demirel ile yapmış olduğu görüşme sonrası Bilgiç; *"Davet üzerine geldim. Genel Başkanımız Demirel ile kabine teşkili konusunda fikir teatisinde bulunduk, ben kabinde yer almayacağım, fakat Adalet Partisi Hükümeti için gayret sarf edeceğim"*¹⁸⁷ açıklamasında bulunmuştur. Her ne kadar Bilgiç, böyle bir açıklama yapsa da Demirel'in başkanlığında oluşturulan kabine; genel başkanlık meselesi ile ortaya çıkan, meclis başkanlığı seçiminde kendisini hissettiren, Demirel ve Bilgiç anlaşmazlığını tekrar alevlendirmiştir.

Demirel ve Bilgiç arasındaki bu anlaşmazlığı gidermek için, *Cihat Bilgehan*, *Faruk Sükan* ve *Ahmet Topaloğlu*, son kez Demirel ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve Demirel'den sonra Bilgiç ile görüşüp, kabineye girmesi için ikna etmeye çalışmıştır. Fakat bu görüşme sonrası da Demirel ve Bilgiç arasındaki anlaşmazlık bir sonuca bağlanamamış, Bilgiç ikna edilememiştir¹⁸⁸. Demirel'in, Bilgiç'i kabineye almamakta bu kadar ısrarcı davranması, Bilgiç'i partinin ikinci adamı olarak tescil etmek istememesinden kaynaklanmıştır. Bu olaydan sonra Demirel-Bilgiç çekişmesi, derinliğini ve hızını arttırarak Türk siyasetini etkileyecektir.

¹⁸⁵ Arsev Bektaş, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)*, I. Basım, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.156.

¹⁸⁶ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.156.

¹⁸⁷ *Milliyet*, 27 Ekim 1965, s.1.

¹⁸⁸ *Milliyet*, 27 Ekim 1965, s.1.

Süleyman Demirel, 27 Ekim 1965 tarihinde Birinci Demirel Hükümetini açıklamış ve memleket için hayırlı olsun dileklerinde bulunduğu bakanlıklar listesi şu isimlerden oluşmuştur:

“Süleyman Demirel (Başbakan), Cihat Bilgehan (Devlet Bakanı), Refet Sezgin (Devlet Bakanı), Kamil Ocak (Devlet Bakanı), Ali Fuat Alişan (Devlet Bakanı), Seyfi Öztürk (Ulaştırma Bakanı), Ahmet Topaloğlu (Milli Savunma Bakanı), İhsan Sabri Çağlayangil (Dışişleri Bakanı), Hasan Dinçer (Adalet Bakanı), Faruk Sükan (İçişleri Bakanı), İhsan Gürsan (Maliye Bakanı), Orhan Dengiz (Milli Eğitim Bakanı), Etem Erdinç (Bayındırlık Bakanı), Macit Zeren (Ticaret Bakanı), Edip Somuncuoğlu (Sağlık Bakanı), İbrahim Tekin (Gümrük ve Tekel Bakanı), Bahri Dağdaş (Tarım Bakanı), Ali Naili Erdem (Çalışma Bakanı), Mehmet Turgut (Sanayi Bakanı), İbrahim Deriner (Enerji Bakanı), Nihat Kürşat (Turizm ve Tanıtma Bakanı), Haldun Menteşeoğlu (İmar ve İskân Bakanı), Sabit Osman Avcı (Köy İşleri Bakanı)”¹⁸⁹.

Yeni kabine mecliste okunmuş, fakat bu kabine Adalet Partili milletvekilleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Partiye çok büyük hizmetlerde bulunmuş olmasına rağmen, listede yer almayan ve yeni kabineden memnun olmayan Bilgiç, milletvekillerinin bu tutumunu, partinin iç meselesi olarak yorumlamıştır. Bilgiç, “*biz bu kabineye güvenoyu vermeyiz, bu kabine bizi temsil edemez, Adalet Partisi bundan yüz defa daha iyi kabine çıkarır*” diyerek tepki göstermiştir. Yine Bilgiç, bu kabinenin bütçe görüşmeleri öncesi veya sonrası revizyon geçirmesinin muhtemel olduğunu ifade etmiştir. “*Hükümet üç ay dayanırsa, ondan sonra yaşar*” diyerek, yeni hükümeti “*kudret helvasına*” benzetmiş tatlısı çok, kalorisi yok demiştir¹⁹⁰.

Her ne kadar Bilgiç, kabineden memnun olmasa da Cumhurbaşkanı Gürsel, Demirel ve kabinesini Çankaya Köşkü’nde kabul ederek tebrik etmiştir. Gürsel, Demirel ve ekibine ziyaretleri sebebi ile memnuniyet duyduğunu belirterek, kabineyi iyi bulduğunu da dile getirmiştir¹⁹¹. Böylelikle Birinci Demirel Hükümeti, Millet Meclisi toplantısında 10 çekimser, 172 ret, 2 boş oya karşı, 252 oyla güvenoyu almıştır.

¹⁸⁹ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.156-157; *Milliyet*, 27 Ekim 1965, s.1.

¹⁹⁰ *Milliyet*, 29 Ekim 1965, s.1-5.

¹⁹¹ *Milliyet*, 29 Ekim 1965, s.5.

Başbakan Süleyman Demirel, İçişleri Bakanı Faruk Sükan ve diğer bakanlardan oluşan Birinci Demirel Hükümeti, 11 Kasım 1965 tarihinde göreve başlamıştır¹⁹².

Birinci Demirel Hükümeti göreve başlayıp çalışmalarını sürdürürken Cumhurbaşkanı Gürsel, 2 Şubat 1966 tarihinde rahatsızlığı sebebi ile tedavisi için Amerika'ya gönderilmiştir¹⁹³. Gürsel'in tedavisinin uzun sürmesi ve sağlık haberlerinin gelmemesi üzerine, Bilgiç önderliğinde; *Faruk Sükan* ve *Ekrem Dikmen*'inde içinde bulunduğu Adalet Partili on beş milletvekili *Mehmet Turgut*'un evinde toplanmış “*bir askeri ihtilalden, demokratik sivil bir iktidara geçiş döneminin daha sıkıntısız bir şekilde atlatılması için*”¹⁹⁴ Cemal Gürsel'in Türkiye'ye getirilmesini, Türk doktorlarından rapor alınmasını ve *Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay*'ın¹⁹⁵ Cumhurbaşkanı seçilmesinin şartlar dahilinde mantıklı olacağına karar vermiştir. Bilgiç, bu kararı Süleyman Demirel ile görüşerek Demirel'i, Cevdet Sunay'la görüşmeye ikna etmiştir. Cumhurbaşkanı Gürsel, 25 Mart 1966 tarihinde Türkiye'ye getirilmiş ve 26 Mart 1966 tarihinde, 27 Doktor Gürsel'in iyileşemeyeceğine ve görevine devam edemeyeceğine dair rapor vermiştir¹⁹⁶. Böylelikle, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmış, Cemal Gürsel'den boşalan Cumhurbaşkanlığı makamına *Cevdet Sunay*, bütün partilerin ve özellikle Adalet Partisi içerisindeki milliyetçi ve muhafazakâr grubun lideri Bilgiç'in desteği ile 28 Mart 1966 tarihinde yapılan oylamaya katılan 532 üyeden 461'nin oyunu alarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir¹⁹⁷. Diğer adaylardan Alparslan Türkeş 11, Celal Bayar ise 5 oy almıştır¹⁹⁸.

¹⁹² *Akşam*, 12 Kasım 1965, s.1; Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.158.

¹⁹³ Tedavi maksadıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne gidecek olan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Nasır Zeytinoğlu ile Başyaver Hv. Alb. Nevzat Dereli, Cumhurbaşkanlığı Başhekimisi Prof. Kd. Alb. Lütfü Vural, Gülhane As. Tıp Akademisi İç Hastalıkları Müşavir Uzmanı Dr. Alb. Saim Bostancıoğlu, Yaver Deniz Yzb. Çetin Talip Özsu, Cumhurbaşkanlığı Yazı İşleri Memuru İsmet Ergene ve Hatice Gürsel'in refakat etmeleri; Bakanlar Kurulunca 29.01.1966 tarihinde kararlaştırılmıştır. *BCA,030-18-01-02-192-6-16*.

¹⁹⁴ Tombuş, *a.g.e.*, s.170.

¹⁹⁵ Cevdet Sunay, Adalet Partisi iktidara geldiğinde diğer komutanlarla birlikte Adalet Partisi'ni ziyaret edip kutlayan saygın bir komutandır. Ayrıca Talat Aydemir'in darbe girişimlerine karşı tavrını göstermiştir. Bu özellikleriyle Sunay, demokrasiye saygılı bir insandır. Bundan dolayı Adalet Partililer, Cumhurbaşkanı'nın Cevdet Sunay olması düşüncesindedir. Cüneyt Arcayürek, “*Açıkıyor, Süleyman Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi, 1965-1971*”, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s.92-95.

¹⁹⁶ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.174; *Milliyet*, 29 Mart 1966, s.1.

¹⁹⁷ Ümit Cizre, *AP- Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.74.

¹⁹⁸ *Yeni İstanbul*, 29 Mart 1966, s.1.

Fakat garip olan şudur ki yapılan bu oylamada Cumhurbaşkanlığına aday bile olmayan Bilgiç'e, bir oy verilmiştir¹⁹⁹.

Bilgiç'e göre Sunay, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tamamen meclis iradesi ile ve gizli oy açık sayım esasına göre Cumhurbaşkanı seçilmiştir²⁰⁰. Ordu, Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesini iyi niyetli bir hareket olarak değerlendirmiştir²⁰¹. Sunay, geniş çevrelerce destek görmekle birlikte, şartların öne çıkardığı bir aday olmuştur²⁰². Cumhurbaşkanlığı seçimi tamamlanmış ve Sunay, görevine başlamıştır. Fakat Birinci Demirel Hükümeti'nin kabinesinden memnun olmayan Bilgiç, hükümetin revizyon geçirmesinin gerekli olduğu düşüncesini sürdürmektedir. Bilgiç'in bu düşüncesinin devam etmesi üzerine Demirel, sert bir açıklama yapmış ve partiyi kaç kişinin yöneteceğini, bu konuda Bilgiç'in ileri gittiğini, hükümet ve parti adına konuşma hakkının kendisine ait olduğunu, artık bunlara bir son verilmesi gerektiğini ifade ederek Bilgiç'e tepkisini dile getirmiştir²⁰³. Demirel'in bu sözleri, Adalet Partili milletvekilleri arasında çeşitli yorumlara sebep olmuş, hatta Bilgiç'in partiden ihraç edilebileceği yorumları da yapılmıştır.

Bu yorumlar üzerine Bilgiç de sert bir çıkış yapmış ve “*ihraç etsinler de görelim bakalım*”²⁰⁴ diyerek, bir nevi meydan okumuştur. Ayrıca Bilgiç, kendisini sevmeyenlerin bulunmasının da doğal olduğunu dile getirmiştir. Bilgiç'in bu çıkışı az da olsa olayların seyrini değiştirmiştir. Daha önce teklif edilen *Milli Eğitim Bakanlığı* görevini kabul etmeyen Bilgiç'e, 1967 yılının Mart ayında Demirel, *Ulaştırma Bakanlığı*'nı teklif etmiştir. Demirel, bu teklifi yaparken *Ulaştırma Bakanı*'nın *Milli Güvenlik Kurulu Üyesi* olduğunu da belirtmiştir. Bunun üzerine Bilgiç, Demirel'in teklifini kabul etmiş²⁰⁵ ve 1 Nisan 1967 tarihinde Ulaştırma Bakanı olarak göreve

¹⁹⁹ Menderes Çınar, *Türk Parlamento Tarihi, (TBMM-XIII. Dönem 1965-1969)*, I. Cilt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:147, TBMM Basımevi, Ankara 2012, s.225

²⁰⁰ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.269.

²⁰¹ Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilme süreci Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde; gerilimi en az ve en olaysız Cumhurbaşkanlığı seçimi olmuştur; Ertunç, *a.g.e.*, s.138.

²⁰² Çınar, *a.g.e.*, s.224.

²⁰³ *Milliyet*, 27 Mart 1966, s.1-7.

²⁰⁴ *Milliyet*, 28 Mart 1966, s.1-7.

²⁰⁵ Bilgiç Ulaştırma Bakanlığını kabul etme sürecini şu şekilde aktarmıştır: “*Demirel 1967 yılının Mart ayında bana Ulaştırma Bakanlığını teklif etti. O zaman yazıhane olarak kullandığım bir apartman dairesinde 40-45 kadar senatör ve milletvekilleri arkadaşımınla müzakere ettikten ve onların onayını aldıktan sonra teklifi kabul ettim*”. Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.179.

başlamıştır²⁰⁶. Ulaştırma Bakanı olan Bilgiç, göreve başlar başlamaz bir genelge yayımlayarak, heyecan ve gayretle çalışmalara devam edilmesini istemiştir. Bilgiç, Ulaştırma Bakanlığı süresince önemli hizmetlere imza atmıştır²⁰⁷. Ayrıca Bilgiç, bu aşamadan sonra parti içi muhalefetin devam etmemesi gerektiği düşüncesi ile bir açıklamada bulunmuş ve “*Süleyman Bey ile aramızda herhangi bir kırgınlık yoktur*”²⁰⁸ diyerek, özellikle basına birlik ve beraberlik içerisinde oldukları mesajını vermiştir.

Bilgiç, her ne kadar birlik ve beraberlik mesajları verse de genel başkanlık meselesi ile ortaya çıkan, meclis başkanlığı seçiminde kendisini hissettiren, 1965 seçimlerinden sonra kabine oluşumunda patlak veren Demirel-Bilgiç anlaşmazlığı hızını ve etkisini arttırarak devam edecektir. Hatta öyle ki Bilgiç ve Demirel’in basına birlikte pozlar vermesi, parti çalışmalarına birlikte katılmaları ve hem Bilgiç, hem de Demirel’in beraberlik açıklamaları etkili olmayacaktır.

29 Kasım 1968 tarihinde yapılacak olan Adalet Partisi’nin Dördüncü Genel Kongresi öncesinde Demirel ve Bilgiç, kongreye tek liste ile gidilmesi konusunda anlaşmıştır. Fakat Demirel, kendisini destekleyenlerin isteğine uyarak kongreye tek liste ile gitmekten vazgeçmiş ve kendi listesini hazırlamıştır²⁰⁹. Demirel’in bu hareketi üzerine, Bilgiç de altı kişilik bir liste hazırlayarak Demirel’e sunmuştur. Fakat Demirel; *Bilgiç, Sükan, Bilgehan, Turgut, Erdem ve Tekin*’den oluşan listeyi kabul etmemiş ve “*iznim olmadan Genel İdare Kuruluna yeni bakan giremez*” diyerek tepki göstermiştir. Demirel’in tepkisine rağmen Bilgiç, “*biz ya altı kişi birden gireriz, ya da hiç birimiz girmeyiz, kader birliği yaptık listeyi değiştirmeyiz*” demiştir. Bu cevap üzerine Demirel, “*o halde bakanlıktan hepiniz istifa edersiniz*”²¹⁰ deyince, kılıçlar çekilmiş ve artık geri dönüşü olmayan bir yola girilmiştir.

²⁰⁶ *Milliyet*, 2 Nisan 1967, s.1.

²⁰⁷ Ulaştırma Bakanlığı süresince Bilgiç; Fransızlarla dizel lokomotif konusunda know-how anlaşmasının yapılmasını sağlamış, Haydarpaşa- Gebze arasında çift hat demiryolu inşaatını başlatmış, Ankara-Haydarpaşa arasında sinyalizasyon çalışmalarını başlatmıştır. Pendik tersanesinin temelini atıp, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Turgut Özal’ı İsviçre’ye beraberinde götürerek “*Sülzer Gemi Motorları Sanayii*” ile ortaklık antlaşması imzalamıştır. Ankara Kocatepe Camii’nin temelini bizzat kendisi atmıştır... Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.181-184.

²⁰⁸ *Milliyet*, 4 Nisan 1967, s.1.

²⁰⁹ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.188-189.

²¹⁰ *Milliyet*, 4 Aralık 1968, s.1-7.

Adalet Partisi'nin 1965-1969 döneminde izlediği politika, ekonomik kalkınmayı teşvik etme ve sosyal adaletin sağlanmasına yönelik şekillenmiştir. Yine Adalet Partisi 27 Mayıs 1960 darbesinin etkilerinin ortadan kaldırılması, özellikle eski Demokrat Partililerin affedilerek itibarlarının iade edilmesini amaç edinmiştir²¹¹. Bu amaca istinaden Bilgiç ve arkadaşları, 12 Ekim 1969 seçimleri öncesi, eski Demokrat Partililerin siyasi haklarının geri verilmesini istemiş ve Türk politikasını uzun süre meşgul eden eski Demokrat Partili milletvekillerinin siyasi haklarının iadesi ile ilgili anayasa değişikliği yapılmıştır. Bu anayasa değişikliği, 24 ret ve 126 kabul oyu ile meclisten geçmiştir²¹². Böylece 27 Mayıs 1960 darbesi ile siyasi haklarını kaybeden eski Demokrat Partililer seçme ve seçilme haklarına tekrar kavuşmuştur²¹³.

12 Ekim 1969 seçimleri öncesi Adalet partisi içerisinde birlik ve beraberlik ortadan kalkmış, parti içi çekişmeler hız kazanmış ve parti içi huzursuzluk kendisini tüm gücüyle göstermiştir. Demirel, seçimlerde başarı sağlanabilmesini birlik ve beraberlik içerisinde olmaya bağlamış ve bu sebeple parti içi birlik ve beraberlik çağrısında bulunmuştur. 12 Ekim 1969 genel seçimlerine böyle bir ortam içerisinde gidilmiştir.

2.5. 1969 Genel Seçimleri ve Bilgiç'in Partiden Ayrılması

12 Ekim 1969 genel seçimlerinde, Adalet Partisi tek başına iktidara gelmiş ve 450 milletvekilinden 259'unu kazanarak parlamentoda büyük bir çoğunluk sağlamıştır²¹⁴. Bilgiç, bu seçimde Adalet Partisi İstanbul Milletvekili seçilerek meclise girmiştir²¹⁵. 1969 seçimlerine katılım oranı düşük olmuştur. Buna rağmen, Adalet Partisi %51, Cumhuriyet Halk Partisi %33 oranında oy almıştır. Böylelikle Cumhuriyet Halk Partisi oy oranı ve milletvekili sayısını arttırarak mecliste daha da güçlenmiştir²¹⁶. Seçim sonuçları Adalet Partisi'nin zaferi gibi görünse de, Cumhuriyet Halk Partisi'nin daha kârlı olduğu gerçektir²¹⁷. Çünkü Cumhuriyet Halk Partisi, 1965 seçimlerine göre 56 milletvekili fazla çıkarmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu başarısına rağmen,

²¹¹ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, Çeviren, Ceren Elitez, İstanbul 2011, s.164.

²¹² Arcayürek, *a.g.e.*, s.263-264; *Akşam*, 5 Kasım 1969, s.1-7.

²¹³ *Hürriyet*, 7 Kasım 1969, s.1.

²¹⁴ *Hürriyet*, 15 Şubat 1970, s.1; Turgut, *a.g.e.*, s.220.

²¹⁵ BCA, 030-01-47-283-4; Bkz. Ek 6.

²¹⁶ *Milliyet*, 13 Ekim 1969, s.1; *Ulus*, 13 Ekim 1969, s.1.

²¹⁷ Kıvanç, *a.g.e.*, s.5.

Adalet Partisi sadece 1 milletvekili fazla çıkarabilmiştir²¹⁸. Seçim sonuçları üzerinde yorum yapan Bilgiç, Adalet Partisi'nin oy kaybetmesinin sebeplerinin araştırılması gerektiğini söylemiş fakat Bilgiç'in bu sözleri, Adalet Partili milletvekilleri arasında “*Büyük zaferi küçümsemek*” olarak yorumlanmış ve tepki çekmiştir²¹⁹. Filiz Demirci Güler'e göre, Adalet Partisi'nin oy oranındaki düşüşün sebebi Adalet Partili seçmenin sandığa gitmemesinden kaynaklanmıştır. Adalet Partisi'nin oy kaybı ile seçime katılma oranındaki düşüşün aynı olması, sandık başına gitmeyenlerin Adalet Partili seçmenler olabileceği yorumlarına sebep olmuştur²²⁰.

Adalet Partisi'nin seçim zaferi, hem parti içi hem de ülke çapındaki sıkıntıları önlemeye yetmemiş, öyle ki Demirel'in yapmış olduğu, parti içi birlik ve beraberlik açıklamaları da etkili olmamıştır²²¹. Seçim sonuçları, Adalet Partisi içerisinde ciddi bir hareketlenmeye neden olmuş, parti içerisindeki ayrılık ve mücadele artık halk tarafından da kabul edilir derecede aşikâr olmuştur. Hatta Demirel, yapmış olduğu grup konuşmasında, bir parti de iki baş olmadığını söyleyerek kendisine muhalif olan Bilgiç ve ekibine tepki göstermiştir²²². Demirel'in bu sözleri, aslında yeminlilerin de isteği olan, Bilgiç grubunun partiden tasfiye edileceği yorumlarına neden olmuştur. Olaylar öyle büyümüş ki Adalet Partisi içerisindeki birlik ve beraberliği Bilgiç'in bozduğunu düşünen bir üniversite öğrencisi, Bilgiç'in evine bomba koymuş ve Bilgiç'i uyarmak istediğini söylemiştir²²³.

1969 seçimlerinden sonra Demirel'in ilk hedefi, parti içerisinde Bilgiç liderliğindeki grubu temizlemek olmuş ve Demirel bunu da açıkça ifade etmiştir. Demirel, “*ilk iş olarak içimizdeki aşırı uçlar temizlenecek*” diyerek harekete geçmiştir²²⁴. 1969 genel seçimlerinden sonra Demirel, oluşturduğu kabinede Bilgiç ve ekibinden bir tek kişiye bile yer vermemiştir. Demirel, kabineyi sadece kendisine yakın

²¹⁸ *Ulus*, 15 Ekim 1969 s.1.

²¹⁹ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.202.

²²⁰ Filiz Demirci Güler, *Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay (Adalet Partisi)*, TODAİE Yayınları, Ankara 2003, s.75.

²²¹ Demirel, *a.g.e.*, s.58; *Milliyet*, 10 Aralık 1968, s.1.

²²² *Milliyet*, 12 Kasım 1969, s.1-7.

²²³ Bilgiç'in evine bomba koyan İstanbul Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi son sınıf öğrencisi İhsan Aslan'dır. *Milliyet*, 17 Aralık 1969, s.4.

²²⁴ *Akşam*, 28 Aralık 1969, s.5.

olan yeminliler grubundan oluşturmuştur²²⁵. Bu durum, Bilgiç ve ekibini çok şaşırtmıştır. Demirel, ikinci kabinesini oluştururken Ragıp Gümüşpala'nın vefatından sonra, genel başkanlık meselesi ile ortaya çıkan ve kendisine muhalif kalmış, başladığı mücadeleden de vazgeçmemiş olan Bilgiç ve arkadaşlarını, tamamen dışarıda bırakmıştır. Demirel'in, sadece yeminliler grubundan oluşturduğu İkinci Demirel Hükümeti, 12 Kasım 1969 tarihinde oylamaya katılan 428 milletvekilinden 263'ünün oyu ile güvenoyu almıştır.²²⁶

Bilgiç ve arkadaşlarının kabinenin ilanından sonraki yorumları, “olumsuz ve soğuk bir kabine olarak görmektedir. Ayrıca bu kabinenin uzun yaşayamayacağını düşünüyoruz” şeklinde olmuştur. Ayrıca Bilgiç, yenilgiyi kabul etmediğini, aksine mücadeleye devam edeceğini sözlerine eklemiştir²²⁷. Yeni kurulun kabineden rahatsızlık duyan sadece Bilgiç ve arkadaşları değildir. *Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Yusuf Azizoğlu*'nun kabine hakkındaki yorumu çok ilginçtir. Şöyle ki; “Başbakan günlerce sormuş soruşturmuş, incelemiş. Kim neden anlamıyorsa onu tespit etmiş ve bakanlıkları bu surette tevzi etmiştir”²²⁸ ifadeleri ile yeni kabine hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. *Korkut Özal* ise ilerleyen tarihlerde *Milliyet Gazetesine* vereceği bir röportajda, İkinci Demirel Hükümeti için şu yorumlarda bulunacaktır.

“Yeni kurulan hükümette milliyetçi kanattan bir tane bakan yok. Yani Mehmet Turgut, Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan ve diğerleri... Hepsi saf dışında kalmış, Süleyman Bey hepsini tasfiye etmiş. Yeni kurulan hükümet liberal bir yapıdan oluşmuş... 256 milletvekili olan bir partinin bu duruma düşmesi bana o kadar ters geldi ki daha sonra Demirel'e niye böyle yaptınız diye sordum, Demirel de bana mecbur olduğunu söyledi...”²²⁹.

Korkut Özal'a göre Demirel, siyasi hayatının en yanlış hareketini yapmıştır. 1969 seçimlerinden sonra, Bilgiç ve ekibinin gücünü kırarak kendisine yakın isimlerle çalışmak isteyen Demirel'e, parti içerisinde bir “karşı çıkış” görülmüştür. Böylelikle

²²⁵ Arcayürek, a.g.e., s.263-264; *Akşam*, 4 Kasım 1969, s.1; *Hürriyet*, 4 Kasım 1969, s.1; Bkz. Ek 7.

²²⁶ *Milliyet*, 13 Kasım 1969, s.1.

²²⁷ *Hürriyet*, 4 Kasım 1969, s.1; *Akşam*, 26 Ekim 1969, s.1.

²²⁸ *Milliyet*, 4 Kasım 1969, s.11.

²²⁹ *Milliyet*, 9 Temmuz 1994, s.9.

Demirel'e muhalif kişiler, Bilgiç liderliğinde gerçekleşen bir eylem planını, iç siyaset sahnesine sokmaya çalışmıştır²³⁰.

7 Kasım 1969 tarihinde düzenlenen Adalet Partisi Ortak Grup Toplantısında Hükümet Programının okunması ve müzakere edilmesine, Bilgiç ve ekibinden kimse katılmamıştır²³¹. Bu olay, Bilgiç ve arkadaşlarının Demirel ve çevresine karşı ilk direnişi olmuştur. Demirel ve Bilgiç arasındaki anlaşmazlık hız kesmeden devam etmiş ve 7 Ocak 1970 tarihinde yapılan Genel İdare Kurulu'nda iyice belirgin bir hal almıştır²³². Demirel başkanlığında toplanan Genel İdare Kurulu; *Cevat Önder, Ethem Kılıçoğlu, Arif Hikmet Yurtsever, Sabahattin Günday ve Kemal Vehbi Gülü* parti tüzüğüne aykırı davranışlarda bulundukları gerekçesi ile kesin ihraç talebiyle Haysiyet Divanı'na sevk etmiştir.²³³

Bu olay üzerine Adalet Partisi içerisinde, “*Menderes'in avukatı, usta hatip*” unvanıyla tanınan *Talat Asal*, bir konuşma yapmıştır. Asal, ihracı istenen arkadaşlarının kuruluşundan itibaren Adalet Partisi'ne büyük hizmetlerinin olduğunu ve parti için canla başla çalıştıklarını vurgulamıştır. Yine Asal, arkadaşlarının ihraçlarına böyle kısa bir zaman içerisinde karar verilmesinin doğru olmadığını ve hazırlanan dosyaların tetkiki için zamana ihtiyaç olduğunu, bu sebeple toplantının tehir edilmesini istemiştir²³⁴. Asal'ın bu isteğini toplantıya başkanlık eden Demirel hemen oylamaya koymuş ve teklif reddedilmiştir. Bu olay üzerine Yüksel Menderes, sert bir konuşma yaparak kararı şu şekilde eleştirmiştir;

“1945 tarihinde başlayan demokratik halk hareketi, şahıs ve zümre diktasına karşı olmuştur. Bugün ise bizim hareketimiz, bir şahsa ve şahsa yemin eden zümreye karşıdır. Siz ve size yemin edenler, demokratik prensiplere aykırı hareket etmektedirler. Bizim tutumumuz ve size yemin eden zümrenin tutumu, partiye ve memlekete fayda getirmeyecektir. Bu tutum, Adalet Partisi Büyük Kongresi'nin kararlarına da aykırıdır... Adalet Partisi'nin kuruluşundan itibaren partiye büyük hizmetleri olan şahısları, planlı bir şekilde tasfiye hareketinin başlangıcı ile karşı

²³⁰ Arcayürek, a.g.e., s.91-92.

²³¹ *Milliyet*, 7 Kasım 1969, s.1-11.

²³² Kıvanç, a.g.e., s.11-17.

²³³ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.203-204; *Milliyet*, 8 Ocak 1970, s.1-11.

²³⁴ Kıvanç, a.g.e., s.18-19.

karşıya bulunmaktayız. Tasvip etmediğimiz bu hareket karşısında sizi kaderinizle baş başa bırakarak toplantıyı teessürle terk ediyoruz”²³⁵.

Yüksel Menderes’in bu konuşmasından sonra, *Sadettin Bilgiç, Yüksel Menderes, Talat Asal, Mehmet Turgut, Ali Naili Erdem, Faruk Sükan ve Cevat Önder* Adalet Partisi Genel İdare Kurulu toplantısını terk etmiştir. Daha sonra bir açıklama yapan Bilgiç, “*Biz Genel İdare Kurulu’nda lazım geleni yaptık bir iki gün bekleyelim*” demiştir²³⁶. Her ne kadar Bilgiç, bekleyelim dese de zaman hızlı bir şekilde Demirel lehine işlemektedir.

Artık Bilgiç ve Demirel, kılıçları çekmiş ve geri dönüşü olmayan bir yola girilmiştir. Bilgiç ve arkadaşları uygulamaya koyacakları yeni strateji için iki yöntem düşünmüştür. Bunlardan biri, mecliste yapılacak olan bütçe oylanmasında muhalefet partisiyle birlikte kendi partilerinin bütçesine kırmızı oy kullanmak, diğeri ise bir gensoru önergesiyle mecliste yapılacak oylamada hükümeti destekten mahrum bırakmaktır²³⁷. Bu iki görüş üzerinde toplantılar düzenlenir ve yapılan toplantıların sonucunda çoğunluk, Demirel ve arkadaşlarının uyarılması kararını almıştır. Demirel’e, tek taraflı hareket etmemesi ve ihraçların durdurulması için bir muhtıra verilmiş ve bu muhtıra “*72 ler Muhtırası*” olarak siyaset tarihimize geçmiştir.

2.6. Bilgiç ve 72’ler Muhtırası

1970 yılının ilk günlerinden itibaren Adalet Partisi içerisinde yer alan parti içi muhalefet, güç kazanarak ciddi bir hizipleşmeye doğru gitmiştir. Bazı Adalet Partili üyelerin haysiyet divanına sevk edilerek partiden ihraç edilmeleri, Bilgiç liderliğindeki parti içi muhalefeti iyice alevlendirmiştir²³⁸. Öyle ki Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, partinin parçalanmasını önlemek amacıyla harekete geçmiş ve 9 Ocak 1970 tarihinde Çankaya Köşkü’nde Bilgiç ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Sunay ve Bilgiç arasında gerçekleşen bu görüşmede Bilgiç, Cumhurbaşkanı Sunay’a; Demirel’in parti içinde “*tek adam*” olma temayülünde olduğunu, tenkitlere tahammül edemediğini, parti içinde demokrasinin kalmadığını ve bu sebeple de sonuna kadar mücadeleye

²³⁵ Demokratik Parti, *72’ler Hareketi ve Demokratik parti*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara 1971, s.6-8; *Milliyet*, 8 Ocak 1970, s.11.

²³⁶ *Milliyet*, 8 Ocak 1970, s.11.

²³⁷ Kıvanç, *a.g.e.*, s.20.

²³⁸ Demirel, *a.g.e.*, s.58.

devam edeceklerini söylemiştir. Cumhurbaşkanı Sunay ise Bilgiç'e, parti içindeki ihtilafın yine parti içinde halledilebileceğini söyleyerek, partinin parçalanma yoluna gidilmesinden kaçınılması gerektiği tavsiyelerinde bulunmuştur²³⁹.

Adalet Partisi içerisinde devam eden muhalefet, Cumhurbaşkanı Sunay'ın devreye girmesine rağmen etkisini hızla sürdürmektedir. *Cevat Önder* ve *Ethem Kılıçoğlu* Adalet Partisi'nden ihraç edilen ilk isimler olmuştur. Özellikle Kılıçoğlu'nun başlattığı, "*dosyalı muhalefet*" sloganı ile bilinen ve Demirel'in kardeşleri ile ilgili yolsuzluk dosyalarını içeren hareket, partiden ihracına sebep olmuştur²⁴⁰. Kısa süre içerisinde şiddetlenen olaylar, 17 Ocak 1970 tarihinde 72 milletvekilinin imzasını taşıyan bir muhtıranın Demirel'e verilmesine sebep olmuştur. Hazırlanan bu muhtıra²⁴¹ Adalet Partili milletvekillerinden; *İzmir milletvekili Şükrü Akkan*, *Elazığ milletvekili Samet Gündoğan*, *Konya milletvekili Özer Ölçmen* ve *Orhan Davut* tarafından kapalı bir zarf içerisinde *Adalet Partisi Özel Kalemine* bırakılmıştır²⁴².

Adalet Partili muhalif milletvekillerinin, "*manada ağır, üslupta nazik*" olduğunu belirttikleri ve Genel Başkan Demirel'e verdikleri bu muhtırada: "*Demirel'in partide tarafsız bir şekilde hareket etmesi, partinin bölünmesine doğru giden çatışmayı önlemesi için gayret etmesi ve Demirel'den, partideki ihraç mekanizmasının durdurulması*" istenmiştir²⁴³. Ayrıca, Partinin şahıs ve zümre hâkimiyetine girme tehdidi içinde olduğu iddia edilmiş, Adalet Partisi'nin bağdaştırma, birleştirme ve uzlaştırma gibi özelliklerden giderek uzaklaştığı ileri sürülmüştür²⁴⁴. Bu metnin altına 72 senatör ve milletvekili imza atmıştır.

Adalet Partisi Başkanlık Divanı, 72'ler Muhtırasını gayri resmi olarak görüşmüş fakat muhtıra ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. Demirel ise, parti içi meselelerle ilgili olarak, partinin meşru platformu dışında hiçbir münakaşaya girmeyeceğini söylemiş ve "*biz muhtıra ile görüşmeyiz*" diyerek tavrını net bir şekilde

²³⁹ *Milliyet*, 12 Şubat 1970, s.1-11.

²⁴⁰ Komşuoğlu, *a.g.e*, s.158.

²⁴¹ Adalet Partili 72 Milletvekili tarafından Demirel'e verilen Uyarı Mektubudur. Muhtıranın tamamı için; Bkz. Ek 8.

²⁴² *Milliyet*, 18 Ocak.1970, s.1.

²⁴³ Hüseyin Çavuşoğlu, *Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti, (1970-1980)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.17; *Milliyet*, 18 Ocak.1970, s.1.

²⁴⁴ Demokratik Parti, *72'ler Hareketi ve Demokratik parti...*, s.16.

ortaya koymuştur²⁴⁵. Yine Demirel, “*Partinin muayyen bir fikri, programı, tüzüğü vardır. Koalisyon ortağı gibi çağrıda bulunmanın, ne yeri ve ne de bu şekilde hareket etmeye lüzum vardır*”²⁴⁶ diyerek, muhtırayı veren 72 milletvekiline tepkisini dile getirmiştir.

Muhtıra, Demirel tarafından dikkate alınmamıştır. Böylelikle Adalet Partisi Genel İdare Kurulu üyelerinden ve partinin önde gelen isimlerinden; *Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Yüksel Menderes, Mehmet Turgut, Cihat Bilgehan ve Ali Naili Erdem*, partinin çeşitli kademelerinde yapılan tasfiye hareketlerini tasvip etmediklerini belirterek, genel idare kurulu üyeliklerinden istifa etmiştir²⁴⁷.

Yetmiş iki imzayla verilen muhtıradan sonra, Adalet Partisi içerisindeki gelişmeler yeni bir döneme girmiştir. Yumuşak bir dil ile verilen muhtırada; ihraçların durdurulması, teşkilattaki ayaklanmaların kaldırılması ve Demirel’in birleştirici bir rol üstlenmesi istenmiştir. Muhtıranın sonunda, talep edilen isteklerin yerine getirilmemesi halinde, parti içerisinde bir kopma hareketinin gerçekleşeceği hakkında ipucu cümlelere yer verilmiştir²⁴⁸.

Muhtıra verilmiş fakat olumlu bir sonuç alınamamıştır. Muhtıradan olumlu bir sonuç alınamadığı gibi Demirel’e karşı Bilgiççiler artık gemileri yakmıştır. Adalet Partisi içerisinde gerçekleşen bu olay, eski Demokrat Partililerin desteği ile parti içi muhalefetin lideri Bilgiç önderliğinde oluşan ve 41’ler olarak adlandırılan bir grubun oluşmasına sebep olacaktır²⁴⁹. Demokratik Parti’nin kuruluşuna yol açacak bu süreç, 11

²⁴⁵ *Akşam*, 13 Ocak 1970, s.1; *Milliyet*, 18 Ocak 1970, s.1-11.

²⁴⁶ *Milliyet*, 19 Ocak.1970, s.11.

²⁴⁷ *Akşam*, 5 Şubat 1970, s.1-7; *Milliyet* 23 Ocak.1970, s.1-11.

²⁴⁸ *Hürriyet*, 19 Ocak 1970, s.1.

²⁴⁹ 72 ler muhtırasını imzalayan ve bütçede ret oyu verdikten sonra Adalet Partisi’nden ihraç edilen 41 milletvekili şunlardır: Sadettin Bilgiç (İstanbul Milletvekili), Yüksel Menderes (Aydın Milletvekili), İbrahim Abak (İstanbul Milletvekili), Adnan Akarca (Muğla Milletvekili), Şükrü Akkan (İzmir Milletvekili), Hasan Basri Albayrak (Rize Milletvekili), Sami Arslan (Denizli Milletvekili), Talat Asal, Samsun Milletvekili), Ata Bodur (Ordu Milletvekili), Rasim Cinisli (Erzurum Milletvekili), N. İsfendiyar Çakıroğlu (Trabzon Milletvekili), Süleyman Çiloğlu (Antalya Milletvekili), Ömer Eken (Antalya Milletvekili), Hüsamettin Akmumcu (Isparta Milletvekili), Bahri Dağdaş (Konya Milletvekili), İlhan Darendelioğlu (İstanbul. Milletvekili), M. Fevzi Güngör (İstanbul. Milletvekili), Abdurrahman Şeref Laç (İstanbul Milletvekili), Osman Özer (İstanbul Milletvekili), Vehbi Engiz (Kocaeli Milletvekili), Samet Güldoğan (Elazığ Milletvekili), İhsan Gürsan (İzmir Milletvekili), Güngör Hun (Sakarya Milletvekili), Mustafa Kubilay İmer (Konya Milletvekili), Necati Kalaycıoğlu (Konya Milletvekili), Baha Müderrisoğlu (Konya Milletvekili), Hasan Korkmazcan (Denizli Milletvekili), Sezai Ergun (Konya Milletvekili), Özer ölçmen (Konya Milletvekili), Hilmi Türkmen (İçel Milletvekili), Kemal Ziya Öztürk (Aydın Milletvekili), Mevlüt Yılmaz (Balıkesir Milletvekili), Vehbi Sınmaz (Manisa Milletvekili), Faruk Sükan

Şubat 1970 tarihinde yapılan Adalet Partisi'nin bütçe oylamasında kendisini göstermiş ve Demirel, kendi partisine mensup milletvekillerinden 41 milletvekilinin bütçeye olumsuz oy vermesi ile oldukça zor durumda kalarak istifa etmiştir²⁵⁰. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan oylama sonucu bütçe, 214 kabul oya karşı 224 kırmızı oyla reddedilmiştir²⁵¹. Türk siyasetinde eşi ve benzeri görülmemiş bir olay olarak siyaset tarihine geçen bu olay, parti tutarlılığının zedelenmesi açısından büyük önem taşımaktadır²⁵².

Adalet Partisi içerisindeki parti içi muhalefetin lideri olan Bilgiç, bütçenin reddi olayından sonra bir açıklama yapmıştır. Bilgiç, yapmış olduğu bu açıklamada; hükümete karşı oldukları için ret oyu kullandıklarını, Demirel'in değiştiği takdirde oluşturulan kabineye güvenoyu vereceklerini ve yeni kurulacak kabinede de hiçbir arkadaşının görev almayacağını dile getirmiştir. Bilgiç, açıklamasında şu cümlelere yer vermiştir; *"Biz hükümet ile pazarlık içerisinde değiliz. Fikir anlaşmazlığımız olduğu için onlardan ayırırız. Başbakanlık için de bir adayımız yoktur. Elbette parti içerisinde bir aday çıkar"*²⁵³, *"Demirel'den başka herkesi destekleriz"*²⁵⁴ *"Demirel gider ihtilaf biter"*²⁵⁵ ifadeleri ile Demirel'e karşı sert tepki göstermiştir. Ayrıca Bilgiç, *"biz her şeye rağmen Adalet Partisi'nden ayrılmamak ve partiyi ayakta tutmak için çalıştık. Demirel'in çekilmesi mukadderdir. Demirel ya istifa yoluyla, ya da parlamento yoluyla düşürülecektir. "Benden başka bir alternatif yoktur" havasını yaratmak gayreti içinde bu ihraçlar yapılmaktadır"*²⁵⁶ diyerek de bütçeye kırmızı oy vermelerinin sebebinin bizzat Demirel'in kendisine bağlamıştır.

Bütçe oylamasında ret oyu veren Adalet Partili milletvekilleri bir açıklama yaparak Adalet Partisi ile siyaset haline gelen felsefe ve mefkûreye bağlı olduklarını ve bunun sebebinin de Adalet Partisi'nin yapı, inanç ve metot bakımından 1946 da

(Konya Milletvekili), Hüseyin Abbas (Tokat Milletvekili)İhsan Tomuş (Çorum Milletvekili), Turgut Topaloğlu (İstanbul Milletvekili), Mehmet Turgut (Bursa Milletvekili), Ali Naki Üner (İzmir Milletvekili), Mehmet Ersoy (Kütahya Milletvekili), M. Orhan Daut (Manisa Milletvekili); Demokratik Parti, 72'ler Hareketi ve Demokratik parti..., a.g.e., s.211-212.

²⁵⁰ Çavdar, a.g.e., s.172; Akşam, 14 Şubat 1970 s.1

²⁵¹ Hürriyet, 12 Şubat 1970, s.1; Milliyet 12 Şubat 1970, s.1; Akşam, 13 Şubat 1970, s.1.

²⁵² Bektaş, a.g.e., s.192.

²⁵³ Milliyet, 13 Şubat 1970, s.1-11.

²⁵⁴ Akşam, 12 Şubat 1970, s.1.

²⁵⁵ Akşam, 14 Şubat 1970, s.7.

²⁵⁶ Milliyet, 27 Haziran 1970, s.1-11.

başlayan milli demokratik düşüncenin devamı olduğunu belirtmişlerdir²⁵⁷. Açıklamanın devamında; Türk Milleti'nin şahıs ve zümre hâkimiyeti yerine, insan haysiyetini ve hukuka dayalı devlet idaresini seçtiğini, fakat Demirel'in böyle bir dava ile hissi ve fikri bir yakınlığının olmadığını ve Demirel'in düzenlediği son tasfiyelerin, bu gerçeği ortaya koyduğunu söylemişlerdir. Özellikle Adalet Partisi içerisindeki muhalefetin sebebini, Demirel'in, partinin felsefe ve mefkûresinden mahrum olmasına bağlamışlardır.

“Bizler; Demirel'in liderliğine daima rıza gösterdik. Partinin selameti için kendisinin demokrasilerde görülen liderlik vasıflarını ve bir lider gibi hareket etmesini sabırla bekledik. Eğer ki Demirel; demokratik, şahsiyetli ve açık fikirli insanlara tahammül gösterebilseydi, bu hataları bir noktada durdurmak hatta hataların girdabına düşmemek imkânı bulunabilirdi. Fakat Demirel, bunu yapmamıştır... Sayın Demirel, önce gayri resmi olarak ve samimiyetle ikaz edilmiştir. Sonuç alınamayınca da ikazlar resmiyet kazanmış, parti organlarına getirilmiştir. Bütün bu gayretler karşısında Demirel, bir liderden beklenen olgun sabırlı ve anlayışlı tutuma girmemiş, aksine hırçın ve saygısız olmuştur... İmkânlarımız en masum ve meşru ölçüler içinde devam etmiş, imzalanarak verilen bir muhtıra, gayretlerimizin kilit noktasını teşkil etmiştir... Her biri Demirel gibi milletin reyi ile meclise gelmiş bulunan arkadaşlarımızın bu ölçülü davranışı, hiçbir karşılık görmemiştir... Mücadelemiz, bu güce inanmayan ve bu inançsızlığı sebebiyle parti üzerinde şahıs diktası tesis etmek gayretine düşen Sayın Demirel e karşıdır”²⁵⁸.

Adalet Partisi içerisindeki muhalif milletvekillerinin partiden ihraç edilmesini engellemek ve Demirel'in tek adam olma yolundaki ilerleyişini durdurmak için bütçe oylamasında verilen kırmızı oylar, parti içerisinde büyük hareketliliğe sebep olmuştur. Adalet Partisi Yönetim Kurulu, bütçeye kırmızı oy veren 41 milletvekilini, partiden kesin ihraç edilmeleri için haysiyet divanına sevk etmiştir. *Adalet Partisi Yönetim Kurulu Basın Sözcüsü Ahmet Çakmak*, bir açıklama yapmış ve bu açıklama da;

“1969 seçim beyannamemizde millete vadettiğimiz hususların gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla, hükümet programı esaslarına göre hazırlanan ve meclisin

²⁵⁷ Milliyet 14 Şubat 1970, s.1.

²⁵⁸ Demokratik Parti, 72'ler Hareketi ve Demokratik parti..., s.38-40.

güvenine mazhar olan bütçe kanunu tasarısına, yıllardır mücadele ettiğimiz CHP ile birleşerek, dünya tarihinde emsaline rastlanmayan bir şekilde kırmızı oy vermek suretiyle bütçe kanunun meclisten geçmesine mani olan 41 milletvekilin, parti tüzüğüne aykırı bulundukları gerekçesiyle, Adalet Partisi Yönetim Kurulunca, kesin ihraç talebiyle haysiyet divanına sevklerine ittifakla karar verilmiştir”²⁵⁹.

Adalet Partisi Basın Sözcüsü Ahmet Çakmak’ın bu açıklamasıyla, Yüksek Haysiyet Divanına sevk edilen ve bütçeye ret oyu veren 41 milletvekilinden 26’sı oy birliği ile partiden ihraç edilmiştir²⁶⁰. Başta Saadettin Bilgiç olmak üzere; “Faruk Sükan, Mehmet Turgut, Yüksel Menderes, Kemal Ziya Öztürk, Bahri Dağdaş, Rasim Cinisli, Hasan Korkmazcan, Mustafa Kubilay İmer, Adnan Akaran, Süleyman Çiloğlu, İhsan Tombuş, Sami Arslan, Hilmi Türkmen, İbrahim Abak, Turgut Topaloğlu, Şükran Akkan, Ali Naci Üner, Vehbi Engiz, Özer Ölçmen, Necati Kalaycıoğlu, Ata Bodur, Hasan Basri ve Talat Asal” partiden ihraç edilen milletvekilleridir²⁶¹.

Siyaset tarihinde eşi ve benzeri görülmemiş bu olaylar, Bilgiç ve Demirel arasındaki bütün köprüleri yıkmıştır. Bütçeye verilen kırmızı oy, aslında tam anlamıyla Demirel’in kendisine verilmiştir. Türk siyasetinde parti liderleri karşılaştıkları durum karşısında, partilerinin dizginlerini ellerinde tutmayı ve hâkimiyetlerine karşı çıkanları da etkisizleştirmeyi başarmıştır²⁶². Her partide olduğu gibi, Adalet Partisi içerisinde de yaşamı sürdürmenin ön şartı, liderin direktiflerine uymak olmuştur. Farklı görüşlere sahip olanlar ve bu farklı görüşleri savunanların parti içerisinde yaşatılması, bizzat parti lideri tarafından önlenmiştir²⁶³. Dolayısıyla ok yaydan çıkmış, Bilgiç ve ekibi yeni bir siyasi oluşumun içine girmiştir. Bu siyasi oluşumun en önemli mimarı ise Celal Bayar olacaktır.

²⁵⁹ Milliyet, 13 Şubat 1970, s.1-11.

²⁶⁰ Bilgiç, Adalet Partisi’nden ihraç edilen 41 arkadaşı ile birlikte yayınladığı bildiri de “Demirel ve karanlık işbirlikçilerine karşı yaptığımız bu tarihi mücadele, devlet idaresi, faziletli, namuslu, haysiyetli, ehil ellere geçinceye kadar artan bir şevkle devam edecektir” ifadeleri yer almaktadır. Uğur Mumcu, *Büyüklerimiz*, 33. Baskı, Uğur Mumcu Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s.18.

²⁶¹ Cumhuriyet, 26 Haziran 1970, s.1.

²⁶² İlter Turan, *Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları*, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No 45, Ekim 2011, s.3.

²⁶³ Bektaş, *a.g.e.*, s.196-197.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SADETTİN BİLGİÇ VE DEMOKRATİK PARTİ

3.1. Demokratik Parti'nin Kuruluşu ve Bilgiç

27-30 Kasım 1964 tarihlerinde düzenlenen Adalet Partisi Büyük Kongresi'nde Bilgiç'e karşı, Süleyman Demirel'in açık farkla Adalet Partisi Genel Başkanı seçilmesi, Bilgiç ve Demirel arasında siyasi bir rekabetin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu rekabet, her geçen gün etkisini arttırarak devam etmiş ve 1970 yılına gelindiğinde daha da belirgin bir hal almıştır. Adalet Partisi'nden bazı milletvekilleri partiden ihraç edilmiş ve bu olayı protesto etmek amacıyla Demirel'e 72 milletvekilinin imzasını taşıyan bir muhtıra verilmiştir. 11 Şubat 1970 tarihinde yapılan bütçe oylamasında, Adalet Partili 41 milletvekilinin bütçeye ret oyu vermesi Demirel Hükümeti'nin düşmesine sebep olmuştur. Bu olay üzerine Adalet Partili milletvekillerinin bir kısmı disiplin kurulu kararıyla partiden uzaklaştırılmış, bir kısmı da istifa etmiştir.

Adalet Partisi'nden 25 Haziran 1970 tarihinde ihraç edilen Bilgiç, bağımsız hareket etme fırsatına kavuşunca yeni bir partinin kurulması kaçınılmaz olmuştur. Bilgiç, 5 Eylül 1970 tarihinde *İstanbul Pera Palas* otelinde bu amaca yönelik bir basın toplantısı düzenlemiş ve Adalet Partisi yöneticilerinin, partiye gönül bağlayanlara ve partinin kuruluş felsefesine sırt çevirdiğini belirterek, içerisinde “*demokrat*” kelimesinin geçtiği yeni bir parti kuracaklarını açıklamıştır. Bilgiç, yeni kurulacak parti ile ilgili özetle şu açıklamalarda bulunmuştur.

“Yurt çapında yaptığımız gezilerde, vatandaşın yeni bir siyasi teşekkülün kurulmasını istediğini ve bunda zaruret gördüğünü tespit etmiş bulunmaktayız. Halk; oy verip iktidara getirdiği ve milletin refahına hizmet etmesini beklediği Adalet Partisi'nin; vasıf, felsefe ve kadro değiştirmesini, partinin kendisinden uzaklaşması olarak yorumlamaktadır. Türk halkının; artık Adalet Partisi yöneticilerinin milli demokratik ve hukuk devleti çerçevesi içinde müessir bir iradeyi gerçekleştiremeyeceği, siyasi ve sosyal huzuru sağlayamayacağı ve iktisadi istikrarı koruyamayacağı yolundaki kanaatte ittifak ettiği görülmektedir. Bizler, bugüne kadar milli şuurun temayülleri istikametinde hareket etmiş, memleketin ve halkın ortak arzusu istikametinde yönetilmesi gerekliliğine inanmış

kimseler olarak, vatandaşlarımızın görüşlerini değerlendirmekteyiz. Bu bakımdan, parlamenter nizamın kökleşmesinde ağırlığı bulunacak milliyetçi, maneviyatçı, sosyal adalet içinde milli huzuru gaye edinen, insan hak ve haysiyetini yüceltmek amacını taşıyan bir partinin kuruluş hazırlıkları içindeyiz”²⁶⁴.

Kurulacak olan yeni parti öncesinde bir durum değerlendirmesi yapan Bilgiç, parti kurulduktan sonra birçok milletvekilinin kendilerine katılacağını ve özellikle Demokrat Parti hareketine gönül verenlerin kendi saflarında birleşeceklerini dile getirmiştir. Bilgiç’in parti kuracağını açıklaması üzerine Demirel; parti kurmanın anayasal hak olduğunu ve isteyen herkesin parti kurabileceğini söylemiş, fakat Adalet Partisi düşmanlığı üzerine bir parti kurulduğu zaman ne olur, bunu da zaman gösterecektir²⁶⁵ diyerek, yeni kurulacak parti hakkında yorumda bulunmuştur.

Böylelikle, Adalet Partisi’nden ayrılan muhafazakâr grup; “devlet idaresinde millet iradesini hâkim kılma mücadelesi, siyasî tarihimizin en açık özelliğidir” diyerek, 18 Aralık 1970 tarihinde İçişleri Bakanlığı’na kuruluş dilekçelerini vermiştir²⁶⁶. Yüksel Menderes’in önerisiyle “Demokratik Parti” adını taşıyan parti, 69 kurucu tarafından Ankara’da kurulmuştur²⁶⁷. Demokratik Parti amblem olarak, “başparmağı açık sağ el”

²⁶⁴ Demokratik Parti, 72’ler Hareketi ve Demokratik parti..., a.g.e., s.57.

²⁶⁵ Milliyet, 11 Eylül 1970, s.1-9.

²⁶⁶ Akşam, 19 Aralık 1970, s.1; Milliyet, 19 Aralık 1970, s.1-9; Demokratik Parti, Program, 1973, s.11.

²⁶⁷ DP’nin Kurucular: Ferruh Bozbeyli (İstanbul Milletvekili), Yüksel Menderes (Aydın Milletvekili), İbrahim Abak (İstanbul Milletvekili), Adnan Akarca (Muğla Milletvekili), Şükrü Akkan (İzmir Milletvekili), Şevket Akyürek (İstanbul Senatörü), Hasan Basri Albayrak (Rize Milletvekili), Sami Arslan (Denizli Milletvekili), Talat Asal, Samsun Milletvekili), Ata Bodur (Ordu Milletvekili), Rasim Cinisli (Erzurum Milletvekili), N. İsfendiyar Çakıroğlu (Trabzon Milletvekili), Dr. Süleyman Çiloğlu (Antalya Milletvekili), Bahri Dağdaş (Konya Milletvekili), İlhan Darendelioğlu (İstanbul. Milletvekili), Haşan Değer (Diyarbakır Milletvekili), Hüsnü Dikeçligil (Kayseri Senatörü), Ekrem Dikmen (Trabzon Milletvekili), Vehbi Engjz (Kocaeli Milletvekili), Kadri Ergan (Sivas Milletvekili), Samet Gündoğan (Elazığ Milletvekili), İhsan Gürsan (İzmir Milletvekili), Ömer Lütfi Hocaoglu (Trabzon Senatörü), Mustafa Kubilay İmer (Konya Milletvekili), Necati Kalaycıoğlu (Konya Milletvekili), Hasan Korkmazcan (Denizli Milletvekili), Özer ölçmen (Konya Milletvekili), Cevat önder (Erzurum Milletvekili), Hilmi Türkmen (İçel Milletvekili), Vedat Önsal (Sakarya Milletvekili), Kemal Ziya Öztürk (Aydın Milletvekili), Vehbi Sınmaz (Manisa Milletvekili), Dr. Faruk Sükan (Konya Milletvekili), Ahmet Cemal Tarlan (Tekirdağ Senatörü), İhsan Tomuş (Çorum Milletvekili), Turgut Topaloğlu (İstanbul Milletvekili), Mehmet Turgut (Bursa Milletvekili), Ali Naki Üner (İzmir Milletvekili), Dr. Arif Hikmet Yurtsever (Bingöl Senatörü), Neriman Ağaoğlu (Manisa eski Milletvekili), Özcan Sabri San (Gümüşhane eski Milletvekili), Nurettin Bulak (İstanbul eski Milletvekili), Ziya Altınoğlu (İstanbul eski Milletvekili), Kaya Özdemir (İstanbul eski Milletvekili), Enver Kaplan (Kahramanmaraş eski Milletvekili), Celal Kılıç (İçel eski Milletvekili), Ahmet Mustafa oğlu (Erzurum eski Milletvekili), Hami Tezkan (Bolu eski Milletvekili), Şevki Yücel (Samsun eski Milletvekili), Seyfi Kurtbek (Sivas eski Milletvekili), Turhan Dilligil (Adana eski Milletvekili), Mutlu Menderes (Hukukçu ve Çiftçi), Dr. Cavit Köksal (Doktor),

şeklini kabul etmiştir²⁶⁸. Adalet Partisi içerisinde, Demirel'e karşı gelişen ve liderliğini Bilgiç'in üstlendiği muhalefet hareketi, 41 milletvekilinin partiden istifası ve Adalet Partisi'nden daha muhafazakâr bir parti olan Demokratik Parti'nin kurulmasıyla son bulmuştur.

Demokratik Parti, Türk siyaset tarihinde küçümsenmesi mümkün olmayan ve kuruluşundan gelişmesine hatta kapanıncaya kadar, ülkenin kaderini etkilemiş siyasi bir olaydır. Demokratik Parti, siyaset sahnesinde çok büyük bir ilgi ile karşılaşmış ve özellikle aydın kesimin sempatisini kazanmıştır²⁶⁹. Adalet Partisi içerisindeki iç çekişmeler sonucu ortaya çıkan Demokratik Parti, kısa sürede kurulumunu tamamlamış, gelişmiş ve etkinliğini sürdürmüştür. 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi'nin oy oranının yüksek olması, eski Demokrat Partililerin desteğini almasından kaynaklanmıştır. Demokratik Parti'nin kurucuları da aynı amaca yönelerek eski Demokrat Partililerin desteğini alma çabasına girmiştir. Bilgiç ve ekibinin içinde bulunduğu siyasi oluşumun en önemli mimarı, Celal Bayar ve Menderes'in çocukları olmuştur. Demokratik Parti'nin kurucuları arasında; Celal Bayar'ın kızı *Nilüfer Gürsoy*, Adnan Menderes'in oğulları *Yüksel ve Mutlu Menderes* ve Samet Ağaoğlu'nun eşi *Zehra Neriman Ağaoğlu*'nun bulunması, Demokratik Parti'nin, eski Demokrat Partililerin önemli bir kısmının desteğini almasını sağlamıştır²⁷⁰. Demokratik Parti'nin kuruluş olayını, Dönemin Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli şu ifadelerle anlatıyor;

“Demokratik Parti kurulduğu zaman ben hala meclis başkanıydım. Adalet Partisi, başlangıçta hiç kimsenin yardımına muhtaç değildi. Fakat 1969 yılından sonra etraftan destek aramaya başladı. Meclis başkanı olarak, Adalet Partisi'ni kollamam bekleniyordu. Ben, genç yaşında meclis başkanlığı gibi şerefli bir göreve gelmişim, başkanlığımın sonunda böyle bir yanlış yapamam. Başkanlıktan vazgeçerim ama bu inancımın vazgeçmem. Başkanlığımdan rahatsız oluyorsanız

Mustafa Öncel (Eczacı), Ali İ. Dayıoğlu (Avukat), Fazlı Çakır (Çiftçi), Dr. İbrahim Tekin (Avukat, Adana eski Milletvekili), Sabahattin Günday (Eskişehir Belediye Reisi), Kemal Vehbi Gül (Samsun Belediye Reisi), Ali İnandık (Çankırı Belediye Reisi), Muzaffer Ender (Kırklareli Belediye Reisi), Reşit Pasin (Emekli Orgeneral), Süleyman Tuncel (Emekli Korgeneral), Mehmet Şengel (Emekli Tümgeneral), Dr. Emin Bilgiç (Profesör), Dr. Şaban Karataş (Profesör), Mustafa Kılıç (Urfa belediye Reisi). Demokratik partinin kurucuları arasında 40 senatör ve milletvekili 3 general 2 profesör ve 1 avukat vardır. *Milliyet*, 15 Ağustos 1973, s.1-9; *Cumhuriyet*, 20 Aralık 1970, s.1.

²⁶⁸ *Milliyet*, 5 Mart 1972, s.1.

²⁶⁹ Kıvanç, *a.g.e.*, s.3; Tomuş, *a.g.e.*, s.212.

²⁷⁰ *Milliyet*, 8 Temmuz 1973, s.1-9; *Milliyet*, 20 Aralık 1970, s.1.

istifa ederim, istediğiniz adamı seçer ve istediğiniz şeyleri yaptırarsınız dedim ve istifa ettim”²⁷¹.

Böylelikle siyasi çalışmalar yapma imkânı bulacağını belirten Bozbeyli, 19 Ekim 1970 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’ndan istifa etmiştir²⁷². Fakat Bozbeyli hala Adalet Partilidir.

“Adalet Partisinden ayrılmaya gelince, Meclis Başkanlığı’ndan istifa ettim ama artık partili bir adamdım. Adalet Partisi’nin 5. Büyük Kongresi’ne üye olarak katıldım ve konuşmak için söz istedim fakat bana söz vermediler. Hatta arkadaşlar Süleyman Demirel’den çekindikleri için benim yanıma gelip oturmaya bile cesaret edemediler. O zaman anladım ki bu partinin içinde bana yer yok. Adalet Partisi’ni zaafa düşürecek bir hareketi de kendime yakıştıramayacağım için, Adalet Partisi’nden de istifa ettim”²⁷³.

Ferruh Bozbeyli Demirel’in izlediği politikayı eleştirerek; Demirel’in, şahsına bağlı bir parti ve devlet anlayışına sahip olduğunu, hukuka bağlı devlet anlayışına sahip olanların Demirel’den uzak olmalarının doğal olduğunu söylemiştir²⁷⁴. Bozbeyli, *“demokrasimizin maruz kaldığı tehlikelere karşı ciddi tedbirler alınmalıdır”* diyerek, kuruluşundan itibaren saflarında hizmet ettiği Adalet Partisi’nden, 13 Kasım 1970 tarihinde istifa etmiştir²⁷⁵.

Demokratik Parti çatısı altında toplananların ilk hataları, partiyi bireysel hırsa dayalı olarak kurmaları olmuştur. Özellikle Süleyman Demirel ve Sadettin Bilgiç’in liderlik yarışına kadar uzanan bireysel çekişmeleri çok önemlidir²⁷⁶. Demokratik Parti kurulmuştur. Fakat partinin genel başkanının kim olacağı sorunu vardır. Genel başkan olması düşünülen Bilgiç, 27-30 Kasım 1964 tarihlerinde yapılan Adalet Partisi Büyük Kongresi’nde genel başkanlık seçimlerinde Demirel’e yenilerek genel başkanlık koltuğunu kaptırmıştır. Bu olay ölçü alınırsa, Bilgiç’in Demokratik Parti’ye genel

²⁷¹ Ferruh Bozbeyli İle Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

²⁷² *Ulus*, 20 Ekim 1970, s.1; *Akşam*, 20 Ekim 1970, s.1.

²⁷³ Ferruh Bozbeyli İle Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

²⁷⁴ *Akşam*, 14 Kasım 1970, s.1; *Ulus*, 14 Kasım 1970, s.1; *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1970, s.1.

²⁷⁵ *Akşam*, 20 Ekim 1970, s.7; *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1970, s.1; *Ulus*, 14 Kasım 1970, s.1.

²⁷⁶ Kıvanç a.g.e., s.3-4.

başkan olması çok mantıklı değildir. Demokratik Parti'nin genel başkanlık meselesini Bozbeyli şu şekilde aktarmıştır:

“Demokratik Parti’ye Sadettin Bey’de, Yüksel Menderes de genel başkan olmak istemiş ve Adalet Partisi’nden istifa edip Demokratik Parti’yi kuranların bir kısmı Menderes, bir kısmı da Bilgiç olsun demiş, yani ittifak kuramamışlar. İttifak kurulamayınca da Bilgiç ve Menderes, ikimizin dışında birini genel başkan seçelim diyerek Suat Hayri Ürgüplü’ye gitmişler. Fakat Ürgüplü, genel başkanlık teklifini kabul etmemiştir. Böylelikle Demokratik Partililer, Türkiye’yi sekize bölüp ekip halinde gezerek halka, Demokratik Parti’nin Genel Başkanının kimin olmasını istediklerini sormuşlar. Genel ağırlık Ferruh Bozbeyli olsun istemiş. Aslında bunlardan benim haberim yok. Fakat Sadettin Bey bana geldi ve ısrarla elini koltuğa vurarak, “beni intihar mı ettireceksin, millet seni genel başkan olarak görmek istiyor” dedi. O zaman babam; oğlum halka karşı gelinir mi? Bu kadar insan senin genel başkan olmanı istiyor ama sen hayır diyorsun. Ben o zaman baktım babam da genel başkan olmamı istiyor. Bu olay üzerine Demokratik Parti Genel Başkanlığı teklifini kabul ettim”²⁷⁷.

Demokratik Parti Genel Başkanlığı’na, 69 kurucu üyeden oylamaya katılan 62 üyenin 61’i “*particilik devlet sofrasına yakın olma hesabı değildir*” düşüncesinde olan Ferruh Bozbeyli’yi, gizli oy ve ittifakla Demokratik Parti’nin Genel Başkanı seçmiştir²⁷⁸. Bilgiç ve Menderes de Genel Başkan Yardımcılığı görevine seçilmiştir. Koca Reis’e, siyaset sahnesinde yine ikinci adam rolünü oynamak düşmüş ve kuruluş çalışmalarında yer aldığı Adalet Partisi’nde olduğu gibi, kendi kurduğu Demokratik Parti’de de Genel Başkan Yardımcısı olmuştur. Bilgiç’in yorumuyla, “*ihtiyaçtan doğan*”²⁷⁹ Demokratik Parti’nin temel görüş ve gayesi parti programında şu şekilde belirtilmiştir:

“Devlet idaresinde millet iradesini hâkim kılma mücadelesi, siyasî tarihimizin en açık özelliğidir. Bu istikâmette en önemli merhaleyi teşkil eden millî

²⁷⁷ Ferruh Bozbeyli İle Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

²⁷⁸ Cumhuriyet, 24 Aralık 1970, s.1; Akşam, 24 Aralık 1970, s.7

²⁷⁹ Milliyet, 24 Aralık 1970, s.1; Milliyet, 28 Aralık 1970, s.1.

mücadelemizin ve onun neticesi olarak Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyetimizin temelinde, milletin sadece kendi gücüne inanma ve bir şahıs veya zümrenin değil, kendi eseri olan devletin vatandaşı olma gayesi vardır. Türk milletinin tefekkür ve temayüllerine dayanan demokrasisinin, geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesini, genel siyasetin demokratik görüş ve zihniyetle milletimizin refah ve mutluluğu için yürütülmesini gaye edinen 1946 hareketi; siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel ileri atılış devresinin çıkış noktasıdır. Bunun içindir ki, bu devrenin bütün ruh ve manasıyla hayatîyetini daima muhafaza etmesi, 'Türkiye'nin muasır medeniyet' seviyesine kavuşmasının önde gelen şartıdır. Bu tarihi gerçeklerden dolayıdır ki, bugün içinde bulunduğumuz demokratik anayasa nizamı, hiçbir şahıs ve zümrenin izni, müsaadesi, himmeti ve özellikle şahsında mündemiç kabiliyetlerinin neticesi değildir. Bu eserin hakiki ve tek sahibi büyük Türk Milleti'dir. Temeli insan hak, hürriyet, şeref ve haysiyetine dayanan demokrasinin, bütün icap ve müesseseleriyle uygulandığı zaman milletlerin kalkınma, refah ve mutluluğunda harikulade neticeler sağladığı bir gerçektir. Memleketin idaresine ve yükselmesine taallük eden belli fikirlerin hayata uygulanmasıyla ilgili faaliyetlerin tümü demek olan politika için, zaman zaman görülen hile, desise ve tertip yerine insan sevgisi, ahlâk ve fazilet zeminini tesis, bu gerçeğe ulaşmanın ve memleketimizde demokrasi üzerindeki tartışmaları önlemenin başlıca yoludur. Türk Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bir bütün olduğuna inanma, ıslahatçılık, medeniyetçilik, milliyetçilik, manevî değerlere saygı, sosyal ve ekonomik haklar ve sosyal adaleti gerçekleştirme, topyekûn kalkınmayı sağlayacak başlıca esaslardır. Millî tarih şuuru ve tarihin akışı içinde değişen ve gelişen dünyamızın gerçek şartlarına, insanlığın kendini yüceltici aslî temayül ve istidatlarına uyan bir dünya görüşüne sahip olmak suretiyle medenî âlemdeki yerimizi bütün manasıyla almamız gerekir. Bu inançlarla refah, huzur, hizmet ve barış devletini, bütün vasıflarıyla tahakkuk ettirme hedefine yönelmek millî bir vazifedir. Bu temel fikir ve görüşlerle doğan ve varlığını bu temel fikir ve görüşlerde bulan partimiz, kanunların, tüzüğünün hükümleri dairesinde çalışmak ve programındaki esasları gerçekleştirmek gayesiyle, büyük Türk milletinin hizmetindedir”²⁸⁰.

²⁸⁰ Demokratik Parti, Program, Demokratik Parti Yayınları 1973, s.11-13.

Her siyasi partinin kendisine ait bir görüşü vardır. Fakat Demokratik Parti'nin programının Adalet Partisi'nden çok farklı olduğu söylenemez. Çünkü Adalet Partisi, Demokrat Parti'nin devamı olarak kurulduğunu öne sürmüştü ve Demokrat Parti geleneğini sürdürmüştür. Aynı şekilde Demokratik Parti de 1946 ruhunu, yani Demokrat Parti'nin kuruluş amacını merkezine almıştır. Demokratik Parti, Adalet Partisi'ne göre biraz daha reformcu bir görünüme girmiş ve milliyetçiliği temel ilke kabul etmiştir²⁸¹. Parti programında yer alan, “1946 hareketi siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ileri atılış devresinin çıkış noktasıdır” cümlesine bakıldığında zaman, Demokratik Parti çok partili hayata geçiş tarihi olan 1946 ruhuna önem vermiş ve Demokrat Parti'nin devamı olduğunu açıkça ortaya koymuştur²⁸².

Demokratik Parti; düşünce yapısı olarak sağcı, milliyetçi ve manevi değerlere saygılı bir parti anlayışı üzerine kurulmuştur. Geleneklere uygun olarak değişime ayak uydurmayı, sosyal adaleti sağlama ve kalkınmayı hedefleyerek, Türkiye'yi gelişmiş bir ülke düzeyine çıkarmayı hedeflemiştir. Sağ düşünceyi temsil etmiş ve hukuka bağlı devlet düşüncesini esas almıştır. Türk siyaset sahnesine yeni bir oluşum olarak ortaya çıkan Demokratik Parti, kuruluşunu hızla tamamlarken, 12 Mart 1971 askeri müdahalesi ile karşılaşmıştır.

3.2. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Demokratik Parti

Türkiye, 1970'li yıllarda Cumhuriyet tarihinin en buhranlı dönemlerini yaşamıştır²⁸³. İstikrar ortadan kalkmış, ekonomi ve iktisadi durum bozulmuş ve Türk lirasının değeri düşmüştür. 68 öğrenci olayları ve grevler karşısında Demirel, 1961 Anayasası'nı suçlayarak bu anayasayla ülkenin yönetilemeyeceğini savunmuştur. Bu olaya tepki gösteren askerler, 9 Mart 1971 tarihinde darbe teşebbüsüne kalkışınca, ülke içinde asayişin sağlanamaması orduyu tedirgin etmiş ve bu sebeple, 12 Mart muhtırası ile bir askeri darbe yapılmıştır. *Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyicioğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur*, 12 Mart 1971 tarihinde

²⁸¹ Kıvanç, a.g.e., s.68.

²⁸² Erdoğan Teziç, *100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi, Türkiye'de Partiler)*, Gerçek Yayınevi, Ankara 1976, s.345.

²⁸³ Ferruh Bozbeyli ile Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Cumhuriyet Senatosu ve Meclis Başkanlığı'na ortak imza ile bir muhtıra²⁸⁴ vermiştir.²⁸⁵

Bu muhtıra da; hükümet ve parlamentonun görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine soktuğu belirtilmiş, Atatürk'ün hedef gösterdiği uygarlık seviyesine ulaşma ümidinin kaybedildiğinden bahsedilmiştir. Hükümetin, anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirmediği, bu sebeple de Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini ağır bir tehlike içine düşürüldüğü vurgulanmıştır²⁸⁶. 12 Mart Muhtırası, Türk siyasi yaşamını olumsuz etkilemiş ve Türk siyasetinde büyük bir etki yapmıştır. Silahlı kuvvetlerin, politik gidiş düzeltilmez ve reformlar yapılmazsa yönetime el koyacağı endişesi, siyasi arenada çok etkili olmuştur²⁸⁷. Muhtıranın verilmesinden sonra Başbakan Demirel:

*“Cumhurbaşkanlığı yüce katına, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları tarafından zat-ı devletlerinize, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı'na tevdi edilip bugün saat 13.00 deki radyo haber bültenlerinde Türk kamuoyuna bildirilen muhtırayı, anayasa ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvacehesinde, hükümetin istifasını saygı ile arz ederim”*²⁸⁸.

İfadelerini kullanarak, Cumhurbaşkanı'na istifasını sunmuştur²⁸⁹. Demirel, parlamento ile Türk Ordusu'nu karşı karşıya getirmenin, bu amaçla da demokratik

²⁸⁴ 12 Mart 1971 günü saat 13.00 de TRT radyosundan duyurulan muhtıranın içeriği şöyledir:

1. "Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasasının öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür".

2. "Türk milletinin ve sinelerinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilecek, mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları, Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir".

3. "Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır; Füzûzan Tekil, Türk Demokrasisi içinde Süleyman Demirel, Göktürk yayınları, Ocak 2002, İstanbul, s.208.

²⁸⁵ Hürriyet, 12 Mart 1971, s.1.

²⁸⁶ Karpat, Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi, Çeviren, Ceren Elitez, İstanbul 2011, s.233.

²⁸⁷ Raşit Çavaş, Nihat Erim 12 Mart Anıları, Yapı Kredi Yayınları, I. Baskı İstanbul Nisan 2007, s.479.

²⁸⁸ Milliyet, 13 Mart 1971, s.1.

²⁸⁹ Bu askeri müdahale, Başbakan Süleyman Demirel'i görevde kalması halinde daha da kötüleşebilecek bir durumdan kurtararak, mağdur durumuna sokmuştur. İlter Turan, Türk Siyasi Partilerinde Lider

düzeni sarsacak bir duruma girmenin doğru olmadığı düşüncesi ile muhtıranın içeriğine yönelik dikkat çekecek bir şey söylememiştir²⁹⁰. Demokratik Partililer ise verilen muhtıraya karşı çıkmış ve muhtıranın verilmiş şeklinin anayasa aykırı olduğunu söyleyerek tepki göstermiştir. Hatta muhtıranın mecliste okunduğu gün, *Demokratik Parti Grup Başkan Vekili Hasan Korkmazcan*; muhtıranın mecliste okunamayacağını ve komutanların meclise emir veremeyeceğini söylemiş, *Yüksel Menderes* de muhtıranın muhatabının Başbakan Demirel olduğunu belirterek tepkisini dile getirmiştir²⁹¹.

12 Mart Muhtırasından en çok zarar gören parti tam anlamıyla Demokratik Parti olmuştur. 12 Mart muhtırası ile partililik faaliyetleri durdurulmuş, demokratik düzenin devam edip etmeyeceği kaygıları herkesi olduğu yere çivilemiştir²⁹². 12 Mart Muhtırası, müdahalelere alışkın olan Türk demokrasisine yapılan büyük bir darbedir. Demokrasiye hiçbir şey kazandırmamıştır. Muhtıranın verilmesinden sonra askeri vesayeti savunan ve askerin egemenliğinde hükümetler kurulmuştur. *Nihat Erim Hükümeti* bu hükümetlerden biridir.

12 Mart 1971 Muhtırasından sonra, Demirel Hükümeti istifa etmiş ve böylece bir çeşit ara rejim dönemi ortaya çıkmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Sunay, tarafsız bir başbakan başkanlığında Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin destekleyeceği bir hükümet kurulmasını istemiştir. Bu istek üzerine ortaya *Cumhuriyet Halk Partisi Kocaeli Milletvekili Nihat Erim*²⁹³ ismi atılmıştır. Nihat Erim ve kabinesi 26 Mart 1971 tarihinde göreve başlamış ve bu kabinede Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden bazı parlamenterler kendi partilerinin izni ile görev almıştır²⁹⁴.

26 Mart 1971 tarihinde onaylanan kabinesiyle Nihat Erim Başbakan olmuştur²⁹⁵. Nihat Erim'in Başbakanlığa getirilişi, siyasi çevrelerde sürpriz olarak karşılanmış,

Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No 45, Ekim 2011, s.16.

²⁹⁰ Süleyman Demirel, *1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru*, Doğu Matbaası, Ankara 1973, s.15.

²⁹¹ Kıvanç, *a.g.e.*, s.72-73; Tomuş, *a.g.e.*, s.219.

²⁹² Bozbeyli, *a.g.e.*, s.135.

²⁹³ Nihat Erim; hem Adalet Partisi hem de Cumhuriyet Halk Partisi tarafından kabul gören bir isimdir. 1940 yıllarında CHP'li olsa da, önce Demokrat Parti ve daha sonra da Adalet Partisi ile uyum içerisinde çalışmıştır. Hırslı ve ordu ile işbirliği yapmaya oldukça hevesli bir kişiliği vardır; Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.166.

²⁹⁴ *Milliyet*, 18 Ekim 1978, s.8.

²⁹⁵ Çavdar, *a.g.e.*, s.195.

özellikle bir kısım Cumhuriyet Halk Partililer Nihat Erim'in Başbakanlığa getirilişini olumlu karşılamamıştır²⁹⁶. Başbakan Erim, Adalet Partisi Genel Başkanı Demirel ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve hükümete destek verdiği için Demirel'in şahsında Adalet Partisi'ne teşekkür etmiştir²⁹⁷. 7 Nisan 1971 tarihinde yapılan güven oylaması sonucu Birinci Erim hükümeti güvenoyu almış ve hazırlanan hükümet programı 321 kabul oyu olarak onaylanmıştır. Ayrıca bu oylamada, 46 ret ve 3 çekimser oy kullanılmıştır²⁹⁸. İçerisinde Demokratik Parti milletvekillerinin de bulunduğu 74 milletvekili oylamaya katılmamıştır. Bu derece yüksek düzeyde güvenoyu almasına rağmen, Birinci Erim Hükümeti'nin yaşamı uzun sürmemiştir²⁹⁹. Demirel gitmiş, yerine bağımsız Başbakan Erim gelmiştir. Fakat anarşi durmamış, bilakis tırmanışa geçmiştir. Birçok ilde sıkıyönetim ilan edilmiş, Anayasa Mahkemesi Milli Nizam Partisi'ni kapatmıştır. Milli Nizam Partisi'nin Genel Başkanı Necmettin Erbakan İsviçre'ye gitmiştir. Olaylar bu şekilde gerçekleşirken Demirel ile Erim ihtilafa düşmüş ve aralarında bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır³⁰⁰.

Başbakan Erim'in mecliste Adalet Partisi aleyhinde bir konuşma yapması ve Demirel'i hedef alarak, "*kendi içinizdeki meseleleri hallediniz*" ifadeleri, bardağı taşıran son damla olmuştur. Bu olay üzerine Adalet Partisi, hükümetten bakanlarını çekmiş, fakat daha sonra Cumhurbaşkanı Sunay, Demirel ile Erim'in arasını bulmuştur. Böylece bir hükümet bunalımı durdurulmuştur³⁰¹. Fakat Erim Hükümeti'nin kabinesinde görev alan Adalet Partili 11 bakanın, 3 Aralık 1971 tarihinde istifa etmesi, Başbakan Erim'i istifa etmek zorunda bırakmıştır³⁰². Aradan geçen kısa bir süre sonra yani 11 Aralık 1971 tarihinde Erim, ikinci bir hükümet kurmuş ve bu hükümet de 301 güvenoyu almıştır³⁰³. *İkinci Erim Hükümeti*, Demirel'in desteğine muhtaç olması sebebi ile anayasa değişiklikleri dışında, Amerikan baskısıyla alınan haşhaş ekiminin

²⁹⁶ *Milliyet*, 19 Mart 1971, s.1.

²⁹⁷ *Hürriyet*, 24 Mart 1971, s.1.

²⁹⁸ Hilmi Tutar, *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, Bizim Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2006, s.184.

²⁹⁹ *Milliyet*, 18 Ekim 1978, s.8.

³⁰⁰ Tombuş, *a.g.e.*, s.224.

³⁰¹ *Milliyet*, 18 Ekim 1978, s.8.

³⁰² Nihat Erim'e istifa mektubunu veren 11 bakan şu isimlerden oluşmaktadır: *Sadi Koçuş, Özer Derbil, Attila Karaosmanoğlu, Osman Olcay, Atila Sav, Şinasi Orel, Türkan Akyol, Mehmet Özgüneş, Ayhan Çilingiroğlu, Hamdi Ömeroğlu, Selahattin Babüroğlu*. Çavaş, *a.g.e.*, s.483.

³⁰³ *Milliyet*, 18 Ekim 1978, s.8.

yasaklanması hariç çok bir şey yapamamıştır³⁰⁴. İkinci Erim hükümetinin ömrü 4 ay kadar sürmüş ve 17 Nisan 1972 tarihinde ikinci Erim Hükümeti istifa etmiştir

Erim'in istifasından sonra Cumhurbaşkanı Sunay, Suat Hayri Ürgüplü'yü 29 Nisan 1972 tarihinde yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir³⁰⁵. 13 Mayıs 1972 tarihinde Ürgüplü, kabinesini oluşturmuş ve Cumhurbaşkanı Sunay'a onayı için götürmüştür. Fakat Cumhurbaşkanı Sunay, Ürgüplü tarafından oluşturulan bu kabineyi beğenmeyerek reddetmiştir. Böylece kabinesi onaylanmayan Ürgüplü, devreden çıkmıştır³⁰⁶. Ürgüplü devreden çıkınca, I. ve II. Erim Hükümetlerinde Milli Savunma Bakanlığı görevinde bulunan *Ferit Melen* 15 Mayıs 1972 tarihinde yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Melen 22 Mayıs 1972 tarihinde yeni kabineyi açıklamış ve Melen tarafından oluşturulan bu kabine, 5 Haziran 1972 tarihinde 262 güvenoyu almıştır. Melen Hükümeti, görevini 1973 yılında patlak veren cumhurbaşkanlığı bunalımına kadar sürdürmüştür³⁰⁷. Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresi dolmuş, ülkedeki siyasi belirsizliğe, cumhurbaşkanlığı belirsizliği de eklenince sıkıntılar daha da büyümüştür. Fakat cumhurbaşkanlığı bunalımı, Ecevit ve Demirel'in anlaşmaya vararak *Fahri Korutürk*'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi ile ortadan kalkmıştır. Korutürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 25 gün süren Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinin 15. turunda 365 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı seçilmiştir³⁰⁸. Melen, yeni seçilen Cumhurbaşkanı Korutürk'e 19 Nisan 1973 tarihinde istifasını vermiştir. Partiler arası bir hükümet ya da tarafsız bir başbakan başkanlığında hükümet kurma yoluna gidilmiş ve bu kez de *Naim Talu* başkanlığında bir hükümet kurulmuştur³⁰⁹. 11 Nisan 1973 tarihinde göreve başlayan bu hükümet, ülkeyi 1973 seçimlerine götürmeyi başarmış, fakat bu dönemde, ekonomik ve toplumsal sorunlar çözülememiştir³¹⁰.

Türk siyasetinde olaylar bu şekilde gerçekleşirken, Demokratik Parti'nin kurucularından ve manevi destekçilerinden Yüksel Menderes, elinde bir mektup ve babası Adnan Menderes'in fotoğrafı ile evinde ölü bulunmuştur. Sevgili Dostlara, hitabıyla başlayan mektupta; "*Hayatta kaderin bütün kötü cilveleri beni buldu. Kötü*

³⁰⁴ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye...*, s.169.

³⁰⁵ Komşuoğlu, *a.g.e.*, s.175.

³⁰⁶ Tombuş, *a.g.e.*, s.231.

³⁰⁷ *Milliyet*, 18 Ekim 1978 s.8.

³⁰⁸ Ertunç, *a.g.e.*, s.169-170.

³⁰⁹ *Milliyet*, 18 Ekim 1978 s.8.

³¹⁰ Komşuoğlu *a.g.e.*, s.182.

hadiseler karşısında daha fazla tahammül gösteremeyeceğim. Artık yaşama gücümü kaybettim” cümleleri yer almıştır. Menderes’in ölüm haberini alan Bilgiç, çok üzölmüş ve bir doktor olarak olayın intihar olacağı kanısında olmadığını belirtmiştir. Adnan Menderes ile uzun yıllar dava arkadaşlığı yapmış olan Bayar ise Yüksel Menderes’in ölüm haberi üzerine; *Sayın Menderes ailesi, yeni bir felakete daha uğramıştır. Genç evladı sevgili Yüksel’i kaybetmiştir. Duyduğum ıstırap ve acı hudutsuzdur. Rahmetliye mağfiret, kederli aileye sabır ve tahammül kudreti dilerim”* demiştir³¹¹. Demokratik Parti’nin kurucuları arasında yer alan, partiye büyük hizmetlerde bulunan ve partinin en büyük manevi destekçilerinden biri olan Yüksel Menderes’in ölümü, Demokratik Parti açısından çok büyük bir kayıp olmuştur.

3.3. 1973 Genel Seçimlerinde Demokratik Parti ve Bilgiç’in Partiden Ayrılması

14 Ekim 1973 seçimleri öncesinde Celal Bayar ve irtibat halinde olduğu Demokrat Parti’nin eski bakan ve milletvekilleri, seçim çalışmaları süresince Demokratik Parti için çalışmış ve Demokratik Parti’yi doğrudan desteklemiştir³¹². O tarihlerde 93 yaşında olan Bayar, Demokratik Parti Genel Başkan Yardımcısı Bilgiç ve beraberinde bazı senatör ve milletvekilleri ile seçim çalışmalarını ilk olarak Karadeniz’de başlatmıştır³¹³. Samsun’da partililere yapmış olduğu konuşmada Bilgiç; Türk demokrasisinin herhangi bir şahıs veya zümrenin arzu ve himmeti sonucu vücut bulmadığını ve devamında da herhangi bir şahsın müsaadesine bağılı olmayacağını vurgulayarak, Demirel’i eleştirmiş ve demokrasinin önemi üzerinde durmuştur³¹⁴.

Samsun’un Bilgiç açısından çok özel bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki; şuan Demokratik Parti Genel Başkan Yardımcısı olarak gelmiş olduğu bu ile 27-30 Kasım 1964 tarihlerinde yapılan Adalet Partisi Büyük Kongre öncesi, Adalet Partisi Genel Başkan Vekili sıfatıyla gelmiş ve düzenlenen il kongresine katılmıştır. Bu kongrede Samsunluların; *“Demirel Genel Başkan adayı olacaksa kongremize gelsin, adaylığını burada açıklayalım”*³¹⁵ sözleri ile karşılaşmış fakat

³¹¹ *Milliyet*, 9 Mart 1972, s.1-9.

³¹² Komşuoğlu, *a.g.e.*, s.185.

³¹³ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.236-237.

³¹⁴ *Milliyet*, 8 Ocak 1972, s.1-9.

³¹⁵ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.136.

Demirel, Samsunluların bu isteğine rağmen Samsun'a gitmeyerek Bilgiç'i zor duruma sokmuştur.

1973 Genel Seçimleri öncesinde Demokratik Parti, yapmış olduğu kongrelerde ağırlığı Celal Bayar'a vermiştir. Bayar, eski Demokrat Partilileri, Demokratik Parti bayrağı etrafında toplanmaya çağırmıştır. Yine Demokratik Parti'nin Eskişehir il yöneticileri, Menderes Hükümetlerinde Maliye Bakanlığı yapan ve 15 Eylül 1961 tarihinde MBK tarafından İmralı Adasında idam edilen *Hasan Polatkan*'ın kardeşi *Hüseyin Polatkan*'ın aday olması için parti genel merkezi ile temaslarda bulunmuştur. Adnan Menderes'in oğullarının Bozbeyli'nin yanında seçim çalışmalarına katılması ve yine *Mutlu Menderes*'in Aydın ve çevresinde siyasi toplantılara katılması, Demokratik Parti'ye destek verenler üzerinde çok etkili olmuştur³¹⁶.

14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçimlerin Türk siyasi tarihindeki yeri çok önemlidir. 12 Ekim 1969 seçimleri ile karşılaştırsak önemli değişmelere uğrayan parti, Adalet Partisi'dir. Adalet Partisi, aldığı oyların %16,7 sini kaybetmiş ve Demokrat Parti'nin mirasını devralmakla birlikte, Demokrat Parti'den farklı bir politika izleyerek ayrı bir kimlik kazanmıştır³¹⁷. 1973 seçim sonuçlarına baktığımız zaman, Bilgiç ve arkadaşlarının Adalet Partisi'nden ayrılarak Demokratik Parti'yi kurmaları, Adalet Partisi'nin oylarının hiç de azımsanamayacak derecede düşmesine sebep olmuştur. Demokratik Parti olayı ve Bilgiç'in parti içi muhalefeti tek başına bir başarı kazanamasa da Adalet Partisi'nin oylarını olumsuz etkilemiştir.

14 Ekim 1973 tarihinde yapılan seçimlerde siyasi bir partiden ayrılanlar tarafından kurulan Demokratik Parti ise %11,9 oy alarak 45³¹⁸ milletvekili ile meclise

³¹⁶ Kıvanç, *a.g.e.*, s.95-96.

³¹⁷ Sencer, *a.g.e.*, s.405.

³¹⁸ 14 Ekim 1973 genel seçimlerinde Demokratik Parti'den milletvekili seçilen isimler şunlardır: İstanbul Milletvekili Sadettin Bilgiç, Hatay Abdullah Cilli, Muğla Adnan Akarca, Mardin Ahmet Türk, Kahramanmaraş Ali Zülfiaroğlu, Ordu Ata Bodur, Konya Bahri Dağdaş, Adana Battal Köksal, Tokat Cevat Atılgan, Ankara Cevat Önder, Trabzon Ekrem Dikmen, Antalya Faiz Sarlar, Konya Faruk Sükan, İstanbul Ferruh Bozbeyli, Diyarbakır Hasan Değer, Denizli Hasan Korkmazcan, Samsun Hilmi Türkmen, Afyon İbrahim Elmalı, Giresun İbrahim Ethem Kılıçoğlu, Adana İbrahim Tekin, Yozgat İhsan Arslan, Çorum İhsan Tombuş, Aydın Kemal Ziya Öztürk, Çankırı Mehmet Ali Arsan, Niğde Mehmet Altınsoy, Niğde Mehmet Bıyık, Kütahya Mehmet Ersoy, Konya Mehmet Necati Kalaycıoğlu, Bursa Mehmet Turgut, Şanlıurfa Mustafa Kılıç, Konya Mustafa Kubilay İmer, Sakarya Mustafa Vedat Önsal, Aydın Mutlu Menderes, Konya Muzaffer Demirtaş, İçel Nazım Baş, Ankara Necdet Evliyagil, İstanbul Nilüfer Gürsoy, Gaziantep Orhan Tokuz, Konya Özer Ölçmen, Erzurum Rasim Cinisli, Denizli Sami Arslan,

girmiştir³¹⁹. Özellikle Demokratik Parti'nin Adalet Partisi'nden kopardığı oylar, Türk siyasetinde hâlâ kişisel öğelerin belirleyiciliğine işaret etmektedir³²⁰. Demokratik Parti bu seçimde Adalet Partisi'ni fazlasıyla etkilemiş, oylarını bölmüş ve tek başına hükümet kurmasını imkânsız kılmıştır³²¹. 14 Ekim 1973 seçimleri Türk siyasetinde büyük bir aşama olmuş, Türkiye'nin siyasi kaderinin değişmesine ve sağ partilerin bölünmesine sebep olmuştur. Sonuçlara bakıldığında Türk siyasi düşüncesinde “yeniye arama” çabası göze çarpmaktadır³²². Fakat tüm bu siyasi canlılığa rağmen Demokratik Parti ilk siyasi sınavını da yine 14 Ekim 1973 genel seçimlerinde vermiştir.

1973 seçim sonuçları, Demokratik Parti'nin beklediği sonuçlar değildir. Bilgiç, seçim çalışmalarını sürdürürken “*Benim meclis başkanı seçilmeme yetecek kadar milletvekili çıkaracağız*” düşüncesiyle hareket etmiştir³²³. Ancak seçim sonucunda Demokratik Parti'nin 45 milletvekili çıkarması, Demokratik Partililerin umudunu yıkmıştır. Özellikle Demokratik Partili birçok milletvekili adayının milletvekili seçilememesi, parti içerisinde bir boşluğun oluşmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu olay seçilen Demokratik Partili milletvekillerince hayal kırıklığına neden olmuştur. Bu durum partinin ileride dağılmasına yol olacaktır.

14 Ekim 1973 genel seçimlerinde Demokratik Parti beklediği başarıyı gösterememesine rağmen, Cumhuriyet Halk Partisi oylarını arttırmıştır. Adalet Partisi'nin oy oranında ise ciddi bir düşüş görülmüştür. Bu dönemde hükümet bunalımı aylarca sürmüş, hükümet kurma görevi ilk olarak *Bülent Ecevit*'e verilmiş fakat Ecevit destek bulamamıştır³²⁴. Destek bulamayan Ecevit, 7 Kasım 1973 tarihinde görevi iade etmiştir³²⁵. Daha sonra hükümeti kurma görevi Demirel'e verilmiş, Demirel de 17 Kasım 1973 tarihinde hükümeti kuramayacağını bildirince Cumhurbaşkanı *Fahri Korutürk* tekrar tarafsız başbakan formülüne başvurmuştur. İki kez *Naim Talu*'ya görev verilmiş fakat Talu da bir hükümet oluşturmamıştır. Böylelikle CHP- MSP pazarlığı

Ordu Senai Yazıcı Manisa Süleyman Tuncel İzmir Talat Asal, Kars Yasin Bozkurt; <http://www.secim-sonuclari.com/1973/demokrat-parti>.

³¹⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/>: Erişim tarihi, 15.10.2014.

³²⁰ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, 40. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007, s.182.

³²¹ Cizre, *a.g.e.*, s.96.

³²² *Milliyet*, 13 Kasım 1973, s.2.

³²³ Ferruh Bozbeyli İle Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

³²⁴ *Milliyet*, 18 Ekim 1978, s.8.

³²⁵ Tomuş, *a.g.e.*, s.270.

başlamıştır³²⁶. 1974 yılının ocak ayında CHP ile MSP arasında bir ortaklık kurulmuş ve Ecevit'in Başbakanlığında kurulan CHP-MSP ortak hükümeti, 26 Ocak 1974 tarihinde göreve başlamıştır. Böylelikle Türkiye'de ilk kez siyasi yelpazenin farklı uçlarında yer alan iki siyasi parti, ortak hükümet kurmuştur. Fakat CHP ve MSP ortaklığı her kesimde şaşkınlığa sebep olmuştur. Özellikle Demirel, kurulan bu hükümetle ilgili şaşkınlığını gizlememiş ve bu hükümetin uzun ömürlü olmayacağı yorumlarında bulunmuştur³²⁷. Bu hükümetin en büyük başarısı Kıbrıs barış harekâtının başarıyla sonuçlandırılması olmuştur³²⁸.

Kıbrıs başarısını oya çevirmek isteyen Ecevit, MSP ve CHP arasındaki sürtüşmeler sebebi ile hükümeti düşürüp, erken seçime gitmeyi planlamıştır. Fakat diğer partiler, erken seçime karşıdır. *CHP Genel Sekreteri Deniz Baykal*, Bilgiç ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmede Ecevit'in istifa etmesi, bir azınlık hükümeti kurularak Demokratik Parti'ye bakanlık verilmesi söz konusu olmuştur. Fakat Bilgiç, bu konuya ihtiyatlı yaklaşmıştır. Çünkü Bilgiç, Demokratik Parti'nin erken seçim kararı alması durumunda, milletvekilleri ve seçmenlerine bu durumu anlatmanın mümkün olmadığı düşüncesindedir³²⁹. Buna rağmen, 18 Eylül 1974 tarihinde Ecevit Hükümeti istifa etmiştir. Bu istifadan sonra Ecevit, azınlık hükümeti kurmak istemiş fakat bu duruma diğer partiler tepki göstermiştir. Bu tepki karşısında Ecevit, niyetinden vazgeçmiştir. Hükümet bunalımı uzamış, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokratik Parti ile ortaklık kurma denemesi de sonuçsuz kalmıştır³³⁰.

1973 seçimlerinde Adalet Partisi'nin başarısızlığını, eski Demokrat Partililerin desteğini alamamaya bağlayan Demirel, bu sorunu ortadan kaldırma düşüncesi ile siyasi haklarına tekrar kavuşan eski Demokrat Partilileri, “*biz Demokrat Parti'nin devamıyız. Kapılarımız hepsine açıktır*” diyerek, Adalet Partisi'ne davet etmiş ve desteklerini almaya çalışmıştır³³¹. Demirel'in bu açıklaması üzerine Bilgiç de eski Demokrat Partililere hitaben bir açıklama yaparak, arzu ettikleri takdirde Demokratik Parti'nin bütün kademelerinde kendilerine yer vermeye hazır olduklarını belirtmiştir. Bilgiç,

³²⁶ *Milliyet*, 18 Ekim 1978, s.8.

³²⁷ Kıvanç, *a.g.e.*, s.104-105.

³²⁸ *Hürriyet*, 21 Temmuz 1974 s.1

³²⁹ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.240,241

³³⁰ *Milliyet*, 18 Ekim 1978, s.8.

³³¹ Kıvanç, *a.g.e.*, s.106-107.

Demokrat Partililerin Bayar'ın etrafında birleşip ortak bir karar almadan, bireysel hareket etmeyeceklerini ve aksi halde güç kaybedeceklerini dile getirmiştir³³². Bilgiç'in sözleri üzerine bir açıklama yapan Bayar, eski Demokrat Partililerin izleyeceği yolu, kendi başkanlığında yapacakları bir toplantı sonunda belirleyeceklerini ifade etmiştir³³³. Böylelikle hem Demirel, hem de Bilgiç eski Demokrat Partililerin desteğini almaya çalışarak, kendi saflarına çekmek için çaba sarf etmiştir. Fakat siyasi haklarına tekrar kavuşan eski Demokrat Partililerin tercihi sürpriz bir şekilde Adalet Partisi olmuştur. Eski Demokrat Partililer bu kararlarını, “*vatanseverliğin en üstün örneğini vermiş olan Adalet Partisine katılmayı heyecanla bekliyoruz*” cümleleri ile ifade etmişlerdir³³⁴. Eski Demokrat Partililerin böyle bir açıklama yapması, Bilgiç ve Demokratik Partililerin tam bir hayal kırıklığı yaşamasına sebep olmuştur.

Bu olay Demokratik Parti camiasını derinden yaralamış ve siyasi arenada haklarını savunarak sahiplendikleri eski Demokrat Partililer tarafından bir nevi yüz üstü bırakılmışlardır. Demokratik Parti içerisinde ilk anlaşmazlık, Cumhuriyet Halk Partisi ile koalisyon kurulması fikriyle ortaya çıkmıştır. Talat Asal'ın da içinde bulunduğu bir grup, Demokratik Parti'nin yeni kurulacak olan hükümete girmesiyle, Adalet Partisi'nin sarsılacağı ve Demokratik Parti'nin güç kazanacağını savunmuştur. Bu düşünceye karşı olan Bozbeyli, bir açıklama yapmış ve “*CHP ile koalisyon düşünenler, 1946 ruhuna ihanet etmektedirler*” diyerek tepki göstermiştir. Bu olaydan sonra Bozbeyli ile Asal arasında bağlar kopmuş³³⁵ ve Asal, Demokratik Parti'den istifa etmiştir. Demokratik Parti'den istifa eden Asal, faaliyetlerini bağımsız olarak sürdürmeye karar vermiştir.

Böylelikle Hükümet bunalımı uzamış, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokratik Parti ile ortaklık kurma denemesi de sonuçsuz kalmıştır. Bu olaylar üzerine tarafsız bir başbakan aranmış, bu kez *Sadi Irmak* bulunmuştur³³⁶. 12 Kasım 1974 tarihinde Cumhurbaşkanı Korutürk, Irmak'ı hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Irmak, kabinesini 17 Kasım 1974 tarihinde açıklamış, fakat bu kabine meclisten güvenoyu

³³² *Milliyet*, 27 Mart 1974, s.11.

³³³ *Milliyet*, 6 Ocak 1975, s.10.

³³⁴ Gümüştekin, *a.g.e.*, s.176.

³³⁵ *Milliyet*, 23 Mart 1974, s.6.

³³⁶ Komşuoğlu, *a.g.e.*, s.190.

alamamıştır. Daha sonra hükümeti kurma görevi Demirel'e verilmiştir³³⁷. Demirel, Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak adlandırılan bir hükümetin kurulması yolunda çalışmalar yapmış, AP-MSP-CGP ve MHP arasında sürdürülen uzun temaslar ve Ecevit'in Adalet Partisi'ne yaptığı ortak hükümet kurma yolundaki önerileri de sonuçsuz kalmıştır³³⁸.

Hükümetin kurulamaması, terör ve huzursuzlukların artmasına sebep olmuştur. Bu durum karşısında, Milliyetçi Cephe Hükümetini desteklemek amacıyla, Bilgiç liderliğinde dokuz kişi Demokratik Parti'den istifa etmiştir³³⁹. Demokratik Parti'den istifa eden bu dokuz milletvekili yaptıkları açıklamada, kurulacak hükümette görev almayacaklarını ve kendi aralarında düzenleyecekleri toplantıda bundan sonra izleyecekleri politikayı tespit edeceklerini söylemiştir. Dokuz milletvekili parlamento çalışmalarını, şimdilik bağımsız bir grup olarak sürdüreceklerini, ileride nasıl bir tutum içinde olacaklarını da daha sonra kararlaştıracaklarını söylemiştir³⁴⁰. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak adlandırılan ortak hükümet, 12 Nisan 1975 tarihinde güvenoyu alarak göreve başlamıştır.

³³⁷ *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1975, s.1.

³³⁸ *Milliyet*, 18 Ekim 1978, s.8.

³³⁹ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.242-243.

³⁴⁰ Milliyetçi Cephe Hükümeti'ni desteklemek amacıyla; Sadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Mutlu Menderes, Bahri Dağdaş, Kubilay İmer, Abdullah Çilli, Hasan Değer, Ata Bodur ve Talat Asal, Demokratik Parti'den istifa etmiştir; *Milliyet*, 29 Mart 1975, s.6.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ'NE DÖNÜŞ

4.1 Adalet Partisi'ne Dönüş ve Sonrası Sadettin Bilgiç

1973 seçimlerinde Demokratik Parti'den İstanbul Milletvekili seçilen ve 30 Mart 1975 tarihine kadar Demokratik Parti'de önemli hizmetlerde bulunan Sadettin Bilgiç, bu tarihte partiden ayrılmıştır³⁴¹. Bilgiç ve Bozbeyli arasında ilk anlaşmazlık, 9 Ocak 1975 tarihinde yapılan Demokratik Parti Divan toplantısında, partinin genel idare kurulunun belirlenmesi sırasında ortaya çıkmıştır. Kongre öncesinde Bilgiç ve Bozbeyli, kendi aralarında bir karar almış ve bu karara göre, parti yöneticilerinde herhangi bir değişiklik yapılmaması uygun görülmüştür. Fakat bu karara rağmen Bozbeyli, kongre esnasında bazı parlamenterleri yöneticiler arasına almak isteyince Bilgiç, Bozbeyli'ye tepki göstermiştir. Bilgiç, *“biz böyle konuşmamıştık ben bu işte yokum”* diyerek, Demokratik Parti Genel Başkan Yardımcısı seçildiği halde görevinden istifa etmiş ve *“istifamı genel başkana telgrafla bildirdim”* diyerek tepkisini dile getirmiştir. Bu olay, iki dava arkadaşının arasında bir kırılganlık oluşmasına sebep olmuş ve kırılganlık ilerleyen zamanlarda şiddetlenerek etkisini göstermiştir. Partiden ayrılmayacağını belirten bir açıklama yapan Bilgiç; *“Bizim dışımızdaki çevrelerin sevinmesine, içimizdeki çevrenin de yerinmesine lüzum yok. Milletvekilliği görevimiz devam ediyor”* demiştir³⁴².

Bilgiç her ne kadar partiden ayrılmayacağını açıklasa da eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, uzun süren hükümet bunalımını sona erdirecek bir hükümetin kurulmasını istemektedir³⁴³. Bayar, edinmiş olduğu devlet tecrübesi ile memleketi içine düştüğü siyasi bunalımdan kurtarmak için çaba sarf etmektedir. Bu sebeple Bayar, hem Adalet Partisi, hem de Demokratik Parti temsilcileri ile görüşmeler yapmıştır. Demokratik Parti'den Bilgiç ile görüşen Bayar, Bilgiç'ten *“Bir an evvel güçlü, inanılır, güvenilir ve başarılı bir hükümetin kurulmasını istemiştir”*³⁴⁴. Bilgiç, Bayar'ın bu isteğine olumlu bakmış ve Bayar'ın bu düşüncesini görüşmek için Demokratik Parti Grubunu

³⁴¹ <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/BakanPotre/SBilgiB.htm>. Erişim tarihi, 26.10 2014

³⁴² *Milliyet*, 11 Şubat 1975, s.1-10; *Milliyet*, 12 Şubat 1975, s.1.

³⁴³ *Milliyet*, 22 Şubat 1975, s.1.

³⁴⁴ Uğur Gümüştekin, *Ufuk ve Çizgi, Olaylar, Seçimler, Buhranlar*, Gümüştekin Yayınları, İstanbul 1976, s.160-161.

olağanüstü toplantıya çağırmıştır³⁴⁵. Bu toplantıda Bilgiç, bir önerge vererek kurulacak Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin dışardan desteklenmesini istemiştir³⁴⁶. Bilgiç, hükümet bunalımının uzamasının sakıncalarına değinerek, *“biz, hükümet kurulmasını zorlaştıracı bir duruma girmeyelim. Milliyetçi Cephe Hükümeti'ni dışardan destekleyerek hükümet kurmayı kolaylaştıralım, onun dışında bir şeye karışmayalım*³⁴⁷” demiştir. Bilgiç, niyetini açıkça beyan etmiş fakat Demokratik Parti, Milliyetçi Cephe Hükümeti'ne destek vermemiştir. Demokratik Parti'nin koalisyonu karşı tavrı, partiden ayrılmalara sebep olmuştur. Bu nedenle Milliyetçi Cephe Hükümeti'ni desteklemek amacıyla Bilgiç ve arkadaşları, Demokratik Parti'den istifa etmiştir³⁴⁸. Bilgiç ve 8 arkadaşının Demokratik Parti Genel Merkezine yolladıkları istifa mektubunda şu ifadeler yer verilmiştir.”

“Hür, demokratik rejimlerde hiçbir şeyin şahsa ve inatlaşmış şartlara bağlı kalmaması gerekir. İçinde bulunduğumuz şartlar, uzlaşma ve bağdaşmayı zaruri kılmaktadır. Türkiye, komünizmin çok yönlü tehdidi altındadır. Son zamanlarda meydana gelen olaylar, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olma esassından ayırma istidadı göstermektedir. Bu şartlar muvacehesinde bizler, CHP dışında ve seçilmiş partili bir parlamento üyesinin başkanlığında kurulacak hükümeti, oylarımızla destekleyeceğimizi bu darboğazdan geçebilmenin şartı olarak, aziz milletimizin bilgilerine saygılarımızla sunuyoruz. Bu sebeplerle, hükümetin kurulmasına yardımcı olmak maksadıyla, Demokratik Parti'den ayrılma zaruretinin doğmuş olduğunu arz ediyoruz”³⁴⁹.

Bu hareket Bayar'ın yönlendirmesi ile yapılmış ve özellikle Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy ve Mutlu Menderes'in de istifa edenler arasında olması, Bayar ve eski Demokrat Partililerin, Demokratik Parti'den desteğini çektiklerinin göstergesi

³⁴⁵ Milliyet, 28 Şubat 1975, s.1.

³⁴⁶ Milliyetçi Cephe Hükümeti: AP, MSP, CGP ve MHP koalisyonu, meclisin sağ eğilimli tüm partilerini bir araya getirmiştir. Adalet Partisi'nin sanayi ve ticaret burjuvazisi, Demokratik Parti'nin anadolu eşrafı ve orta tüccarlarıyla, MSP'nin İslamcı, ulusal burjuvazisini tek bir çatı altında toplamış ve bu çatının ideolojik temelini hazırlamayı da MHP'ye görev olarak vermiştir. Komşuoğlu, a.g.e., s.193.

³⁴⁷ Milliyet, 1 Mart 1975, s.10.

³⁴⁸ Teziç, a.g.e., s.346; Komşuoğlu, a.g.e., s.193.

³⁴⁹ Bilgiç, Hatıralarım..., s.244-245.

olmuştur³⁵⁰. Bilgiç ve arkadaşları Demokratik Parti'den ayrılma kararlarının nedenlerini bir bildiri şeklinde açıklamış ve istifalarında; Türkiye'deki mevcut siyasi bunalımın etken olduğunu, Cumhuriyet rejimlerinde siyasi partilerin şart olduğunu ve bu partilerin, ülkenin menfaatleri için bir araya gelmesi gerektiğini belirtmiştir³⁵¹. Demirel'e karşı başlatılan muhalefetin lideri olan Bilgiç'in, tekrar Adalet Partisi'ne destek vermesi, kurucusu olduğu Demokratik Parti açısından büyük bir hayal kırıklığı olarak algılanmış ve parti içerisinde tepkilere sebep olmuştur.

Bilgiç'in Demokratik Parti'den ayrılarak, Adalet Partisi'ne dönmesini Ferruh Bozbeyli şöyle aktarmıştır: *“Sadettin Bey Demokratik Parti'den istifa etmekle kalmamış, arkadaşları da istifaya teşvik etmiştir. Hatta bana, sen de istifa et demiştir. Demokratik Parti 1973 seçimlerinde büyük bir başarı kazanamayınca arkadaşların ümitleri kesildi ve istifa ettiler”*³⁵². Demokratik Parti'den istifa eden dokuz milletvekilinin istifa gerekçeleri, özellikle partinin Milliyetçi Cephe Hükümeti'ne destek vermemesi olmuştur. Bilgiç'in Demokratik Parti'den istifası, Bozbeyli ve Bilgiç arasında derin bir kırgınlığa neden olmuştur³⁵³. Bilgiç ve dokuz milletvekilinin partiden istifası üzerine Bozbeyli bir demeç vererek, Bilgiç ve Partiden ayrılan dava arkadaşlarına sitemini şu cümlelerle ifade etmiştir.

*“Bu arkadaşlarımızla yolculuğa birlikte çıkmıştık, bir yol ayrımında Demokratik Parti davasını ve bizleri terk ederek gittiler. Üzülmediğimi söyleyemem, onları parti dışına sürükleyen sebepler konusunda bir yorum yapmak istemiyorum. Her şey kamuoyu önünde gerçekleşmiştir... Bu arkadaşlarımız, bizi üzdüler ama bazı çevreleri de kahkahalarla güldürmeye muvaffak oldular. Demokratik Parti, bütün teşkilatıyla ayakta duracak ve millet inancıyla hizmetine devam edecektir”*³⁵⁴.

Her ne kadar Bozbeyli, bu ifadeleri ile tepkisini gösterip, Demokratik Parti'nin hizmete devam edeceğini söylese de partinin kurucusu olan Bilgiç, partiden ayrılırken partinin yaşama gücünü de beraberinde götürmüştür. Demokratik Parti'den ayrılan ve *“bağımsızlar”* olarak adlandırılan Bilgiç grubu, koalisyon hükümetinin genel

³⁵⁰ Tombuş, *a.g.e.*, s.284-285.

³⁵¹ Gümüştekin, *a.g.e.*, s.203-204

³⁵² Ferruh Bozbeyli İle Yapılan Röportaj, Ankara, 23.01.2014.

³⁵³ Süreyya Sadi Bilgiç ile Yapılan Röportaj, Ankara, 11.06.2014.

³⁵⁴ *Milliyet*, 29 Mart 1975, s.6.

başkanlarına bir muhtıra vermiş ve hükümet içerisinde uyum sağlanmasını, hükümet programında vaat edilen işlerin etkin bir biçimde yerine getirilmesini, seçim ittifakı yasasının çıkarılmasını, komünizm ve anarşizm ile mücadele edilmesini istemiştir. Fakat bu isteklerine cevap alamayan bağımsızlar grubundan *Sadettin Bilgiç*, *Nilüfer Gürsoy* ve *Ata Bodur* 7 Ekim 1976 tarihinde Adalet Partisi'ne katılmış ve böylece Adalet Partisi'nin meclisteki sandalye sayısı 164 e yükselmiştir³⁵⁵. Adalet Partisi'ne yeni katılan Bilgiç, Demirel'in ısrarı üzerine genel başkan yardımcılığı görevine getirilmiştir³⁵⁶. Böylelikle Adalet Partisi Genel Başkan Vekilliği döneminde başlayan, genel başkanlık meselesinde hız kazanarak, Adalet Partisi'nin bölünüp Demokratik Parti'nin kurulmasına sebep olan ve yıllarca süren Bilgiç-Demirel mücadelesi, Bilgiç'in kendi kurduğu Demokratik Parti'den ayrılarak, tekrar Adalet Partisi Genel Başkan Yardımcısı olması ile sonuçlanmıştır.

Demirel, ezeli rakibi Bilgiç'i tekrar partiye almak, hatta genel başkan yardımcılığı görevine getirmek zorunda kalmıştır. Çünkü Demirel ve Bilgiç arasındaki mücadeleden en fazla zararı Adalet Partisi görmüştür. Bilgiç ve Demirel, aralarındaki bu mücadeleye hiç başlamadan, şuan ki durumu kabullenmiş olsalardı belki de aylarca süren hükümet bunalımları, mecburiyetten anlaşmak zorunda kalan koalisyon hükümetleri ve bu hükümetlerin sebep oldukları sıkıntılar hiçbir zaman gündeme gelmeyecek ve Türkiye yıllarca kalkınma ve büyümedeki başarısızlıkları yaşamayacaktı³⁵⁷. Türkiye, siyaset ve demokrasi açısından daha gelişmiş bir düzeye sahip olma fırsatını yakalayacak ve gelişmişliğin örneği olacaktı.

Siyasi tarihimizde *I. Milliyetçi Cephe Hükümeti* olarak adlandırılan hükümet, Demirel'in Başbakanlığında; Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin katılımı ile oluşturulmuştur³⁵⁸. Demirel Hükümetine, 12 Nisan 1975 tarihinde 222 evet, 218 hayır ve 2 çekimser oy verilmiş, 4 milletvekili de oylamaya katılmamıştır. Oylamaya evet oyu verenlerden biri de Sadettin

³⁵⁵ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.244; *Milliyet*, 7 Ekim 1976, s.1-10.

³⁵⁶ *Milliyet*, 8 Kasım 1976, s.1.

³⁵⁷ Tombuş, *a.g.e.*, s.302-303.

³⁵⁸ Tutar, *a.g.e.*, s.236.

Bilgiç'tir³⁵⁹. Bu hükümet 31 Mart 1975 tarihinde göreve başlamış ve 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan erken seçime kadar görevde kalmıştır³⁶⁰.

4.2. 1977 Genel Seçimlerinde Adalet Partisi

Türkiye'de 1977 seçimleri öncesi anarşi hız kazanmış, özellikle 1 Mayıs kutlamalarında 33 kişinin öldürülmesi, sonu belli olmayan bir yere gidişin göstergesi olmuştur. Başbakan Demirel, sıkıyönetime gerek olmadığını belirtmiş, Ecevit ise *"seçimler yaklaştıkça olaylar çoğalıyor"* diyerek, kışkırtmalara kapılmamak gerektiğini vurgulamıştır³⁶¹. 1977 yılında en çok tartışılan konulardan biri de erken seçim olmuş ve mecliste erken seçime gidilmesi konusunda yapılan oylamada; oylamaya katılan 350 milletvekilin 342 evet oyu ile erken seçime gidilmesine karar verilmiştir. Böylelikle seçimler, 5 Haziran 1977 tarihinde yapılmış ve bu seçime katılım oranı, 1973 seçimlerine katılım oranından daha fazla olmuştur. Öyle ki 1973 seçimlerine katılım oranı % 66,8 iken, 1977 seçimlerinde bu oran %72,4 e yükselmiştir. Ahmad'a göre katılım oranının çokluğu, seçmenin oyunu kullandığı partinin sayısal olarak değişikliğe uğratma düşüncesini göstermektedir³⁶².

5 Haziran 1977 tarihinde yapılan seçim sonuçlarına göre; Cumhuriyet Halk Partisi 213, Adalet Partisi 189, Milli Selamet Partisi 24, Milliyetçi Hareket Partisi 16, Cumhuriyetçi Güven Partisi 3, Demokratik Parti 1 ve Bağımsız adaylardan 4 milletvekili meclise girmiştir. 1977 seçimlerinde hem Adalet Partisi, hem de Cumhuriyet Halk Partisi oylarını arttırmalarına rağmen her iki parti de tek başına bir hükümet oluşturacak sayıya ulaşamamıştır. Siyasal istikrarın beklenildiği bu seçimler, siyasal istikrarsızlık ve askeri müdahaleye kadar giden bir sürecin tetikleyici unsuru olmuştur³⁶³. 13 Haziran 1977 tarihinde Demirel istifa etmiş ve Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Başbakanlık görevini Bülent Ecevit'e vermiştir. 21 Haziran 1977 tarihinde Ecevit'in kurduğu Hükümet Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış olsa da 3 Temmuz 1977 tarihinde yapılan oylamada 217 kabul, 2 çekimser oya karşı 229 ret oyu ile

³⁵⁹ Tercüman, 13.Nisan.1975 s.1; Milliyet, 19 Mart 1975, s.10.

³⁶⁰ H. Emre Bağce, *Türk Parlamento Tarihi, (TBMM-XV. Dönem 1973-1977)*, I. Cilt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:148, TBMM Basımevi, Ankara 2012, s.80.

³⁶¹ Cumhuriyet, 2 Mayıs 1977, s.1.

³⁶² Ahmad, a.g.e., s.446-447.

³⁶³ Esat Arslan, *Türk Parlamento Tarihi, (TBMM-XVI. Dönem 1977-1980)*, I. Cilt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:149, TBMM Basımevi, Ankara 2012, s.3.

güvenoyu alamamıştır. Güvenoyu alamayan Ecevit Hükümeti düşmüş ve Demirel Başkanlığında; Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi ortaklığında İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak adlandırılan bir hükümet kurulmuştur. Bu hükümet, 1 Ağustos 1977 tarihinde 219 hayır oyuna karşı, 229 evet oyu ile güvenoyu almıştır³⁶⁴.

Bilgiç, 1977 seçimlerinde Adalet Partisi İstanbul Milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Ayrıca Bilgiç, İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'nde Milli Savunma Bakanlığı görevine getirilmiştir³⁶⁵. Bir süre Milli Savunma Bakanlığı yapan Bilgiç, 14 Ekim 1977 tarihinde bu görevinden istifa etmiş ve 15 Ekim 1977 tarihinde yapılan Adalet Partisi Temsilciler Meclisi toplantısında, Teşkilat İşleri Başkanı ve Genel Başkan Yardımcılığı görevine getirilmiştir³⁶⁶.

Adalet Partisi'nden bazı milletvekilleri, Ecevit ile hükümet kurma pazarlıklarına girerek Adalet Partisi'nden istifa etmiştir. Bu istifalar sebebi ile 31 Aralık 1977 tarihinde, Demirel Hükümeti düşmüştür. Ecevit, Adalet Partisi'nden istifa eden milletvekillerine bakanlık vererek, 17 Ocak 1978 tarihinde bağımsızlarla destekli Ecevit Hükümetini kurmuştur. Ecevit Hükümeti'nin iki yıllık iktidarı süresince sergilediği siyasi ve ekonomik başarısızlıklar, ülkede yokluk ve sıkıntının artmasına sebep olmuştur³⁶⁷. 16 Ekim 1979 tarihinde hükümetten çekildiğini açıklayan Ecevit, istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuştur. Cumhurbaşkanı Korutürk, Demirel'i bir kez daha hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Adalet Partisi'nin son hükümeti olacak bu azınlık hükümeti, 12 Kasım 1979 tarihinde göreve başlamış ve 25 Kasım 1979 tarihinde 208 e karşı 229 güvenoyu almıştır³⁶⁸. Bu hükümet 12 Eylül darbesine kadar görevini sürdürmüştür.

4.3. 1980 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Bilgiç'in Adaylığı

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi, 6 Nisan 1980 tarihinde dolmuştur³⁶⁹. Bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi ve kamuoyunda meclis

³⁶⁴ *Milliyet*, 18 Ekim 1978, s.8; *Milliyet*, 3 Mayıs 1982, s.27.

³⁶⁵ *Milliyet*, 24 Nisan 1977, s.7; *Milliyet*, 22 Temmuz 1977, s.1.

³⁶⁶ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.270.

³⁶⁷ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.235.

³⁶⁸ Arslan, *a.g.e.*, s.8.

³⁶⁹ Ertunç, *a.g.e.*, s.169-175.

içerisinden bir cumhurbaşkanının seçilebileceği kanaati oluşmuştur. Adalet Partisi Genel İdare Kurulu ve Başkanlık Divanı toplantılar düzenlemiş ve bu toplantılar sonucunda, Adalet Partisi Genel Başkan Yardımcısı Saadettin Bilgiç'in, Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyması hususunda 9 Nisan 1980 tarihinde görüş birliğine varılmıştır³⁷⁰. Bilgiç, Cumhurbaşkanlığına adaylığını 12 Nisan 1980 tarihinde açıklamıştır. Cumhurbaşkanlığı meselesi, ilk anlarda Bilgiç ve Demirel arasında küçük çapta tartışmalara sebep olmuştur. Bilgiç; adaylığını koyduğu takdirde, Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Selamet Partisi'nin desteğini alabileceği düşüncesindedir ve bu düşüncesini Demirel'e söylemiştir. Fakat Demirel, Bilgiç ile aynı düşüncede olmadığı gibi, Bilgiç'in adaylığını koymasında sakıncalar olabileceğini ve sonuç alınamazsa Adalet Partisi açısından olumsuz bir durumun ortaya çıkabileceği düşüncesindedir. Bilgiç'i destekleyenler ise bir yandan Bilgiç'in başarılı olacağını öne sürerken, diğer yandan da ikinci bir aday çıkarılmasının, partiyi iflasa götüreceği düşüncelerini taşımıştır³⁷¹.

İlk tur seçimlerde Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin toplamda 311 milletvekili olmasına rağmen Bilgiç, 193 oy alabilmiştir³⁷². Oylamaların 28. turunda ise Bilgiç, 200 oy alabilmiş ve devam eden seçimlerde Bilgiç, en fazla 250 oyu 54. turda alabilmiştir³⁷³. Turlar uzayıp sonuç alınamayınca Demirel, Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili bir açıklama yapmış ve *"Bilgiç'in adaylığında ısrar edeceklerini"* belirterek, *"Devletin 'hiçbir makamı boş kalmayacaktır'"* demiştir³⁷⁴. Adalet Partisi Ortak Grup Toplantısında Bilgiç'in aldığı oylar üzerine durum değerlendirmesi yapan Demirel, tam kadro Bilgiç'e oy verilmesini istemiş ve *"gelin Adalet Partisi'nin tüm oyunu bir hedefe teksif edelim. Sıkılmış bir yumruk gibi olduğumuzu bir defa daha gösterelim"*³⁷⁵ ifadeleri ile Bilgiç'e destek istemiştir.

Bilgiç, Demirel'den sınırsız destek görse de aldığı oylar bir sınırdan kalmış ve bu olay Bilgiç ve destekçilerini çok üzmüştür. Turlar uzamış, Cumhurbaşkanlığı seçimi sonuçlanamamıştır. Sonuç alınamayınca, bir kilitlenme oluşmuş ve bu problemi ortadan

³⁷⁰ Yakup Üstün İle Yapılan Röportaj, Isparta, 25.03.2014.

³⁷¹ *Milliyet*, 10 Nisan 1980, s.1; *Milliyet*, 12 Nisan 1980, s.6.

³⁷² *Milliyet*, 11 Nisan 1980, s.1.

³⁷³ MMTD, 11.04.1980, 20.Birleşim, Cilt:1,s.241.

³⁷⁴ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.269-271.

³⁷⁵ *Milliyet*, 12 Nisan 1980, s.6.

kaldırmak için Adalet Partisi Başkanlık Divanı toplanmıştır. Bu toplantıda bazı üyeler Bilgiç'in Cumhurbaşkanlığı adaylığından vazgeçmesini önermiştir. Fakat Bilgiç, Demirel'e: *"Diğer partiler ve arkadaşlarımızla bir kez daha temas kurup oy toplanmasını sağlamanızı istiyorum"* demiştir. Demirel de *"ben emrinizdeyim ne gerekiyorsa yapmaya hazırım. Genel İdare Kurulu'nu toplayarak, durumu bir kere daha müzakere edip gereken çalışmaları yapalım"*³⁷⁶ diyerek Bilgiç'e tam destek vermiş ve Bilgiç'in Cumhurbaşkanlığı adaylığından vazgeçmesini engellemiştir. Genel İdare Kurulunu toplayan Demirel, üyelere Bilgiç'e tam kadro destek vermelerini istemiştir. Bu olay, Demirel ve Bilgiç arasında yıllarca süren muhalefet ve anlaşmazlığın ilk kez bu derecede azaldığının ve hatta sıkı bir desteğe dönüştüğünün göstergesi olmuştur.

Cumhurbaşkanlığı seçimi için yapılan sonuçsuz oylamaların 72. turunda Bilgiç, en fazla 228 oy ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin adayı Muhsin Batur 275 oy alabilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sonuçsuzluğu üzerine, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren bir konuşma yapmıştır. Muhsin Batur Evren'in bu konuşmasını dışarıdan müdahale olarak değerlendirmiş ve *"Türkiye'de siyasi partiler ve liderler görevlerini yerine getiremedikleri zamanlarda, örneğin 27 Mayıs, 12 Mart... Şekli değişik olsa da dışarıdan müdahaleler olabiliyor... Türkiye'de demokratik sistemin tam olarak yerleştiğini söylemek çok güç... Elbette Türkiye Cumhuriyeti Devleti başsız kalmayacak, Cumhurbaşkanı muhakkak seçilecektir"* diyerek, Cumhurbaşkanlığı adaylığından vazgeçmiştir. Batur'un adaylıktan çekilmesi üzerine gözler Bilgiç'e çevrilmiş ve Bilgiç'in adaylıktan çekilmesi durumunda Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yeni bir aşamaya geçilebileceği gündeme gelmiştir. Özellikle Ecevit, bu konuda ısrarcı olmuştur³⁷⁷. Fakat Bilgiç, kimsenin önünü tıkamadığını belirterek, adaylıktan çekilmeyeceğini söylemiştir. Batur, adaylıktan çekilince Bilgiç, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 75. turuna tek başına katılmıştır. Fakat buna rağmen bir sonuç alınamamıştır³⁷⁸. Cumhurbaşkanlığı seçimi sonuçsuzluğunu sürdürürken, Bilgiç'in adaylıktan çekilmesi tekrar gündeme gelmiştir. Bilgiç, *"kendiliğimden aday çıkmadım, beni Cumhurbaşkanlığı için grup başkanvekilleri aday gösterdi. Milliyetçi Hareket*

³⁷⁶ Milliyet, 7 Mayıs 1980, s.6.

³⁷⁷ Milliyet, 16 Mayıs 1980, s.7; Milliyet, 17 Mayıs 1980, s.6.

³⁷⁸ Milliyet, 19 Mayıs 1980, s.1-10; Milliyet, 21 Mayıs 1980, s.6.

Partisi ve Milli Selamet Partisi de destekleyeceğini söyledi. Bu sebeple Cumhurbaşkanlığına aday oldum”³⁷⁹ diyerek tepki göstermiştir.

Uzun süren Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 115. tura gelinmiş fakat hala sonuç alınamamıştır. Sonu bir türlü gelmeyen Cumhurbaşkanlığı seçiminde, seçimin hep başka birleşime ertelenmesi, ilk günlerde anlayışla karşılansa da seçim turlarından bir türlü sonuç alınamaması, gerginlik ve huzursuzluğu arttırmıştır³⁸⁰. Cumhurbaşkanının seçilememesi farklı alternatiflerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu alternatifler “erken seçim” veya “Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi” fikri olmuştur. Ancak Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kararının alınabilmesi için anayasa değişikliğine gidilmesi gerekmektedir³⁸¹. Bunun üzerine Adalet Partisi, 3 Haziran 1980 tarihinde anayasa değişikliği için millete gitmeye karar vermiştir³⁸². Adalet Partisi bu karar ile tekrar halka dönmüştür³⁸³. Adalet Partisi, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi için teklif verince, Bilgiç; “*partimin kararına iştirak ettiğim için adaylıktan çekiliyorum*”³⁸⁴ ifadeleri ile Cumhurbaşkanlığı adaylığından vazgeçmiştir.

Türkiye’nin yedinci Cumhurbaşkanını belirleyecek seçimlerde sonuç alınamayan turlar, 12 Eylül 1980 Darbesi ile sonuçlanarak Türkiye’nin siyasi kaderini belirlemiştir. 27 Mayıs ve 12 Mart’tan sonra 12 Eylül, üçüncü askeri darbe olarak Türk siyaset tarihine geçmiştir. Fakat Cumhurbaşkanının seçilememesi, bir ihtilalin tek gerekçesi olmamalıdır. Çünkü anayasal bir temel olan vekâlet sistemi çalışmakta, *İhsan Sabri Çağlayangil*, Cumhurbaşkanlığı makamına vekâlet etmektedir³⁸⁵. Cumhurbaşkanının seçilememesi üzerine yaşanan toplamsal huzursuzluk, diğer huzursuzlukları da beraberinde getirince, Türk demokrasisi alışkın olduğu darbelerden birine daha maruz kalmış ve asker-siyaset ilişkisi üçüncü kez askerin üstünlüğü ile sonuçlanmıştır.

³⁷⁹ *Milliyet*, 22 Mayıs 1980, s.6.

³⁸⁰ Arslan, *a.g.e.*, s.12.

³⁸¹ Ertunç, *a.g.e.*, s.180-184.

³⁸² Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.271.

³⁸³ Komşuoğlu, *a.g.e.*, s.85.

³⁸⁴ *Milliyet*, 3 Haziran 1980, s.7.

³⁸⁵ Ertunç, *a.g.e.*, s.194.

4.4. 12 Eylül 1980 Darbesi

Türkiye'nin 12 Eylül'e sürüklenmesinde siyasi olumsuzluklar önemli rol oynamıştır. Ordunun yönetime el koyması, demokrasi tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur³⁸⁶. 12 Eylül 1980 Darbesi ile hükümet feshedilerek bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiş ve Silahlı Kuvvetler yönetime el koymuştur³⁸⁷. Darbenin ilanı ile siyasi iktidar, *Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren*'in başında bulunduğu *Milli Güvenlik Konseyi*'ne geçmiştir. Milli Güvenlik Konseyi, Evren'in başkanlığında; *Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Esin*, *Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya*, *Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer* ve *Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun*'dan oluşmuştur³⁸⁸. 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye radyolarından, *Genelkurmay* ve *Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren* imzasıyla yayınlanan Milli Güvenlik Konseyi'nin bir numaralı bildirisi okunmuş ve bu bildiriye devamında beş bildiri izlemiştir.

Okunan bildirilerde; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, son yıllarda iç ve dış düşmanların tahriki ile rejim ve bağımsızlığına yönelik saldırılar içinde olduğu vurgulanmış, devletin başlıca organlarının işlemez duruma geldiği, siyasi partilerin kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamadıkları belirtilmiştir. Bu sebeple, Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuş, parlamento ve hükümeti feshetmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmış, bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir³⁸⁹. Türk Silahlı Kuvvetleri, yapılan darbenin amacını; ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaş ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve devletin varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak olarak açıklamıştır³⁹⁰.

Bildirileri art arda sıralayan konsey idareye el koymuş, Cumhuriyet Senatosu, millet meclisi ve siyasi partiler kapatılmış, Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit Hamzakoy'a, Türkeş ve Erbakan Narlıdere'ye gönderilmiştir. Siyasi partilerin

³⁸⁶ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, Çeviren, Ceren Elitez, İstanbul 2011, s.209.

³⁸⁷ *Milliyet*, 12 Eylül 1980, s.1.

³⁸⁸ Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, s.212.

³⁸⁹ *Milliyet*, 12 Eylül 1980, s.1.

³⁹⁰ Hayati Tek, *Darbeler ve Türk Basını*, Elips yayınları, Mart, 2007, Ankara, s.132-133.

milletvekili ve senatörlerinden bazıları tutuklanmıştır. Ülkenin yönetimine el koyan komutanlar, siyasetteki tıkanıklığı ve liderler arasındaki kavgaları, yaptıkları darbenin gerekçeleri arasında göstermiştir³⁹¹. Özellikle Cumhurbaşkanının seçilemeyişi büyük bir sorun oluşturmuş³⁹² hükümetin zaafları ve partiler arasındaki sürtüşmeler de 12 Eylül'ün sebeplerinden olmuştur.

4.5. 12 Eylül 1980 Darbesi Sonrası Bilgiç

12 Eylül 1980 darbesi ile siyasi partiler feshedilmiştir. Bu tarihe kadar, Adalet Partisi Genel Başkan Yardımcısı olarak görev yapan Sadettin Bilgiç ve birçok siyasetçinin, siyasi hayatı on yıl yasaklanmıştır³⁹³. 1982 Anayasası ezici bir çoğunlukla kabul edilmiş ve Bilgiç 1983 yılı Haziran ayının başından Eylül ayı sonuna kadar *Çanakkale Zincirbozan Askeri Tesisleri* 'nde ikamete mecbur bırakılmıştır³⁹⁴. Bilgiç bu olayı şu şekilde aktarmıştır:

“2 Haziran sabahı evlerimizden ayrı ayrı hareket ederek yola çıktık. Beni ağabeyim Emin Bilgiç ve akrabalarım Söğütözü'ne kadar getirdiler. Zincirbozan'a gidecekler burada birleşerek yola devam ettik. Necmettin Cevheri'nin arabasına; Demirel, Nahit Menteşe ve İsmet Sezgin ile birlikte bindik. Çanakkale'de ne gibi bir durumla karşılaşacağımızı bilmediğimiz için yolda bazı konuları konuşmak istiyorduk. Yol boyunca takip edilecek hareketi konuştuk ve acele bir şekilde yeni bir partinin kurulmasına karar verdik. Sezgin ve Cevheri'ye; başta Aydın Menderes olmak üzere, geniş tabanlı bir parti hazırlığı yapılması gerektiğini söyledik... Bursa sınırına gelinceye kadar herhangi bir zorlukla karşılaşmadık. Jandarmalar validen aldığı emirle, halkın bize yaklaşmasına engel oluyordu. Bursa sınırından çıkınca Çanakkale jandarma ve polisi bizi teslim aldı. Fazla müdahale etmeden önümüzden koruma aracı gibi gittiler. Zincirbozan'a gelince bir deniz askeri üssüne götürüldüğümüz anlaşıldı. Böylelikle ikametimiz için ayrılan yerlere girdik. Bana ayrılan odayı görünce, oğlum Süreyya'dan perde, koltuk, sandalye, masa ve gardirop getirmesini istedim. Benim bu

³⁹¹ Sadettin Bilgiç, *Türk Yurdu*, Şubat 2010, Sayı 270, s.18; Tek, a.g.e., s.133.

³⁹² Cizre, a.g.e., s.231.

³⁹³ *Milliyet*, 17 Ekim 1981, s.1; Siyaset hayatı yasaklanan isimlerden bazıları; Sadettin Bilgiç, Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş, Necmeddin Erbakan, Mustafa Üstündağ, Necati Gültekin, Oğuzhan Asiltürk... *Milliyet*, 20 Ekim 1982, s.1.

³⁹⁴ *Günaydın*, 8 Kasım 1982, s.1; *Milliyet*, 1 Haziran 1983, s.7.

siparişlerimi gören arkadaşlar bana herhalde yerleşmeye geldin dediler. Ben de gelmek kendi elimizde olmadığına göre, çıkmak da kendi elimizde olmayacaktır dedim”³⁹⁵.

Bilgiç, Zincirbozan da mecburi ikametne devam ederken sıkıntılı ve zor günler geçirmiştir. Gözlerinden rahatsızlanmış ve tedavi görmesi gerekmektedir. Fakat Bilgiç, muayene ve tedavi için başvuracak bir mercii bulamamıştır. Bunun üzerine Milli Güvenlik Konseyi Başkanlığı’na tedavisi için bir dilekçe yazmıştır. Sıkı Yönetim Komutanının muavini 30 Eylül 1983 tarihinde Zincirbozan’a gelerek Bilgiç’e, tedavisi için İstanbul’a götürüleceğini söylemiştir. *“Aynı gün Demirel ile yaptığım telefon görüşmesinde bana Konsey’in hepimizi serbest bırakacağını ve 19:00 haberlerini dinlememi söyledi. Akşam haberlerinde konsey kararını açıkladı ve hepimiz serbest bırakıldık*”³⁹⁶. Böylece Bilgiç’in Zincirbozan’daki mecburi ikameti son bulmuş ve serbest kalmıştır.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren, eski siyasilerin yasaklarının kaldırılması için halkoyuna başvurularak bir yasa çıkarılması görüşündedir³⁹⁷. Eski siyasiler ile ilgili yasağın kalkmasını öngören anayasa değişikliği, 12 Eylül sonrasında kapatılan siyasi partilerin yönetim kurulu üyeleri, milletvekilleri ve senatörlerini yakından ilgilendirmiştir. Siyasi yasakların kaldırılması için yapılacak olan referandum öncesi Bilgiç, bir açıklama yapmış ve *“referandum sonucu yasaklar kalkacaktır, her şart altında yüzde ellinin üzerinde evet oyu çıkacaktır. Millet yasakları kaldırmaktan yanadır. Oy kullanma mecburi olursa referanduma katılım % 85’i bulur*”³⁹⁸. İfadeleri ile millete güvendiğini ve milletin yasakları kaldıracağı inancında olduğunu aktarmıştır.

1987 yılında yapılan anayasa referandumu sonucuna göre, %50.16 evet oyu oranı ile siyasi yasaklar kaldırılmış ve Turgut Özal eski siyasileri, partilerinin başına geçmeye çağırmıştır. Böylelikle siyasi yasakların 6 Eylül 1987 tarihinde kalkmasından sonra, 23 Haziran 1983 tarihinde, Demokrat Parti ve Adalet Partisi çizgisinin devamı olarak kurulan Doğru Yol Partisi’nin Genel Başkanlığına, Süleyman Demirel getirilmiştir³⁹⁹.

³⁹⁵ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.302-311.

³⁹⁶ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.310.

³⁹⁷ *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1986, s.1.

³⁹⁸ *Milliyet*, 14 Mayıs 1987, s.8.

³⁹⁹ Çavuşoğlu, *Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi...*, s.271.

Referandumun hemen akabinde alınan erken seçim kararı ile ülke yeniden bir seçim sürecine girmiştir⁴⁰⁰. 29 Kasım 1987 tarihinde yapılacak olan seçimlere Bilgiç, Doğru Yol Partisi İstanbul milletvekili adayı olarak katılmıştır. Fakat siyaset tarihinde derin izler bırakan “*Koca Reis*” 1987 yılında yapılan seçimlerde parlamento dışı kalarak seçilememiştir.⁴⁰¹ Bilgiç, 1988 yılında yapılan *Doğru Yol Partisi Genel Kongresi*’nde, Genel İdare Kurulu’na seçilmiş ve 1990 yılında yapılan kongreye kadar bu görevde kalmıştır. Demirel, Doğru Yol Partisi’nin Genel Kongresi’nde Adalet Partisi’nin siyaset yasaklı eski Genel İdare Kurulu Üyelerine yer vermeyerek, onların kırgınlığına sebep olmuştur. Demirel, kader arkadaşlarını bir kenara iterek, “*yenilerle çalışmak istiyorum*” görüntüsü vermiş ve Bilgiç, “*gençleştirme operasyonu*” ile hemşerisi Demirel tarafından devre dışı bırakılmıştır. Bilgiç bu olayı şu ifadelerle aktarmıştır:

*“Doğru Yol Partisi’nin 25 Kasım 1990 tarihinde başlayacak olan Büyük Kongresi’nde şahsım adına bir gayret içerisinde değildim. Kongrenin ikinci günü kongre salonuna geldiğimizde, Demirel adına iki ayrı listenin hazırlanmış olduğunu gördüm. Birinci listede; İsmet Sezgin, Nahit Menteşe, Turgut Toker ve benim adım yoktu. 40 kişilik ikinci listede ise 35. sıradan sonraya serpilmiştik. Bu kongreden sonra, Demirel ile irtibatımı kestim”*⁴⁰².

Bu olaydan sonra Demirel ile irtibatını kesen Bilgiç, siyasî partilerin feshine dair kanunun yürürlükten kaldırılması ve 2820 sayılı siyasî partiler kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin 3821 sayı ile 19 Haziran 1992 tarihinde kabul edilen kanunun ikinci maddesine gereğince⁴⁰³ Adalet Partisi’nin son Genel İdare Kurulunda yer alan fakat artık Doğru Yol Partisi saflarında bulunmayan bazı isimler ve Doğru Yol Partisi Genel İdare Kurulu üyeleri ile yakın temaslarda bulunarak, Adalet Partisi’nin yeniden

⁴⁰⁰ Komşuoğlu, *a.g.e.*, s.241.

⁴⁰¹ *Güneş*, 8 Eylül 1987, s.1; *Milliyet*, 29 Eylül 1987 s.14; *Milliyet*, 01 Aralık 1987 s.13.

⁴⁰² Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.324-326.

⁴⁰³ MADD E 2. — 2533 sayılı Siyasî Partilerin Feshine Dair Kanuna göre; kapatılmış olan siyasî partiler ile Anayasa Mahkemesi dışında başka mahkeme veya kurullarca kapatılan siyasî partiler, son büyük kongre veya kurultay üyelerinin hayatta kalanlarınca alınacak kararla, aynı ad, rumuz, amblem, rozet ve benzeri işaretleri kullanarak yeniden açılabilirler. Bu durumda, 2533 sayılı Siyasî Partilerin Feshine Dair Kanunla feshedilen partiler ile Anayasa Mahkemesi dışında başka mahkeme veya kurullarca kapatılan siyasî partilerin hazineye intikal eden taşınmaz malları, iade tarihindeki durumlarına veya değerlerine göre; para faizsiz olarak, hisse senetleri ise hazineye intikal tarihindeki nominal değerlerine göre işlem görerek, siyasî partinin açılmasına karar verildiği tarihten itibaren en geç üç ay içinde geri verilir. Feshedilen siyasî partilerin yeniden açılmasına karar verilmediği takdirde, aynı üyeler yukarıdaki fıkrada gösterilen malvarlığının hazineye kalmasına karar verebilecekleri gibi, aynı esaslara göre bir partiye veya belirli oranlar içinde bir kaç partiye devir kararı da verebilirler; *Resmî Gazete*, 1 Temmuz 1992, s.17.

kurulması konusunda çalışmalar yapmıştır. Bilgiç; sağın bölünmüşlüğü Adalet Partisi'nin giderebileceğini ifade ederek, Adalet Partisi'nin devamına karar vermenin de Doğru Yol Partisi'nin başarısını gölgelemeyeceğini savunmaktadır⁴⁰⁴. Yine Bilgiç, Adalet Partisi'nin devamına karar verilmemesinin Doğru Yol Partisi'ne hiçbir zararının olmayacağı, hatta Adalet Partisi'nin devamına karar verildiği takdirde dinamik bir gücün siyaset sahnesine çıkmasına imkan verileceği düşüncesindedir⁴⁰⁵. Bilgiç, bu çalışmaları sürdürürken ezeli rakibi ve hemşerisi olan Demirel'e karşı, sert çıkışlardan kaçınmıştır. Fakat Demirel, yıllarca kendisine muhalefet olarak gördüğü Bilgiç'in etkinliğini kırmak ve parti içi muhalefeti susturmak amacıyla, Adalet Partisi'nin yeniden canlandırılmasını istememektedir⁴⁰⁶. Böylelikle Adalet Partisi'nin Onuncu Büyük Kongresi, 19 Aralık 1992 tarihinde toplanmış ve bu kongre Demirel ile Bilgiç'in son hesaplaşması olmuştur⁴⁰⁷.

Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın vefatından sonra Adalet Partisi Genel Başkanlık meselesi ile ortaya çıkan ve Demirel ile Bilgiç arasında uzun yıllar süren siyasi rekabet, Adalet Partisi'nin son kongresinde de Demirel lehine sonuçlanmıştır. Adalet Partisi'nin mal varlığı ile birlikte Doğru Yol Partisi'ne katılma kararı, kongrede yapılan oylama sonucu 125 hayır oyuna karşı, 909 evet oyu ile kabul edilmiştir. Demirel, kongrede yaklaşık bir buçuk saat konuşmuş, Doğru Yol Partisi ile yola devam etmenin, Adalet Partisi ile devam etmek olduğunu özellikle vurgulamıştır. Demirel, bir defa daha bölünmemek gerektiğini ve kırınlıkları bir kenara bırakarak davaya küsülmemesini istemiştir. Demirel'in bu konuşmasından sonra kürsüye çıkan Bilgiç; Adalet Partisi'nin tekrar canlandırılmasını istemiş ve *“çok sesli demokrasi diyorsunuz, fakat tek adam gelip buradan istediği kadar konuşup gidiyor”* ifadeleri ile Demirel'e tepki göstermiştir. Bilgiç'in tepkisini bu sözlerle dile getirmesi üzerine, hiç beklenmedik bir olay gerçekleşmiş ve salon Bilgiç'e tepki göstermiştir. Fakat Bilgiç, kendisini susturamayacaklarını, Adalet Partisi'nin kapatılmasıyla Doğru Yol Partisi'nin büyütülemeyeceğini ve bu vebalin altından da kimsenin kalkamayacağını söylemiştir.

⁴⁰⁴ *Milliyet*, 18 Temmuz 1992, s.7.

⁴⁰⁵ Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.336.

⁴⁰⁶ *Milliyet*, 18 Temmuz 1992, s.1-7.

⁴⁰⁷ Komşuoğlu, *a.g.e.*, s.248.

Fakat delege ve dinleyicilerin protestoları kesilmemiş, “Koca Reis” kürsüden gözyaşları içerisinde inmek zorunda kalmıştır⁴⁰⁸.

Aslında kürsüden bu inişin bir benzeri, 27 Kasım 1964 tarihinde başlayan ve 30 Kasım 1964 tarihinde Süleyman Demirel’in Adalet Partisi Genel Başkanı seçilmesi ile sonuçlanan Adalet Partisi Genel Kongresi’nde, Genel Başkanlık seçimi sırasında yaşanmıştır. Bu seçim, Türkiye’de “*lidere rağmen*”, politika yapmanın mümkün olmadığının en net örneği ve en gerçekçi kanıtı olmuştur. Kürsüden inişler aynı yenilginin sonucu olarak tezahür etse de, sonuçları farklı olmuştur. İlk iniş, Demirel ve Bilgiç arasında yıllarca sürecek ve Türk siyasetini derinden etkileyecek bir siyasi çekişmenin ilk adımları olmuştur. Son iniş ise bu mücadeleden artık yorulan, siyaset hayatı boyunca hep ikinci adam rolünü oynamak zorunda kalan ve hemşerisi Demirel ile girdiği her mücadeleden mağlup ayrılan Bilgiç’in, aktif siyaset hayatının basamaklarını son kez kullanışıdır. Türkiye’de sağ siyasetin önemli isimlerinden Bilgiç, Adalet Partisi Büyük Kongresi’nde Adalet Partisi’nin açılmasını üzerine fiili politika hayatına son vermiştir. Türk siyasi hayatında derin izler bırakan Koca Reis, 21 Nisan 2012 tarihinde vefat etmiş, cenazesi Isparta’nın Şarkıkaraağaç ilçesinde bulunan aile mezarlığına defnedilmiştir.

⁴⁰⁸ *Milliyet*, 20 Aralık 1992, s.20.

SONUÇ

27 Mayıs 1960 tarihinde demokrasiye yapılan darbe sonrası, Türkiye’de siyaset yeni bir hâl kazanmıştır. Siyasi alanda yeni oluşumların ortaya çıktığı bu dönemde, Demokrat Parti’nin devamı olarak kurulan Adalet Partisi, siyaset sahnesine etkileyici bir giriş yaparak Türk siyasetine damgasını vurmuştur.

Sadettin Bilgiç, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerde, Adalet Partisi Isparta Milletvekili seçilerek aktif siyaset hayatına katılmıştır. Bilgiç; mensubu olduğu Adalet Partisi içerisinde büyük hizmetlerde bulunmuştur. Başarılı çalışmaları ile hem parti içerisinde, hem de partinin destekçileri tarafından sevilen, insana ve insanlığa değer veren, saygın bir siyasetçi kimliğine sahiptir. Öyle ki parti içerisinde hızlı bir yükseliş göstermiş, milletvekili olarak girdiği partide kısa bir zaman sonra, grup başkanlığı, sonrasında da genel başkan yardımcılığı görevine getirilmiş ve en güçlü isim olmayı başarmıştır. Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın 5 Haziran 1964 tarihinde vefat etmesi, liderlik sorununun yaşanmasına sebep olmuştur. Fakat parti içerisinde en güçlü varis olan Bilgiç’in, 18 Haziran 1964 tarihinde Adalet Partisi Genel Başkan Vekilliğine seçilmesi ile bu sorun ortadan kalkmış ve Bilgiç, hızlı yükselişine bir yenisini daha eklemiştir.

Bilgiç, liderlik konumunu; teşkilatçı kişiliği, milliyetçi ve muhafazakâr kimliği ile elde etmiş fakat siyasi bir lider olarak varlığını uzun süre devam ettirememiştir. Her ne kadar parti içerisinde sevilen, güven duyulan önemli bir kişiliğe sahip olsa da Bilgiç’in dindar bir aileye mensup olması, Demokrat Parti kültürü ile yetişmesi, milliyetçi ve muhafazakâr bir çehreye sahip olması, dönemin şartları ışığında asker ve basının desteğini alamamasına sebep olmuştur. Bilgiç, her ne kadar zirvede konumlanmış olsa da asker ve basın bu dönemde siyaset üzerinde belirleyici bir unsurdur.

Bilgiç’in lider olarak varlığını devam ettirememesinin diğer bir sebebi de iyi bir siyasi liderde bulunması gereken vasıflara özellikle de halkın arayış içerisinde olduğu karizmatik liderlik özelliklerine tam anlamıyla sahip olamaması etkili olmuştur. Bu eksiklik, Bilgiç açısından son derece olumsuz bir durum olarak kendisini göstermiştir.

Bilgiç, 27-30 Kasım 1964 tarihinde düzenlenen Adalet Partisi Büyük Kongresi’nde yapılan genel başkanlık seçimine kadar genel başkan vekilliği görevini

başarılı bir şekilde sürdürmüştür. Fakat yeni bir lider arayışı içerisinde olan Adalet Partisi milletvekilleri ve delegeleri, bu sebepler neticesinde Bilgiç'ten desteğini çekerek, halkın dilinden konuşan ve Bilgiç'e karşı daha karizmatik lider olarak gördükleri Süleyman Demirel'i desteklemiştir. Bilgiç, 27-30 Kasım 1964 tarihinde yapılan Adalet Partisi İkinci Büyük Kongresi'nde, hemşerisi Demirel ile girmiş olduğu genel başkanlık yarışında mücadeleyi kaybetmiş ve Adalet Partisi Genel Başkanlığı'nı Demirel'e kaptırmıştır. Siyaset tarihimizde bir benzerinin görülmediği bu olayın sebep olduğu sonuçlar, Adalet Partisi'ni ve dolayısıyla Türk siyasetini olumsuz etkilemiştir. Aynı parti içerisinde iki rakip gücün barınması mümkün olmamış ve Demirel, kendisine engel olarak gördüğü bu gücü, parti içerisinde sindirme politikası uygulamıştır.

Demirel ilk kozunu 1965 yılında yapılan seçimlerden sonra ilk hükümetini kurarken oynamış ve partiye büyük hizmetlerde bulunan Bilgiç'e kabinede yer vermemiştir. Bu olay sonrası Bilgiç ve Demirel aynı parti içerisinde, ayrı dünyaların insanı rolünü oynamaya başlamış ve Adalet Partisi, Demirelciler ve Bilgiççiler olarak aynı çatı altında radikal çizgilerle ikiye bölünmüştür.

1969 yılında yapılan seçimler ise bu ayrılığı kopma noktasına getirmiştir. Çünkü bu seçimlerden sonra Demirel ikinci kabinesini oluştururken, Bilgiç ve destekçilerinden hiçbir vekili kabineye almamıştır. Bilgiç ve ekibi bu olaya büyük tepki göstererek, Demirel'e uyarı niteliğinde bir muhtıra vermiş, fakat bu muhtıradan da bir sonuç çıkmamıştır. Parti içi muhalefet hız kesmeden devam etmiş, artık geri dönüşü olmayan bir yola girilmiştir. Türk siyaset tarihinde gerçekleşmesine ihtimal verilmeyen bir olay yaşanmış, Adalet Partisi'nin bütçe oylamasında Bilgiççiler kendi partilerinin bütçesine ret oyu vermiştir. Adalet Partisi Genel Başkan Vekilliği ile başlayan, genel başkanlık meselesinde hız kazanan, 1965 ve 1969 seçimlerinde etkisini arttırarak devam eden parti içi muhalefet, Adalet Partisi'nin parçalanmasına ve partiden ayrılanların Demokratik Parti'yi kurmasına sebep olmuştur.

Demokratik Parti, bizzat Bilgiç'in önderliğinde kurulmuş, küçümsenmesi mümkün olmayan ve ülkenin kaderini etkilemiş siyasi bir olaydır. Adalet Partisi içerisindeki iç çekişmeler sonucu ortaya çıkan Demokratik Parti, kısa sürede kurulmuştur. Fakat şu bir gerçektir ki, Türkiye'de siyasi bir partiden ayrılan grubun kurduğu partiler, çok uzun soluklu olamamıştır. Bunun en güzel ve çarpıcı örneği de

Demokratik Parti'dir. Çünkü Adalet Partisi'nden ayrılıp, Demokratik Parti'yi kuran Bilgiç ve arkadaşları, 1973 yılında yapılan seçimlerde istedikleri başarıyı elde edemeyince, ülkenin içine düştüğü durumu sebep göstererek, Milliyetçi Cephe Hükümeti'ne destek vermek amacıyla Demokratik Parti'den istifa edip tekrar Adalet Partisi'ne dönmüşlerdir. Bu dönüş, Demokratik Parti'nin zayıflamasına ve bir süre sonra da kendisini feshetmesine sebep olmuştur. Yıllarca süren mücadeleden sonra Bilgiç, tekrar Adalet Partisi'ne dönmüş hatta Adalet Partisi Genel Başkan Yardımcısı olmuştur.

Bilgiç, genel başkan yardımcılığı görevini sürdürürken Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresinin dolması üzerine 9 Nisan 1980 tarihinde Cumhurbaşkanlığına adaylığını koymuştur. Uzun süren Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden bir sonuç alınamamış ve Cumhurbaşkanı seçilememiştir. Sonucun bir türlü alınamadığı turlar ilk günlerde anlayışla karşılanırsa da ilerleyen süreçte gerginliği ve huzursuzluğu arttırmıştır. Yaşanan toplumsal huzursuzlukların, diğer huzursuzlukları beraberinde getirmesiyle, 27 Mayıs ve 12 Mart'tan sonra 12 Eylül 1980 darbesi, üçüncü askeri darbe olarak Türk siyaset tarihine geçmiştir. Türk demokrasisi alışkın olduğu darbelerden birine daha maruz kalmış ve asker-siyaset ilişkisi üçüncü kez askerin üstünlüğü ile sonuçlanmıştır.

12 Eylül 1980 darbesi ile siyasi partiler feshedilmiştir. Bu tarihe kadar, Adalet Partisi Genel Başkan Yardımcısı olarak görev yapan Bilgiç'in siyasi hayatı on yıl yasaklanmıştır. 1987 yılında yapılan anayasa referandumu ile yasaklar kaldırılınca Bilgiç, 1987 seçimlerine Doğru Yol Partisi İstanbul Milletvekili adayı olarak katılmıştır. Fakat siyasi arenada derin izler bırakan "*Koca Reis*" 1987 yılında yapılan seçimlerde parlamento dışı kalarak seçilememiştir. Bilgiç, 1988 yılında yapılan Doğru Yol Partisi Genel Kongresi'nde, Genel İdare Kurulu'na seçilmiş ve 1990 yılında yapılan kongreye kadar bu görevde kalmıştır. Fakat Demirel, Doğru Yol Partisi'nin Genel Kongresi'nde Adalet Partisi'nin siyaset yasaklı, eski Genel İdare Kurulu üyelerine yer vermemiştir. Demirel, kader arkadaşlarını bir kenara iterek "*yenilerle çalışmak istiyorum*" görüntüsü vermiş, böylelikle Bilgiç, "*gençleştirme operasyonu*" ile hemşerisi Demirel tarafından devre dışı bırakılmıştır.

Sağda birleşmeyi, Adalet Partisi'nin sağlayabileceği düşüncesinde olan Bilgiç, Adalet Partisi'nin yeniden kurulması konusunda çalışmalara başlamıştır. Adalet Partisi Onuncu Büyük Kongresi 19 Aralık 1992 tarihinde toplanmış ve bu kongre Demirel ile Bilgiç'in son hesaplaşması olmuştur. Demirel ile Bilgiç arasında uzun yıllar süren siyasi rekabet, Adalet Partisi'nin son kongresinde de Demirel lehine sonuçlanmıştır. Adalet Partisi'nin mal varlığı ile birlikte Doğru Yol Partisi'ne katılma kararı, kongrede yapılan oylama sonucu 125 hayır oyuna karşı, 909 evet oyu ile kabul edilmiştir.

Bu yenilginin bir benzeri, 27 Kasım 1964 tarihinde yapılan Adalet Partisi Genel Kongresi'nde Genel Başkanlık seçimi sırasında yaşanmıştır. Bu seçim, Türkiye'de "*lidere rağmen*", politika yapmanın mümkün olmadığının en net örneği ve en gerçekçi kanıtı olmuştur. Bu iki olay, benzerlik gösterse de sonuçları farklıdır. İlk yenilgi, Demirel ve Bilgiç arasında yıllarca sürecek ve Türk siyasetinde derin izler bırakacak bir siyasi çekişmenin ilk cemresi olmuştur. Sonuncusu ise bu mücadeleden artık yorulan, siyaset hayatı boyunca hep ikinci adam rolünü oynamak zorunda kalan ve hemşerisi Demirel ile girdiği her mücadeleden mağlup ayrılan Bilgiç'in, aktif siyaset hayatının basamaklarını son kez kullanışıdır. Böylelikle Türkiye'de sağ siyasetin önemli duayenlerinden biri olan Bilgiç, Adalet Partisi Büyük Kongresi'nde, Adalet Partisi'nin açılmaması üzerine fiili politika hayatına son vermiştir. Bilgiç ve Demirel yıllarca süren mücadelelerine hiç başlamamış olsalardı, Ülkemizde uzun süren hükümet bunalımları, anlaşmak zorunda kalan koalisyon hükümetleri ve sebep oldukları sıkıntılar hiçbir zaman gündeme gelmeyecek ve Türkiye yıllarca kalkınma ve büyümede görmüş olduğu başarısızlıkları yaşamayacaktı. Hatta belki de 27 Mayıs 1960 darbesi, Türk siyasetinde alışlagelmiş olan darbeler zincirinin ilk ve son halkası olarak siyaset tarihinin tozlu raflarında yerini alacaktı. Asker, 1971 Muhtırası ve 1980 yılında yapılan ihtilali hiçbir zaman gerçekleştirmeyecekti. Her şeye rağmen, milliyetçi ve muhafazakâr siyaset, şüphesiz Bilgiç'in düşünce dünyasını şekillendiren atmosfer olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

I. Kitaplar

- “Adalet Partisi Genel Başkan Vekili Dr. Sadettin Bilgiç’in Adalet Partisi İkinci Büyük Kongresi’ni Açış Konuşması”*, 27 Kasım 1964, Şark Matbaası, Ankara 1964.
- AHMAD, Feroz, *“Bir Kimlik Peşinde Türkiye”*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.
- AHMAD, Feroz, *“Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980”*, 3. Basım, Hil Yayınları, İstanbul 2007.
- AHMAD, Feroz, *“Modern Türkiye’nin Oluşumu”*, 10. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, *“Açıkıyor, Süleyman Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi, 1965-1971”*, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.
- ARSLAN, Esat, *“Türk Parlamento Tarihi, (TBMM-XVI. Dönem 1977-1980)”*, I. Cilt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:149, TBMM Basımevi, Ankara 2012.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *“Menderes’in Dramı (1899-1960)”*, Remzi Kitabevi, 2. Baskı İstanbul 1976.
- AYDIN, Suavi, TAŞKIN Yüksel, *“1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi”*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- BABAN, Cihad, *“Politika Galerisi, Bir Devrin Hükümlerleri”*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- BABAN, Cihad, *“Politika Galerisi”*, Timaş Yayınları, I. Baskı Nisan 2004 İstanbul.
- BAĞCE, H. Emre, *“Türk Parlamento Tarihi, (TBMM-XV. Dönem 1973-1977)”*, I. Cilt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:148, TBMM Basımevi, Ankara 2012.
- BEKTAŞ, Arsev, *“Demokratikleşme Sürecinde Liderler oligarşisi”*, CHP ve AP (1961-1980), I. Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul 1993.
- BERBEROĞLU, Güneş, *“Siyasi Parti Yönetimi”*, TC Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1997.
- BİLGİÇ, Sadettin, *“Hatıralar”*, Boğaziçi yayınları A.Ş. Ankara 2002.
- BİLGİÇ, Sadettin, *“Hatıralarım”*, Akasya Kitap, Ankara 2007.
- BİRAND, Mehmet Ali, Dünder, Can, Çaplı, Bülent, *“12 Mart İhtilalinin Pençesinde Demokrasi”*, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

- BOZBEYLİ, Ferruh, “*Alaca Siyaset*”, Bilsam Yayınları, İstanbul 2013.
- CİZRE, Ümit, “*AP- Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi*”, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- ÇAĞAŞ, Raşit, “*Nihat Erim 12 Mart Anıları*”, Yapı Kredi Yayınları, I. Baskı İstanbul Nisan 2007.
- ÇAĞDAR, Tevfik, “*Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den günümüze)*”, İmge Kitapevi, 3. Baskı, Nisan 2004.
- ÇINAR, Menderes, “*Türk Parlamento Tarihi, (TBMM-XIII. Dönem 1965-1969)*”, I. Cilt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:147, TBMM Basımevi, Ankara 2012.
- ÇINAR, Menderes, “*Türk Parlamento Tarihi, (TBMM-XIII. Dönem 1965-1969)*”, IV. Cilt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:147, TBMM Basımevi, Ankara 2012.
- DAĞI İhsan, UĞUR Fatih, “*Yalnız Demokrat*”, (Ferruh Bozbeyli Kitabı), Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- DEMİREL, Süleyman, “*1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru*”, Doğu Matbaası, Ankara 1973.
- DEMİREL, Tanel, “*Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*”, İletişim Yayınları, I. Baskı İstanbul 2004.
- DEMOKRATİK PARTİ, “*72’ler Hareketi Ve Demokratik Parti*”, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara 1971.
- DEMOKRATİK PARTİ, “*Program*”, Demokratik Parti Yayınları, 1973.
- ERKANLI, Orhan, “*Anılar... Sorunlar... Sorumlular*”, Baha Matbaası, İstanbul 1972.
- ERTUNÇ, Ahmet Cemil, “*Çankaya Nöbeti*”, Pınar Yayınları, 1. Basım İstanbul 2007.
- GÜLER, Filiz Demirci, “*Türkiye’nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay (Adalet Partisi)*”, TODAİE Yayınları, Ankara 2003.
- GÜMÜŞTEKİN, Uğur, “*Ufuk ve Çizgi Olaylar/ Seçimler / Buhranlar*”, Gümüştekin Yayınları, Ankara 1976.
- KARPAT, Kemal H, “*Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*”, Timaş Yayınları, I. Baskı, İstanbul, Kasım 2012.
- KARPAT, Kemal H, “*Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*”, Çeviren; Ceren Elitez, Timaş Yayınları, 2. Baskı İstanbul 2011.
- KARPAT, Kemal H, “*Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi, 1876-1980*” Çev. Esin Soğancılar, İmge kitapevi, Ankara 2007.
- Kısakürek, Neci Fazıl, “*Benim Gözümde Menderes*”, Büyük Doğu Yayınları, 3. Basım, İstanbul 1993.
- KIVANÇ, Akın, “*Demokratik Parti Olayı*”, Kor Reklam Yayınevi, İstanbul 1978.
- KİRİŞÇİOĞLU, Nusret “*Partilerimiz ve Liderleri*”, Baha Matbaası, İstanbul 1975.

- KOMŞUOĞLU, Ayşegül, “*Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel*”, Birinci Basım, Bengi Yayınları, Şubat 2008.
- KONGAR, Emre, “*21. Yüzyılda Türkiye*”, 40. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 2007.
- Milli Hâkimiyet Mücadelesinde Adalet Partisi, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı No.1, Şark Matbaası Ankara 1963.
- MUMCU, Uğur, “*Büyüklerimiz*”, 33. Baskı, Uğur Mumcu Vakfı Yayınları, Ankara 2005.
- SANAL, Türker, “*Demirel Hükümetleri*”, Sim Matbaacılık, Ankara 2000.
- SENCER Muzaffer, “*Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*”, May Yayınları, Çağaloğlu İstanbul 1974.
- TC, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Koordinasyon ve Araştırma Dairesi, “*Türkiye Yıllığı 1973*”, Mars Matbaası Ankara 1973.
- TEK, Hayati, “*Darbeler ve Türk Basını*”, Elips yayınları, Ankara 2007.
- TEKİL, Füzûzan, “*Türk Demokrasisi içinde Süleyman Demirel*”, Göktürk yayınları, Ocak 2002, İstanbul.
- TEZİÇ, Erdoğan, “*100 Soruda Siyasal Partiler: (Partilerin Hukuki Rejimi, Türkiye’de Partiler)*”, Gerçek Yayınları, Ankara 1976.
- TOMBUŞ, İhsan, “*Politikada 41 yıl 1946-1987*”, İzgi yayınları, Ankara.
- TURAN, İlter, “*Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu*”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, 3.Baskı. Edit. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul 2007.
- TURGUT, Mehmet, “*Siyasetten Sahneler*”, Boğaziçi Yayınları, Ocak 1991, İstanbul.
- TURHAN, Mehmet, “*Siyasal Elitler*”, 3. Basım, Gündoğan Yayınları, Ankara 2000.
- TUTAR, Hilmi, “*Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*”, Bizim Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2006.
- YANIK, Murat, “*Parti İçi Demokrasi*”, Beta Yayınları, Kasım 2002 İstanbul.
- ZÜRCHER, Erik Jan, “*Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*”, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

II. Süreli Yayınlar

A. Dergiler

- BULUT, Sedef, “*27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası*”, SDU Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2009, Sayı 19.
- BİLGİÇ, Sadettin, “*Türk Yurdu*”, Şubat 2010, Sayı 270.
- ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin, “*Türk Siyasal Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, Elazığ 2009.

SEFERCİOĞLU, Necmeddin, “*Sadettin Bilgiç*”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 33, Sayı 307, Mart 2013

TURAN, İlder, “*Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları*”, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No 45, Ekim 2011.

TBMM Tutanak Dergisi.

B. Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Günaydın

Güneş

Hürriyet

Milliyet

Resmi Gazete

Son Havadis

Tercüman

Ulus

Yeni Asır

Yeni İstanbul

III. Tezler

Hüseyin Çavuşoğlu, “*Türk Siyasal Yaşamında Demokratik parti, (1970-1980)*”, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

IV. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 030-01-40-236-18.

BCA,030-18-01-02-192-6-16.

BCA, 030-01-47-283-4.

V. Röportajlar

Ferruh Bozbeyli ile Yapılan Röportaj, 23.01.2014.

Süreyya Sadi Bilgiç İle Yapılan Röportaj, 11.06.2014.

Yakup Üstün ile Yapılan Röportaj, 25.03.2014.

VI. İnternet Kaynakları

<http://www.secim-sonuclari.com/1973/demokrat-parti>.

<http://www.msb.gov.tr>, Erişim Tarihi, 11.09.2014.

<http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/BakanPotre/SBilgiB.htm>, Erişim Tarihi, 03.01.2014

<http://www.sarkikaraagac.gov.tr>, Erişim Tarihi, 11.05.2014.

<http://www.sutculer.gov.tr>, Erişim Tarihi, 11.09.2014.

<http://www.tbmm.gov.tr>, Erişim tarihi, 15.10.2014.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?pdönem=24&p_sicil=6378, Erişim Tarihi, 14.12.2014.

<http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yavuz-bulent-bâkiler>, Erişim Tarihi, 22.06.2015.

[http://www.youtube.com/İhtilalin Pençesinde Demokrasi](http://www.youtube.com/İhtilalin%20Pençesinde%20Demokrasi), Erişim tarihi, 27.06.2013.

[http://www.İhtilalin Pençesinde Demokrasi](http://www.İhtilalin%20Pençesinde%20Demokrasi), M. Ali Birand, 12 Mart Belgeseli, 12 Mart Darbesi, Erişim tarihi, 27.06.2013.

EKLER

EK: 1- Sadettin Bilgiç'in Isparta'nın Şarkikaraağaç İlçesindeki evi; Şarkikaraağaç 18.12.2014.

EK: 2- Sadettin Bilgiç'in babası, Sadık Bilgiç'in Isparta'nın Şarkikaraağaç İlçesinde müderris olarak görev yaptığı medresenin yanındaki Kale Camii, (ağaçların bulunduğu alan adı geçen medresenin şimdiki hali); Şarkikaraağaç 18.12.2014.

EK: 3- Sadettin Bilgiç'in babası, Sadık Bilgiç ve annesi Kadriye Bilgiç'in Isparta'nın Şarkikaraağaç İlçesindeki mezarları; Şarkikaraağaç 18.12.2014.

E S K İ Ş E H İ R

× Seyfi Öztürk A.P.
Orhan Oğuz A.P.
M.İsmet Angı A.P.
M.Şemsettin Sönmez A.P.

G A Z İ A N T E P

M.Lütfi Söylemez A.P.
Mehmet Kılınç A.P.
Erdem Ocak A.P.

G İ R E S U N

× Nizamettin Erkmen A.P.
M.Emin Turgutalp A.P.
Nidayet İpek A.P.
Abdullah İzmen A.P.

G Ü M Ü Ş H A N E

Mustafa Karaman A.P.
Ekrem Saatçı A.P.

H A T A Y

Ali Yılmaz A.P.
Talât Közeoğlu A.P.
Halil Akgöl A.P.

I S P A R T A

Süleyman Demirel A.P.
Ali İhsan Balım A.P.
Yusuf Uysal A.P.
Hüsamettin Akıncı A.P.

İ Ç E L

Hilmi Türkmen A.P.
Kadir Çetin A.P.
Hasan Cavit Okyayüz A.P.
Mazhar Arıkan A.P.

İ S T A N B U L

× Sadettin Bilgiç A.P.
× Ferruh Bozbeyli A.P.
× Mehmet Yardımcı A.P.
Osman Özer A.P.
Nuri Eroğan A.P.
Abdurrahman Şeref Laç A.P.
Orhan Cemal Fersoy A.P.
İlhan Darendelioğlu A.P.
İbrahim Abak A.P.
M.Fevzi Güngör A.P.

× İ.Hakkı Tekinel A.P.
× Hasan Türkay A.P.
Hasan Güngör A.P.
Akgün Silivrili A.P.
Turgut Topaloğlu A.P.
× Tekin Erer A.P.
× Naime Tokgöz A.P.

İ Z M İ R

Şükrü Akkan A.P.
× Ali Naili Erdem A.P.
Münir Daldal A.P.
Şinasi Osma A.P.
× Mustafa Akan A.P.
× Ali Naki Üner A.P.
M.Fazlı Arıncı A.P.
Akın Özdemir A.P.
İhsan Gürsan A.P.
× Nihat Kürşat A.P.
Orhan Demir Sorguç A.P.

./..

030	01			47	283	4
-----	----	--	--	----	-----	---

3

501
49

১৯৯০-১৯৯১ :
 ১৯৯১-১৯৯২ :
 ১৯৯২-১৯৯৩ :

Hürriyet

JULY 2016

KIRAMİYELİ
KİTAP
KUPONU
No: 4

1. 2014.06.10
1. 16.00
2. 17.00
3. 18.00

BİLGİ VE arkadaşları ELENDİLER

[illegible]

İç hazırlan felce uğrayan siyasetçi
enaf Ülkemize Okulunda binyarda
PTT'de parasızlıkta
havale ödenemiyordu

22) How does Shostakovitch's attitude show itself in the last movement of his symphonies as he approaches death?

**Test Run
SPECIAL**

[illegible]

EK: 7

İkinci Demirel Hükümeti

[illegible]

00000000000000000000	00000000000000000000	00000000000000000000	00000000000000000000	00000000000000000000	00000000000000000000	00000000000000000000
						

[illegible][illegible]

					
S. Dhanraj Aiyar 1914-1990	H. Srinivas 1914-1990	S. Sankaragopal 1914-1990	K. Sankar 1914-1990	M. Sankar 1914-1990	K. Sankar 1914-1990

Bir Türk, İsviçre'de çalışıyor

Erdin YILMAZ'ın hayatı...
CENAPLAR - İsviçre'deki yaşamı...
İsviçre'de yaşamı...
İsviçre'de yaşamı...

otelin müdürünü tuvalele kilitleyerek kasayı soydu

**Bir Türk, İsviçre'de çalıştığı
otelin müdürünü tuvalele
kullanarak kasayı soydu**

[illegible]

YETMİŞ İKİLER MUHTIRASI (17.1.1970)

72 AP'li Milletvekili'nin AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e verdikleri, «Yetmişikiler Muhtırası» diye anılan muhtıra, 17.1.1970 tarihinde, Şükrü Akkan, Samed Güldoğan, Özer Ölçmen ve Orhan Daut tarafından Demirel'e verilmek üzere Başbakanlığa götürülmüştür.

Sayın Süleyman DEMİREL

Adalet Partisi Genel Başkanı

Partimizin sevk ve idaresinde son zamanlarda tatbik olunan usullerin ve hâkim kılınmak istidadı gösteren zihniyetin tevhit edileceği neticeleri göz önünde bulundurarak, zat-ı âlinize, aşağıdaki hususları arzermeyi kaçınılmaz bir vazife telâkki ediyoruz :

1 — Her türlü izahtan varestedir ki, A. P.'si Türkiyedeki demokratik hayatın başlangıç sebebine paralel olarak, şahıs ve zümre hâkimiyetine karşıdır. Kuruluş ve varoluşumuz başlıca siyasî âmili de budur. Binaenaleyh bu prensibin dışına çıkabilecek her fikir ve davranışın karşısında bulunmak bütün A. P.'liler için en tabiî haldir.

Halbuki, bir süredir devam edegelen parti teşkilâtı üzerindeki tasarruflar ve bazı senatör ve milletvekillerinin kesin ihraç talepleri yukarıda tesbit edilen prensibin dışına çıkılmakta bulunulduğu kanaatini vermektedir.

2 — Partimiz memleketin bünyesine uygun bir siyasî teşekküldür. Kitle partisi olmasının özelliğinden dolayı, parti programına paralel çeşitli fikirlerin iç bünyede mevcudiyeti tabiidir ve böyle olagelmıştır.

Bu gerçeğe rağmen bir gurubun, bir diğer guruba hâkim olduklarını iddia edenler tarafından tıpkı partimizin kuruluş ve gelişme devresinde, Adalet Partisinin karşısında bulunanlarca uygulanan usullerle ön seçimlere tekaddüm eden günlerdenberi damgalanmak istendiği ve bu isteyişin neticesi olarak da kademeli ve programlı bir tasfiye hareketine tevessül edildiği âşikârdır.

3 — Adalet Partisi vatandaşların farklı muamelelere tâbi tutulduğu bir devrede ve bir aslî yönü ile de bununla mücadele etmek maksadı ile kurulmuştur. Bunun içindir ki tarafınızdan «farklı kompartımanlara mensubiyet» teması işlenmiştir.

Bir süredir parti içerisinde devam edegelen tutum, davranış ve tasarruflar bu görüşümüzün ve prensibin de dışına çıkıldığını göstermektedir.

4 — Son Büyük Kongremizde söylediğiniz ve genel politika görüşü olarak kabul edilen nutkunuzdaki «BAĞDAŞTIRMA, BİRLEŞTİRME, UZLAŞTIRMA» ana prensibinin parti içinde uygulanmakta olduğunu isbatlayan delillere hattâ emareye tesadüf edildiğini bir müddetten beri görmekte müşkülât vardır.

5 — Memleketin muhtaç bulunduğu istikrar, büyük bir parti olmamız sebebiyle, parti içindeki istikrar, tesanüt ve müşterek anlayışla yakından alâkalıdır.

Nisbî temsil usulünün ve parlamentonun bugünkü terkip tarzı muvacehesinde bu «istikrar» ve «alâka» unsuruna atfedilmesi icabeden değer her türlü izahtan vârestedir.

6 — Vatan sathında savunageldiğimiz BİRLİK, BERABERLİK, BÜTÜNLÜK prensiplerinin; parti sevk ve idaresinde şahıs veya zümre lehine değil «VAROLUŞ» sebeplerimiz istikametinde tekrar hâkim kılınması mecburiyet olarak görünmektedir.

7 — Parti sevk ve idaresine taallûk eden bu esaslar içinde günün önemli konusu haline gelen ihraçlar üzerinde de kısaca durmakta fayda hissetmekteyiz.

İhraç taleplerinde ileri sürülen zahirî sebepler hukukilik vasfından ve insaf ölçülerinden uzak görünmektedir.

Bunlar parlamento içi ve parlamento dışı olmak üzere iki grupta toplanmaktadır :

I. PARLAMENTO İÇİ :

Bu, daha çok 20 dakikalık takrirle ilgilidir.

Gensoru için grup kararı alınmadığına göre, onun usulüne dair grup kararı da bahis mevzuu olamaz. Kaldı ki, takririn sahibi grup yöneticisi değildir ve partimizin dışında iken parlamento hayatımızda istihza ile karşılanan ve zat-ı âlinizin seçim nutuklarında yer alan

dünyada emsali görülmemiş bir obstrüksüyen hareketinin temsilcisidir.

İnsanları evvelce kararlaştırılmış hal olmadan âni müşterek hareketlere sevk etmenin unsurları ciddiyet, yetki, itimattır. Grup vazifelilerinin mevcudiyetine rağmen üzerinde bu unsurları toplamayan bir zatın takriri etrafında hemen birleşmek imkânını kabulde, zannedersek, zorluk vardır.

Kaldı ki 17 Aralık 1969'daki toplantıda takririn konusunu teşkil eden meseleye de şâmil olmak üzere açıkça ve enine boyuna konuşulması lüzumunu zat-ı âliniz gündem dışı konuşmanızla kabul etmiş idiniz. Bu görüşünüzü bazı grup üyelerinin benimsemiş olması zaten gensoru açılmayacağına göre, tabiidir, muahezenin ve suçlamanın dışındadır.

Saniyen bahis konusu oylamanın iş'ari safhasında başta zat-ı âlinizle birlikte bazı Bakanlar Kurulu üyeleri müstenkif kalmışlardır. Ayağa kalkmak suretiyle oylama sırasında da zat-ı âliniz salonu zannedersek terk etmiş bulunuyordunuz. Ve sonradan vâki açık oylama sırasında da zat-ı âliniz salonda mevcut değildiniz.

Salisen Adalet Partisi tüzüğünün 88. maddesinin C bendi «grupça karara bağlanmayan hallerde meclisteki konuşmalarında ve oy vermelerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerini serbest» tutmuştur. Grup yönetmeliği de buna paralel hüküm sevketmiştir. 1924 Anayasasının 17'nci maddesine paralel olarak 1961 Anayasasının 79'uncu maddesinin ilk fıkrası T. B. M. M. üyeleri, meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.» hükmünü vazetmiştir. Malûmları olduğu üzere bu teşriî mesuliyetsizlik mutlak ve daimî vasıf taşır. Mutlaktır. Ve Parlamento üyesini her türlü cezaî, hukukî, idarî ve siyasî takibata karşı korur. Bu prensibe karşı alınabilecek her türlü karar Anayasanın dışında kalır. Zira Anayasanın 8'inci maddesine göre «Anayasa hükümleri yasama, yürütme ve yargı organlarını idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.» Demek ki bununla her organ ve her kişi bağlıdır. Siyasî partilerin ve onların organlarının bu hükmün dışında mütaleası mümkün değildir.

Şu hale göre ne Anayasanın, ne Parti Tüzüğünün ne de Grup Yönetmeliğinin terviç etmediği Haysiyet Divanlarına sevk taleplerinde hukukî muhteva yoktur.

Kaldı ki, tahattur buyurulacağı veçhile, Af Kanununa, millî ba-kiye sisteminin kaldırılmasına taallûk eden Seçim Kanununun tâ-diline ve siyasî hakların iadesi hususundaki kanun teklifine, Büyük Kongre, Temsilciler Meclisi, Genel İdare Kurulu ve Grup Kararları-na rağmen kulise çıkarak oy vermeyenler hakkında da bugüne ka-dar hiçbir muamele ifa olunmamıştır. Bu emsaller ortada iken sa-dece usule mütaallik ve hususiyeti yukarıda maruz bir önerge mü-nasebeti ile Haysiyet Divanlarının harekete geçirmekte insaf ölçüle-rinin bulunmayacağı da âşikârdır.

Bu nev'î davranışlara karşı organların ve bizzat zat-ı âlinizin parti başkanlığından doğan otoritenizle ikaz vazifesini ifa buyurma-nız ihtilat unsurunu bertaraf edecek vasıftadır. İşte bu noktada mü-sataha ve mücadele, demokratik hayatın unsurları olarak rol oynar ki, faydalı netice de budur.

II. PARLAMENTO DIŞI :

Bu konudaki taleplerin mesnedini seçimler sırasında ika edil-diği iddia olunan fiiller teşkil etmektedir.

Hemen ifade etmek lâzımdır ki, parti içi mücadelenin temâyü-lüne uygun olarak temin edilen tek taraflı deliller sevkini sebebi ola-maz. Sevke yetkili organın müsbet, menfi lehe - aleyhe bütün delil-leri toplaması asıldır.

Delillerin bu ölçüde toplanmadığı ve hattâ dosya tetkiki için mehil dahi verilmediği aşikâr olduğuna göre tek taraflı muamele gözden kaçmamaktadır.

Hattâ şu kadarı dahi gözden kaçmamaktadır ki, iddia makamı mevkiinde bulunan sevke yetkili organların sevke muhatap şahısla-rın ifadelerini almaları ve ona göre değerlendirme yapmaları asıl olduğu halde bu ana kaideye bile riayet olunmamıştır.

Seçimlerden aylarca sonra ve parti içinde bir takım diğer olay-ların cereyanını müteakip seçim fiili olarak getirilen dosyaları, ge-tiriliş şeklinden dolayı samimiyetle bağdaştırmak mümkün olamaz.

Bu nevi hadiselerde kısa vâdeli netice almak imkânı olduğu zan-nedilebilir. Amma bunun sonraki, zaman içindeki netice ve tahri-batını, takdir buyurursunuz ki, kabul etmemek mümkün değildir.

8 — Bu münasebetle kısa da olsa teşkilâta ait bir hususu da arzda fayda mütalâa edilmektedir.

Yüksek dereceli organların vazifesi teşkilâtı tam bir tarafsızlıkla serbest irade izhârına imkân verecek ölçüler içinde ve bilhassa hukukun ölçüleri içinde kongrelere hazırlamaktır.

Halbuki, önseçimlerden sonra başlayan, devam eden ve müntehâ noktası bilinmeyen yukarıdaki ölçülerin dışında teşkilât üzerinde vâki tasarruflar ve ihraçlar büyük kongrenin bir şahıs veya zümre lehine bugünden hazırlanışı olarak görünmektedir.

9 — Bütün bunların mütalâasından sonradır ki, genel politika ve tatbikatı hususunda müşterek noktalara varmak ümidi elbette mevcut olacaktır.

10 — Elinizde mevcut yetki ve imkânları Genel Başkanlık hüviyetinizin icabettirdiği tarafsızlıkla istimâl buyurarak birliği, beraberliği, sağlamanızı, ihraç taleplerini ve teşkilât tasarruflarını keenlemyekun hale getirecek tedbirleri almanızı, bağdaştırıcı, birleştirici, uzlaştırıcı vasatı temin etmenizi rica ediyoruz.

Bu görüşler dışındaki davranışların tevhit edeceği neticelere ait mes'uliyeti paylaşma derecesinin ne olabileceğini takdir edeceğinizi ümit ediyoruz.

Derin saygılarımızla.

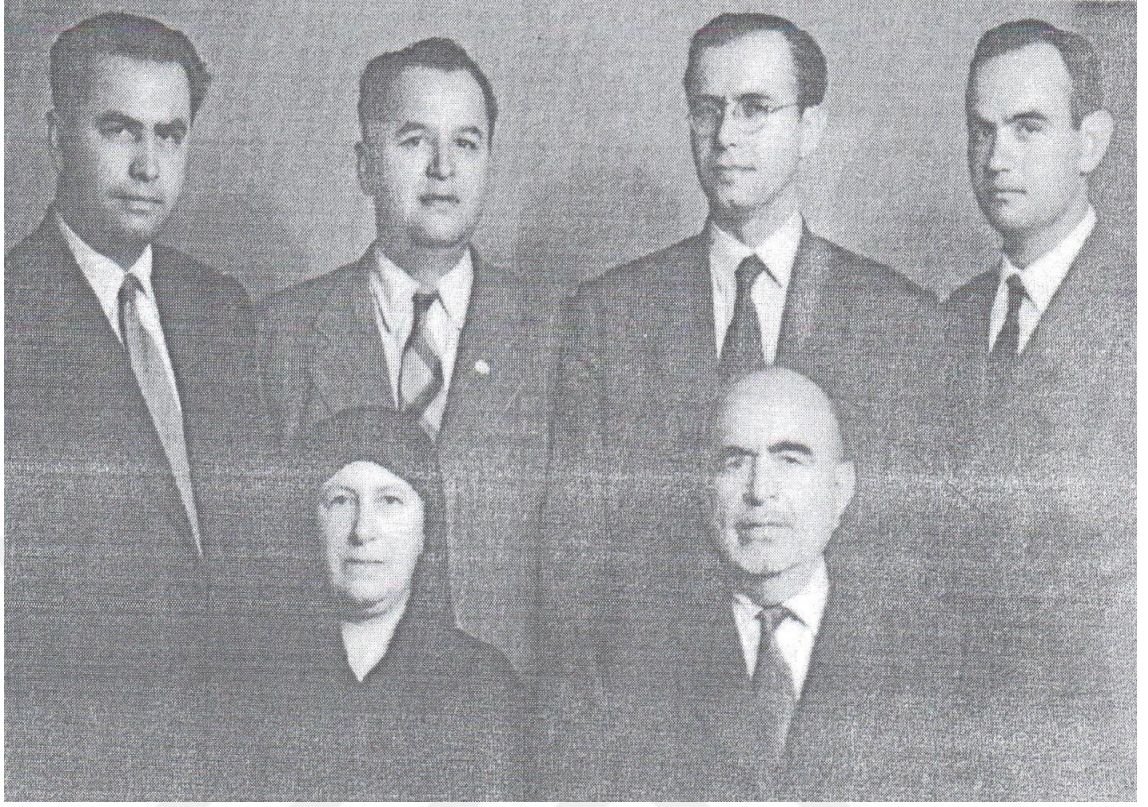
1. Cemal KÜLÂHLI
(Bursa Milletvekili)
2. Önel ŞAKAR
(Manisa Milletvekili)
3. Mustafa Vedat ÖNSAL
(Sakarya Milletvekili)
4. Samet GÜLDOĞAN
(Elâzığ Milletvekili)
5. Kemal Ziya ÖZTÜRK
(Aydın Milletvekili)
6. Mehmet ERSOY
(Kütahya Milletvekili)
7. Orhan DAUT
(Manisa Milletvekili)
8. İbrahim ABAK
(İstanbul Milletvekili)
9. Mustafa GÜNGÖR
(İstanbul Milletvekili)

10. Dr. Süleyman ÇİLOĞLU
(Antalya Milletvekili)
11. Hüsamettin AKMUMCU
(Isparta Milletvekili)
12. Turgut TOPALOĞLU
(İstanbul Milletvekili)
13. Güngör HUN
(Sakarya Milletvekili)
14. İlhan DARENDELİOĞLU
(İstanbul Milletvekili)
15. Rasim CİNİSLİ
(Erzurum Milletvekili)
16. Şükrü AKKAN
(İzmir Milletvekili)
17. Vehbi ENGİZ
(İzmit Milletvekili)
18. Haydar ÖZALP
(Niğde Milletvekili)

19. Naki ÜNER
(İzmir Milletvekili)
20. Hüseyin ABBAS
(Tokat Milletvekili)
21. Musa Kâzım COŞKUN
(Ankara Milletvekili)
22. Barlas KÜNTAY
(Bursa Milletvekili)
23. Ertuğrul MAT
(Bursa Milletvekili)
24. Mehmet KILIÇ
(Gaziantep Milletvekili)
25. Sabri YAHŞİ
(Kocaeli Milletvekili)
26. Hasan Basri ALBAYRAK
(Rize Milletvekili)
27. Hilmi TÜRKMEN
(İçel Milletvekili)
28. Necati ÇAKIROĞLU
(Trabzon Milletvekili)
29. M. Kubilây İMER
(Konya Milletvekili)
30. Sezai ERGUN
(Konya Milletvekili)
31. S. Baha MÜDERRİSOĞLU
(Konya Milletvekili)
32. Dr. Faruk SÜKAN
(Konya Milletvekili)
33. Necati KALAYCIOĞLU
(Konya Milletvekili)
34. Özer ÖLÇMEN
(Konya Milletvekili)
35. Bahri DAĞDAŞ
(Konya Milletvekili)
36. Kadri EROGAN
(Sivas Milletvekili)
37. Dr. Sadettin BİLGİÇ
(İstanbul Milletvekili)
38. İhsan GÜRSAN
(İzmir Milletvekili)
39. Şevki GÜLER
(Afyon Milletvekili)
40. Münir DALDAL
(İzmir Milletvekili)
41. A. Şeref LAÇ
(İstanbul Milletvekili)
42. Kemal KACAR
(Kütahya Milletvekili)
43. Akgün SİLİVRİLİ
(İstanbul Milletvekili)
44. Kemal ERDEM
(Balıkesir Milletvekili)
45. Yüksel MENDERES
(Aydın Milletvekili)
46. Hasan AKÇALIOĞLU
(Antalya Milletvekili)
47. Talât ASAL
(Samsun Milletvekili)
48. Atâ BODUR
(Ordu Milletvekili)
49. Adnan AKARCA
(Muğla Milletvekili)
50. Ömer EKEN
(Antalya Milletvekili)
51. Mevlüt YILMAZ
(Balıkesir Milletvekili)
52. Sami ARSLAN
(Denizli Milletvekili)
53. Vehbi SINMAZ
(Manisa Milletvekili)
54. İ. Hakkı ŞENGÜLER
(Malatya Milletvekili)
55. Ali YILMAZ
(Hatay Milletvekili)
56. Hasan KORKMAZCAN
(Denizli Milletvekili)
57. Enver AKOVA
(Sivas Milletvekili)
58. Akın ÖZDEMİR
(İzmir Milletvekili)

59. Halil AKGÖL
(Hatay Milletvekili)
60. Veli GÜLKAN
(Edirne Milletvekili)
61. Osman ÖZER
(İstanbul Milletvekili)
62. Şerafettin YILDIRIM
(Ankara Milletvekili)
63. Ekrem DİKMEN
(Trabzon Milletvekili)
64. Tevfik KORALTAN
(Sivas Milletvekili)
65. Turgut NİZAMOĞLU
(Yozgat Milletvekili)

66. Mustafa MADEN
(Ankara Milletvekili)
67. Mustafa Sabri SÖZERİ
(Tekirdağ Milletvekili)
68. Ali Nailî ERDEM
(İzmir Milletvekili)
69. İ. Etem KILIÇOĞLU
(Konya Milletvekili)
70. Cevat ÖNDER
(Erzurum Milletvekili)
71. Mehmet TURGUT
(Bursa Milletvekili)
72. Cihat BİLGEHAN
(Balıkesir Milletvekili)

EK: 9- Sadettin Bilgiç, annesi babası ve kardeşleri ile; Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.352.

EK: 10- 1963 yılı Nisan ayında yapılan Adalet Partisi Genel Kurulu'nda Bilgiç, Ragıp Gümüşpala ve Seyfi Kurtbek ile; Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.354.

EK: 11- Sadettin Bilgiç, babası Sadık Bilgiç, Ömer Öztürkmen ve Ömer Hocaoglu ile; Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.354.

EK: 12- 27 Kasım 1964 tarihinde yapılan Adalet Partisi Büyük Kongresi sonrası Bilgiç ve Demirel'in, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i ziyareti; Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.357.

EK: 13- 27 Kasım 1964 tarihinde yapılan Adalet Partisi Büyük Kongresi sonrası oluşturulan Genel İdare Kurulu üyelerinin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i ziyareti; Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.358.

EK: 14- Sadettin Bilgiç'in 10 Kasım 1972 tarihinde İsmet İnönü ile Anıtkabir'i ziyareti; Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.358.

EK: 15- Sadettin Bilgiç, 13 Ekim 1977 tarihinde Milli Savunma Bakanlığı'ndan ayrılırken Kenan Evren Paşa ile; Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.364.

EK: 16- Sadettin Bilgiç, Celal Bayar ile; Bilgiç, *Hatıralarım...*, s.348.

EK: 17- Sadettin Bilgiç, Demirel'i İslamköy'de bulunan evinde ziyaret ederken; Süleyman Demirel Demokrasi ve Kalkınma Müzesi, Isparta 26.10.2015.

EK: 18- Sadetettin Bilgiç, Demirel'i İslamköy'de bulunan evinde ziyaret ederken; Süleyman Demirel Demokrasi ve Kalkınma Müzesi, Isparta 26.10.2015.

EK: 19- Demirel'in AP Genel Başkanı seçilmesinden sonra, farklı partilere mensup milletvekilleri Adalet Partisi'ne geçerken; Süleyman Demirel Demokrasi ve Kalkınma Müzesi, Isparta 26.10.2015.

EK: 20- Sadettin Bilgiç, Demirel'i İslamköy'de bulunan evinde ziyaret ederken; Süleyman Demirel Demokrasi ve Kalkınma Müzesi, Isparta 26.10.2015.

EK: 21- Çanakkale Zincirbozan Askeri Tesisleri'nde ikamete mecbur bırakılan Bilgiç, Soldan sağa oturanlar, İhsan Sabri Çağlayangil, Hüsamettin Cindoruk, Sadettin Bilgiç, Süleyman Demirel, ayaktağiler soldan sağa, ziyaretçi olarak gelen Mehmet Bilgiç, ... ve Doğan Ersoy'la birlikte; Süleyman Demirel Demokrasi ve Kalkınma Müzesi, Isparta 26.10.2015.

EK: 22- Ferruh Bozbeyli ile yapılan röportaj; Ankara 23.01.2014

EK: 23- Yakup Üstün ile yapılan röportaj; Isparta 25.03.2014.

EK: 24- Süreyya Sadi Bilgiç ile yapılan röportaj; Ankara 11.06.2014.

EK: 25- Sadettin Bilgiç'in aile mezarlığı; Şarkikaraağaç 18.12.2014.

MUHTEREM DELEGE ARKADAŞLARIM;

MUHTEREM MİSAFİRLERİMİZ;

TÜRK ve DÜNYA BASINININ DEĞERLİ MÜMESSİLLERİ

Yüksek huzurlarınızda, Milletimizin büyük çoğunluğunca benimsenmiş, yakın iktidarın haklı ve hakiki namzedi olarak içerden ve dışardan bütün dikkatleri üzerine çekmiş bulunan partimizin İkinci Büyük Kongresini iftiharla açıyorum. Hepinizi bu münasebetle hürmetlerimle selâmlarım.

Konuşmaya Büyük Atatürk'ün şu ölmez sözü ile başlamak isterim:

(Hiç bir kuvvet Türk Milletinin kendi mukadderatını kendisinin tayinine mâni olamayacaktır.)

Birinci Büyük Kongremiz, kuruluş günlerimizin şartları ve başımızdan geçen çeşitli badirelerden dolayı fevkalâde ahval içerisinde akdedilmiş; milletin istikbali bakımından fevkalâde bir manâ kazanmıştı. O günden bu yana mahiyeti hepinizce malûm badirelerin devam etmesi ve iki seçim tecrübesinden sonra, İkinci Büyük Kongremizin de normal şartlar içinde toplandığı söylenemez. Fakat en güç şartlar altında Büyük milletimizin sinesinden doğup memleketimize hizmet, azim ve iradesini sizlerin imanınızdan alan partimiz, temkinli ve cesur adımlarla demokrasi ve hürriyet yolunda sonuna kadar yürüyecek, asil milletimizin kadirşinas bakışları önünde hak ve hakikatı teslim ettirecektir. Partimiz böylesine asil ve üstün vasıflara sahip bir milletin ilânihaye tahakküm altında kalamıyacağını kabul ettirecek ve dâvasından mutlaka muzaffer çıkacaktır. Bu inançtan aldığım ilhamla ve kesinlikle ifade ediyorum ki, Atatürk, milletin tarihî karakteri ve içtimâî hasletlerini çok iyi bilen bir insan olarak, «Türk milletin kendi mukadderatını kendisinin tayinine hç bir kuvvet mani olamayacaktır.» demekle, en doğru ve isabetli hükmü tesbit ve tescil etmiş bulunmaktadır.

A. P. VE MİLLÎ İRADE

AZİZ DAVA ARKADAŞLARIM;

İnanıyoruz ki Adalet Partisinin İkinci Büyük Kongresi muhalefet devrimizin son kongresi olacaktır. Bu itibarla partimizin en yetkili organı olan heyetiniz, yakın iktidarın eşiğinde, memleketin temel meseleleri üzerine selâhiyetle eğilecektir. Faydalı neticeler vereceği şüphesiz olan çalışmalarınızda en samimi duygularıyla başarılar dilerim.

AZİZ ARKADAŞLARIM;

Çok partili hayatımızın ikinci devresi, demokratik rejimin tam ve kâmil manasiyle kurulması ve Anayasa nizâmının devamlılığını temin için yapılan çetin mücadelelerle geçmiştir. ve geçmektedir. Partimiz, bu mücadeledeki tarihi vazifesini şerefle ifa etmiştir. Tarih ve demokrasiye

1965 AD 649
TİDHA

inanmış insanlar, teşkilâtın ve teker teker hepinizin bu mücadeledeki unutulmaz hizmetlerini şükranla anacaklardır.

Biz Türkiyemizin kaderini demokratik Parleментар rejimin kaderiyle birlikte mütaleâ ediyoruz. Türkiyemizin yapmakta olduğu medenileşme mücadelesinde tek muvaffakiyet yolunun demokrasi olduğuna bütün kalbimizle inanıyoruz.

«Kula kul olma» ve bir Ortaçağ zihniyeti demek olan «şahıs veya zümre hakimiyeti» heveslerine, Türkiyemizin selâmeti, Türkiyemizin saadeti ve Türkiyemizin refahı için her ne pahasına olursa olsun karşı koymaya kararlı ve azimliyiz. Bu temel meselede bütün partilerimiz samimiyetle anlaştıkları takdirde Türkiyenin problemlerini halletmek kolaylaşacak ve gelmediğinden şikâyet edilen siyasî huzur ancak o zaman gelecektir.

Anayasamız, siyasi partilerimizi demokratik nizâmın vazgeçilmez unsurları olarak kabul ettiği halde bazı çevrelerin, partileri milleti bölücü, ayırıcı milli müesseseleri tahrip edici bir hüviyette göstermeye yeltenmesi Anayasaya tamamen aykırı bir görüştür.

SİYASÎ PARTİLER VE A. P.

Devlet idaresi üzerindeki prensip ve metod ihtilâflarıdır ki, siyasî partileri meydana getirmiştir. Bu itibarla elbette ayrı bir siyasî anlayışın, ayrı metodun, sahibi tatbikçisi ve savunucusuyuz.

Vatandaşlarımızın benimsedikleri fikirler etrafında toplanmaları insan olmanın icabıdır. Bu sebeple ayrı siyasî düşüncelere sahip olmak, asla ve kat'a bölünmek manasını taşımaz.

Bir memlekette, azınlığın çoğunluk haklarına riayet etmemesi, onu hâkimiyeti altına almak istemesi, onu mühimsememesi veya çoğunluğun azınlığı hiçe sayması takdirinde ayrılıklar, hatta husumet cepheleri meydana gelebilir. Biz böyle bir hali ne muhalefetteyken kabul ve ne de iktidarımızda tatbik ederiz.

Memleket idaresinde farklı fikirlere sahip oluşu yurdumuzun saadeti için girişilen bir hizmet yarışı saymaktayız.

Halk hükmünü verirken, birçoklarının görmediği hakikati hayranlık uyandıracak isabetle görüyor ve bizi, görünürdeki bütün menfi tecellilere rağmen, istikbalin mukadder iktidar partisi olarak bağrına basmaktaki vefası, bizim şahsımız için değildir. Yüzyıllar boyu çilesini çekerek eriştiği mertebeyi, her türlü tehlikelerden masun tutabilme azim ve kararıdır. Biz, bu vekâr dolu vefanın muhatabları olmakla elbette bahtıyarız.

Şimdi, sizlere soruyorum aziz arkadaşlarım: Böylesine bir siyasî varlığın memleketin temel müesseselerinin karşısında ve onlara karşı olabilmesi mümkün müdür?

Hayır!... Böylesine halkın bağrından ve özünden çıkmış bir siyasî varlık elbette, temsil ettiği kudret ve hacimle müsbet ölçülü olarak o te-

mel müesseselerin de bölünmez parçası, ayrılık kabul etmez kıymetidir. Ve, aynı zamanda biz, Adalet Partisi olarak bu terki b hususiyetimizle bir başka hakikati de ortaya koyuyoruz: Memleketin maddî - manevî kudretini meydana getiren meslekler, sınıflar, zümreler, kuruluşu kanunlarla veya tabîî, içtimâî, iktisadî vakıalarla mümkün olabilmiş hareketlerin Adalet Partisi'ne karşı tutumunda ve davranışlarında, bu müesseselerin millet çoğunluğu karşısındaki telâkkilerini ve duygularını ölçmek de mümkün olmaktadır. Biz, halk çoğunluğunu temsil ettiğimiz müddetçe olmakta devam edecektir.

Siyasi muarızlarımız, Türkiye halkını kendi objektifleri içinde ve kendi ölçülerine göre yaşamaya, duymaya ve görmeye mahkûm edilmiş bir kapı kulu halinde bulmanın hasreti, bulamadıkları içinde asabiyeti içindedirler. Fakat bu tezattan mes'ul olanlar yine kendileridir.

Sevgili arkadaşlar;

Türkiye'de hangi seçim sistemi tatbik edilirse edilsin, milletimiz, ancak iki büyük siyasî partinin yaşamasına imkân vermekte ve bu zorlayış, dünyadaki benzerlerine de uygun düşmektedir.

Adalet Partisinin bugünkü seviyeye erişmesinin tek âmili, Büyük Türk Milletinin sağduyusu ve idraki, onun yanı başında da Siz kıymetli arkadaşlarımın tükenmek bilmeyen azim ve gayretleri olmuştur. Biz, aziz milletimizin ve fedakâr teşkilâtımızın untulmaz gayretlerle meydana getirdiği bu muhteşem eseri, altından güç kalkılır badirelere rağmen, yine sizlerin emrettiği istikamette bugüne kadar getirdik. Eşer sizindir eserinizle övünebilirsiniz.

ADALET PARTİSİ VE MİLLÎ MÜESSESELER

MUHTEREM DELEGELER;

Belirttiğim üzere devleti teşkil eden müesseselerin birbirleriyle olan münasebetleri Anayasa tarafından tâyin, tesbit ve tarif edilmiştir. Buna aykırı davranmak mümkün değildir. Böyle düşünmeyenler, demokrasiye, millete ve vatanın bütünlüğüne inanmayanlardır.

Devleti devlet yapan millî müesseselerdir. Bu itibarla millî müesseselerimizi tahribe sebep olabilecek, üzerlerinde tereddütler hasıl edebilecek bütün davranışların karşısındayız.

ADALET PARTİSİ YAKIN BİR GELECEĞİN İKTİDAR PARTİSİDİR

AZİZ ARKADAŞLARIM;

Artık iyice anlaşılan husus şudur ki, Türk Milletinin aydın ve halk çoğunluğu Adalet Partisinin iktidara gelmesini beklemektedir. Çünkü, Türkiye topraklarının altı ve üstü bu topraklar üzerinde yaşayan insanlar bir «Yeniden değerlendirme» hareketi bekliyor. Adalet Partisi işte bu bekleyişin, bu kalkınma ve ilerleme hasretinin ifadesidir. Türk Milletinin Adalet Partisi iktidarına hasretinin manası, memleket ihtiyaç ve ızdıraplarının millet dertlerinin had safhaya varmış olmasındandır.

MES'ELELERİMİZ

Bugünkü Türkiye'nin, Adalet Partisini iktidara davet eden ekonomik, sosyal, politik gerçeklerin, yüzeye çıkan mes'eleleri, son senelerde geniş bir aydınlar kadrosu ile uyanık halk topluluğu içinde tartışılan dertleri şöyle sıralanabilir :

REJİM DAVAMIZ

Demokratik rejim yurdumuzda içtimai, siyasî ve hukukî icablariyle batılı manâda bir emniyet ve refah metodu olarak yerleşmiş değildir. Anayasa ve Kanunun hâkimiyeti tam manasiyle sağlanmış sayılamaz.

PLÂN VE TABİAT

Siyasî muarızlarımız, Türkiye Coğrafyasının ziraî imkânlarını, tabii kaynaklarını, yer altı ve yer üstü zenginliklerini değerlendirememişlerdir. Bu Coğrafyanın insanını topyekûn ve tek tek, fitrî hasletleri ve üstün kabiliyetlerine mütenasip bir alâkaya mazhar kılamamışlardır.

PLÂN STRATEJİSİNDE HATA

Plânlı Ekonomi tecrübesine girilirken gelişmekte olan ve gelişmiş bulunan ülkelerin geçirdiği denemeler ve alınan sonuçlar tetkik edilmemiş; nazarî ve siyasî kanaatlerle tanzim edilen plânlardan faydalı neticeler alınamamıştır. İktisadî şartların, insana değer veren bütün ülkelerde, totaliter rejimlerin katı devletçilik telâkkilerinin yumuşattığı ve serbest ekonomiye, özel teşebbüse kapılar açtığı gerçeği meydanda iken, peşin ve inatçı bir devletçilik tatbikatı Türkiye'de kalkınma plânlarına neticesiz sertlikler ve hatalı tatbikat yönü vermiş ve Özel teşebbüsün memleket kalkınmasına, millet refahına yararlı gücü firenlenmiştir. Tatbik sahasına konan kalkınma plânının yıllık programı hazırlanırken bir önceki yıla ait hatalardan ders alınmadığı görülmektedir.

SANAYİDE DURAKLAMA

MUHTEREM ARKADAŞLARIM;

Sanayiî hayatımız durgundur. Hamlesizdir. Yerli ve yabancı yatırım imkânları daraltılmıştır. İş yerlerinin sayısı azalmakta, işsizlik gün geçtikçe artmaktadır. Milyonlarca vatandaş, yaratıcı gücünden istifade edilmediği için işsiz, huzursuz ve küskündür. En kısa zamanda iş sahalari açmak ve bu memleketin enerjisini yine bu memleketin imar ve ümrarına tahsis etmek lâzımdır.

REFORM EDEBİYATI VE GERÇEKLER

Ziraî istihsali artırıcı ciddî ve verimli çalışmalar yerine bir Reform Edebiyatı yürütülmekte; Türkiye toprağı, bereketini artıracak, rüzgâr ve sel erezyonundan kayıplarını önlüyecek, çorak bağrına su ve hayat getirecek dinamik bir tarım ve iktisat politikasına muhtaçtır.

Ormanlar lâyıkiyle korunamamakta, millî servetlerimiz heder olmaktadır.

Yol ve Işık davası son seneler içinde tam bir ihmale uğramış gibidir. Bu konuda dinamik bir davranış yoktur.

İHTİSASA HÜRMETSİZLİK

Eski nazariyelere göre hazırlanmış, donmuş iktisadî ve siyasî doktrinlerini modern çağın şartlarına göre yumuşatabilmek ve Türkiye gerçeklerine uygun yeni bir sosyal ve ekonomik siyaset yürütebilmek kabiliyetinden mahrum bir iktidarın politikacıları kendi çevreleri dışından gelen, memleket ekonomisini kalkındıracak ilmî ve tecrübî görüşlere önem vermemekte, ihtisasa ve hür düşünceye saygı göstermemekte ve her türlü tenkidi bir taarruz telâkki ederek daima kendilerinin ve donmuş prensiplerini müdafaa kaygısı içinde realite ile mütemadiyen çarpışmaktadırlar. Devlet İdaresinde muvaffak olmak için hususi ve muayyen iktisadi görüşlere taassupla bağlanıp kalmaktan kaçınmak gerekir. Memleket ekonomisinin bu ekonomik manzumeye ait muvaffak olmuş her unsurundan; yetişmiş iktisat ve iş adamlarından, iş veren ve işçi görüşlerinden istifade etmek, bütün bu unsurlara saygı göstermek, değer vermek, tecrübelerden ders almak gerekir. Bu yapılmamakta, iktidar politikacıları, bütün yetişkinlerden, başarılı iktisatçılardan, aydınlardan ve halk tecrübesinden, hayattan ve tabiattan ders alacakları yerde, peşin fikirleriyle, herkese ve bütün bir millete ders vermek istemektedirler.

ÖZEL SEKTÖRE İLGİSİZLİK

Bir yanda özel sektör, memleket kalkınması ve millet refahının gelişmesi yolunda daha faydalı bir çalışma hayatına yönelmek için kendi kendilerini islah edici, Sosyal Adalet dengesini kurucu, yatırımda daha az takyid edici, kâr tevziinde daha âdilane bir durum yaratıcı kolaylıklara ve desteklere muhtaç bırakılmakta, diğer tarafta iktisadî devlet teşekküllerinin reorganizasyonu problemi kronik halde bekletilmektedir.

Aslında Özel teşebbüs, demokratik sistemin ayrılmaz iktisadî cüzüdür. Bu dünyada özel teşebbüsü kabul etmeden demokratik sistemi ayakta tutabilen bir tek ülke yoktur. Bu hakikatı çok iyi bilen aşırı solun mümessilleri her yerde evvelâ özel teşebbüsü yıkmışlar ve hemen bunu takiben, tek parti diktatoryasına yönelmişlerdir.

Özel teşebbüsü temel alan sistem, en verimli ekonomik sistemdir. şahsiyet etkisi, rekabet kıymeti ve risk baskısının yaratıcılığının yerine bugüne kadar hiçbir şey konamamıştır. Bugün artık aşırı solu temsil eden memleketler de dahi bunun eksikliği görülmüş, yer yer özel teşebbüse dönme çabaları müşahade edilmiştir. Bugünkü dünyamızda sosyal adaleti en iyi tahakkuk ettiren memleketler, özel teşebbüse önem veren ülkelerdir.

Özel teşebbüs taraftarlığı 19. uncu asır kapitalizmi değildir. Bu hakikat, aşırı solu temsil edenler tarafından ısrarla tahrif edilmektedir. Aşırı sol, maksadına ulaşmak için sosyalizmin yegâne alternatifi olarak 19. uncu asır kapitalizmini ortaya sürmek çabası içindedir. Oysa, özel teşebbüsü temel alan sistem, kapitalizmin kötülüklerini budamış, sosyalizmin beğendiği taraflarını almış yepyeni bir sentezdir.

Özel teşebbüs, sıhhatli ve verimli bir şekilde gelişmek için emniyetli bir ortam ister. Özel teşebbüsün plânlı bir çalışmayla gelişmesi ve riski göze alarak ekonomiye hizmet edebilmesi için geleceğe güvenmesi şarttır. Siyasî iktidarların programlarında iktisadî doktrin hakkında katî sarahat olmazsa bu emniyet sağlanamaz.

Özel teşebbüs, memleketin ekonomik hayatında devletin büyük rolü olduğunu müdriktir. Bilhassa gelişen ekonomilerde devlete büyük vecibeler düşmektedir. Biz devlet teşebbüsü ile hususî teşebbüsün birbirini tamamlayıcı fonksiyonlara sahip olduğuna inanıyoruz.

İktisaden gelişmek mecburiyetinde olan ülkelere ciddî yabancı sermayenin gelmesi zaruridir. Ciddî yabancı sermaye, ancak özel teşebbüse ehemmiyet veren memleketlere gelir.

HEM İŞÇİ HEM İŞVEREN MAĞDUR EDİLMİŞTİR

İşveren ve işçi mes'elelerinin dengeli bir şekilde, millî ekonomi ve sosyal refah disiplinine uygun olarak tanzimi yolunda özel kanunlar tedvin edilmiş olduğu halde bunların tatbikat hatalarını giderici teşebbüslere girililmemekte; işverenin yaratıcı gücünü huzur ve emniyetini sağlayıcı ve arttırıcı, işçinin mağduriyetini önleyici tedbirler alınmamaktadır. Sosyal Adalet prensibi sadece edebiyat olarak yürütülmekte; işçinin iktisaden istismarına mani olmak gibi bir etiket altında Türk İşçisi politik bir istismar konusu haline getirilmek istenmektedir. Türk sendikacılığının, millî ve siyasî tecrübelerden ilham alan olgun, şuurlu ve vatansever teşebbüsleri ve teklifleri nazara alınmamakta, işçinin temel mes'elelerine inilmemektedir.

BOZUK BİR MALÎ NİZÂM

Millî İktisat ve çalışma hayatımızın temel problemlerinden biri olan malî mevzuat, ücret ve vergi muvazenesi, her sahada istihsale paralel bir refah seviyesi tayin ve tanzimi konuları hatalı reçetelerle sosyal bünyeyi daha ziyade hastalığa sürüklemektedir. Uzmanları, kadrosu, kuruluşu modern şartlara ve ihtiyaçlara göre tamamlanmayan her unsuruna yerine göre değerlendirilmeyen bir iktisadî ve malî nizâm, teessürle ifade etmek zorundayım ki nizâm değil nizâmsızlık ve hatta anarşidir.

SERMAYE PİYASASI

İktisadî hayatımızda, esaslı bir sermaye piyasasının teşekkül etmemiş olması, önemli bir meseledir. Sermaye piyasası kurulmuş memleketlerin, bundan mahrum ülkelere nazaran çok daha ileri olmasının kuvvetli bir mânâsı vardır.

Böylece, sermaye piyasasının teşekkülü ile, halkın da teşebbüslere iştiraki yüzünden hükûmetler, iktisadî kararlarını, daha büyük bir oy sayısını dikkate alarak verirler. Sermaye piyasasının kurulması ile halkın maddî gücünü artırmak ve bu güçle büyük ve verimli yatırımlar yapmak mümkün olacaktır.

TİCÂRÎ HAYATIMIZ

İç ve dış ticaret meselelerimiz, kredi ve himaye bekliyen Türk orta sınıf probleminden, Türkiye'nin dünyasıyaset ve iktisat muvazenesindeki mevkiine ve emniyetine kadar, birçok umumi ve hususi konuyu içine alan çok ciddi bir politika dahilinde yürütülmek lâzım gelirken, maccracı teşebbüsler ve ihmâlkârlıklarla ticarî hayatımız ve beynelmilel sahadaki fonksiyonumuz sarsılmaktadır.

DIŞ BORÇLAR VE YABANCI YATIRIM

Dış borç yükümüz, ödenmesi zor şartlar altında artmakta, dış ticaret rejimimiz dengesini bulamamakta, yabancı yatırım ürkütülmekte ve dünyanın totaliter ve dış ticaret konusunda yabancı sermayeye düşman ülkelerinde bile aksi yönden bir politikaya kapı açılır ve bunun faydaları görülürken, bizde tam tersine totaliter bir iktisadî ve siyasî cereyan başlamış, yabancı yatırım düşmanlığı, İktidarın müsamahası ile almış yürümüştür. Bu durum Türk piyasasını ve dünya muvazenesindeki yerimizi sarsmaktadır.

YABANCI SERMAYENİN VE İHRACATIN TEŞVİKİ

Şurası bilhassa hatırlanmalıdır ki, hiçbir yabancı sermaye, kâr etmiyeceği yere gelemmez. Sol cereyanların yaratmak istediği kapitülasyon kompleksinden kurtulmamız elzemdir. Mâmûl madde ihracatına prim verilmesinden, korkulmamalıdır. Verilecek primin her ne kadar enflasyon yaratacağı endişesi varsa da, bu prim verilmeden de para basmak mecburiyetinde kalındığı âşikârdır. 1960 senesinde 3,5 milyar olan tedâvüldeki para, 1964 senesi Ekim ayında 6 milyar 800 milyona yükselmiştir. Dört yılda tedâvüle çıkarılan 3 milyar 300 milyon lira, senede, ortalama 825 milyon lira para basıldığını ifade etmektedir. Bunun dolar olarak karşılığı, takriben 90 milyondur ki, bu devre zarfında mâmûl maddelere, üst üste yüzde kırk prim verilseydi senede teorik olarak 225 milyon dolarlık munzam bir ihracat yapılacaktı. Bu şekilde dört senede munzam ihracat 900 milyon dolar olacaktı. Ve bu da, hem dış borçlarımızın önemli bir kısmının ödenmesine, paramızın sağlamlaşmasına; hem de endüstrimizin gelişmesine yol açacaktı. Neticede dört yıl zarfında 3 milyar 300 milyon TL. olarak basılan paranın da bir karşılığı olacaktı.

İLİM VE SİYASET

Memleketimizde ilmin iktisadî ve siyasî hayata ışık tutmasına engel olanlar vardır. Bunların, ilme partizanca siyaset karıştırdıklarını ibretle müşahade ediyoruz. İlim adamlarına ve öğrencilere ancak kendi politikalarını destekledikleri zaman siyâsi ilgi gösteren İktidar politikacıları ne Üniversitenin ve diğer eğitim müesseselerinin ıslâhı için yardımcı olmakta, ne de talebenin tahsil, kitap, yurt ve moral meseleleri ile candan ilgilenmektedir.

İLGİ BEKLİYEN AYDINLAR

Türkiye'mizin bugün önde gelen meselelerinden biri de; memleket sathında millet hizmetine atılmış bulunan aydınlarımızın, kendi meslekî faaliyetleri içerisine kapanmış kalmaları ve Türkiye'nin umumî, iktisadî, sosyal meselelerine karşı küskün ve çekingen bir tavır takınmalarıdır. Bunda, son siyasî mücadelelerin ve bu mücadeleler esnasında ortaya konmuş bulunan siyasî reçetelerin özlenen ve beklenen şifayı tam mânası ile getirmemiş olmasının, Anayasa nizamını bozucu teşebbüslerin, heyecan ticaretinin, istikrarsızlığın, huzursuzluğun payı vardır.

HERKESE SÖZ HAKKI - HERKESE REFAH PAYI

DEĞERLİ ARKADAŞLARIM;

Türkiye hepimizindir. Hepimizin, bu memleketin siyasî, içtimâî ve iktisadî kaderi konusunda; fikirleri, görüşleri ve reyleri vardır. Bu memleketin politikası bütün yurt gerçekleri ile Türk milletinin bütünlüğü üzerine, onun arzu ve iradesine göre kurulacaktır. Şiârımız şudur:

HERKESE SÖZ HAKKI HERKESE REFAH PAYI

1965 seçimlerinin ve Adalet Partisi iktidarının arefesinde, memleketimizi ve Partimizi bekliyen başlıca meseleler bunlardır.

Bu meseleler, elbette, çetin meselelerdir. Ancak, bunları çözmek kabildir. Biz, bu problemlerin; Türk milletine has yaratma gücü ile, ihtisas adamları kadrosunun plân ve projeleri ile çözülebileceğine inanıyoruz. Adalet Partisi iktidarı, bu mes'ut çalışma ve refah hayatı için, milleti bütün güç ve kuvveti ile, hürriyet içinde vazifeye dâvet eden bir İktidar olacaktır.

MUHTEREM DELEGELER,

Harici politika üzerinde de kısaca görüşlerimizi arzetmek istiyorum.

Kıbrıs hâdiseleri, şu hakikatleri ortaya çıkarmıştır: Hükûmet ve Hariciyemiz, millî menfaatlerimize ve dünya realitelerine uygun, esasları tesbit edilmiş bir dış politikadan mahrum bulunmaktadır. Hariciyemizde, kıymetli elemanlar bulunmakla beraber Hariciyemizin ve haricî işlerimizin yürütülüşü zaafarla doludur. Bu teşkilât esaslı surette islâha muhtaçtır.

Millî dış politikamızın mesnetlerini teşkil eden Nato ve Cento gibi antlaşmalar içinde bir tâbiyet politikası değil, kuvvetli Türkiye'nin varlığını daima hissettiren şahsiyetli bir dış politikanın yaratılması lâzım ve zaruridir.

Asya - Afrika blokuna ve Müslüman Devletlere karşı takip edilen istikrarsız ve yanlış politika tashih edilmeli; tarihî ve mânevî bağlarla bağlı bulunduğumuz bu devletlerle samimi münasebetler kurulmalıdır.

PEK MUHTEREM ARKADAŞLARIM,

Sizlere, çeşitli dert ve dâvâlarımızdan ve bazı çözüm yollarından bahsetmiş bulunuyorum. Sözlerimin sonunda şu noktalara da temasta fayda görürüm :

Bizler siyaset sahnesine bu büyük milletin kendi kaderine kendisinin hâkim olma mücadelesinin muhassalasını temsil ederek gelmiş bulunuyoruz. Üzerimizdeki emânetin şeref ve vecibelerini müdrikiz. Hepimizin gayretimizle yeniden, seçim yoluyla gerçek bir millî hakimiyet idaresi kurulacaktır. Şanlı tarihimizde İkinci Büyük Kongremizin Türk Demokrasisi'ni yıkılmaz temeller üzerinde kurmak gibi bir fonksiyonu vardır. Ve siz medenî mücahitler, millî tarihinde Türk Demokrasi Âbidesinin, ilelebed şükrân duyguları ile anılmağa lâayk mimarları olacaksınız.

Şimdiye kadar gösterdiğiniz birlik şuuru içerisinde, bu Kongreden de başarı ile çıkacağınızdan eminim. Bu inançla sizlere, Kongre çalışmalarınızda ve gayenizi gerçekleştirmekte engin başarılar ve Ulu Tanrı'dan müzaharet dilerim. Hepinizi derin hürmetlerimle selâmlarım.

EK: 26- Adalet Partisi Genel Başkan Vekili Sadettin Bilgiç'in Adalet Partisi İkinci Büyük Kongresi'ni Açış Konuşması, 27 Kasım 1964, Şark Matbaası, Ankara-1964, s.3-11.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Sedat TURHAN

Doğum Yeri ve Yılı : Sütçüler / 1984

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

Yüksek Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Tarih Ana Bilim Dalı

Yabancı Dil ve Düzeyi :

1. İngilizce / Orta Düzey

İş Deneyimi :

1. 2008-2011 Diyanet İşleri Başkanlığı Eskişehir İl Müftülüğü,
2. 2011-2012 Diyanet İşleri Başkanlığı Isparta İl Müftülüğü,
3. 2012- ... Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü.

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar :

1. TURHAN, Sedat, “*Balkan Ülkeleri Açısından Karadeniz’in Rolü*“, 1. Uluslararası Balkan Sempozyumu, Isparta 2012.